4

HRVATSKA

KNJIŽEVNA

REVIJA

MARULIĆ

1972

17766

MARULIĆ
hrvatska književna revija
Izdaje: Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, Trg kralja Tomislava 21

Uređuju:
Radovan Grgec, Ante Jakšić i Stjepan Krčmar (glavni i odgovorni urednik)

Uredničko vijeće:
Enver Čolaković, Pere Dulčić, August Đarmati, Ivan Golus, Radovan Gugec, Ante Jakšić, Stjepan Krčmar, Ljiljana Matković, Kuzma Moskatelo, Luka Perinić, Svevlad Slamnig, Ante Šimunić i Dinko Tusun.

Omot: Ante Starčević

Revija izlazi 4 puta godišnje (ožujak, lipanj, rujan, prosinac)

Uredništvo i uprav:
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
telefon 440-697

Stranke se primaju svaki dan, osim subote, od 11 do 13 i četvrtkom od 17 do 19 sati.

Rukopise ne vraćamo.

Cijena pojedinom broju 10 d.

Godišnja pretplata 40 d. uplaćuje se u korist tekućeg računa 301-8-1059

Godišnja pretplata za inozemstvo 4 US dolara uplaćuje se na devizni račun kod Kreditne banke, Zagreb
301-620/1001
32002-10-268

»Alfa« grafički uslužni centar — Zagreb
Tisak: »Zadružna štampa« — Zagreb

MARULIĆ ČASOPIS ZA KNJIŽEVNOST I KULTURU

BROJ 4 ZAGREB, PROSINAC 1972. GOD. V

J. B.

Ivan ČESMIČKI — Janus PANNONIUS (1434—1472)

(povodom 500-godišnjice smrti)

Tokom prošle i ove godine u kulturnom životu Mađarske održavale su se brojne prigodne svečanosti povodom 500-obljetnice smrti jednoga od najvećih latinskih pjesnika humanista — Janusa Pannoniusa — Ivana Česmičkoga. U znanstvenim publikacijama iz Mađarske kroz cijelo ovo vrijeme češće se susreće ime Jana Pannoniusa, piše se o njegovu djelu, rukopisima, životu i suvremenicima. Kod nas je ova važna godišnjica prošla gotovo nezapaženo. Par škrtih novinskih vijesti i nekoliko kratkih novinskih članaka premalo je za jednoga od najvećih naših pjesnika prije Marulića, pa makar taj pjesnik i nije pjevao na našem jeziku, nego na jeziku tadašnjega kulturnog, humanističkog društva koje je vjerovalo da je latinski jezik evropske prošlosti i budućnosti. Da nije izbor njegovih pjesama dobro zastupan u 1. knjizi Hrvatskih latinista (158—223), i da nije bilo ambicioznog pothvata da se njegova djela izdaju u izboru i hrvatskom prijevodu pjesnika Nikole Šopa u ediciji Hrvatskih latinista 1951, taj veliki hrvatski pjesnik i humanist ne bi uopće bio prisutan u narodu iz kojega je potekao i s kojim ga je vezala i ljubav, i pjesnička sudbina, i prerana smrt. Mađari smatraju da je Janus Pannonius mađarski pjesnik, premda je istina da je pjesnik rođen u Hrvatskoj 1434, i to:

gdje već strujeći blago oranice presijeca plodne
Drava, da skoro u Dunavu izgubi ime i vodu.

Hrvatski istraživači, počevši od I. Kukuljevića, smatrali su da je rođen u Česmici kraj Čazme, a neki mađarski učenjaci nastoje dokazati da je rođen u Kesincu, te bi ga trebalo zvati Kesinački. No ni to ne bi mijenjalo

ni u čemu istinu da je bio Hrvat, da su ga takvim smatrali suvremenici, premda je kao i brojni Hrvati toga vremena boravio na dvoru hrvatsko-ugarskog kralja Matije Korvina, kao i njegov ujak Ivan Vitez od Srednje, najutjecajniji čovjek kraljevine, primas Ugarske, značajan humanist, prvi u ovom dijelu Evrope.

Ivan Česmički — Janus Pannonius — svoj je životni put opisao u elegiji **De morte Barbare** — U smrt svoje majke Barbare. Njegova majka Barbara, sestra Ivana Viteza od Srednje, ugarskoga primasa, bila je plemkinja, ali je plemstvo spalo na niske grane, te je morala svoju obitelj, a posebice svoga miljenika Ivana, hraniti radom svojih ruku, čega se pjesnik s tugom i zahvalom sjeća:

Što god si na tkanju svome i na svome predenju
Zaslužila, sve si meni dala za učenje.

Kad je Ivanov ujak vidio nadarenost i bistrinu svoga nećaka, posla ga, po tadašnjem običaju, u Italiju. Tamo je, u Ferrari, kod najodličnijeg humaniste i učitelja omladine, Giovannija Guarina učio, te je u tri godine toliko napredovao da je sa 16 godina pisao elegantne i duhovite latinske epigrame. Kao dvadesetogodišnji mladić prešao je u Padovu na pravne nauke i postigao doktorat kanonskoga prava.

Povratak u daleku i običajima barbarsku Ugarsku teško je pao mladom humanisti Janusu. Sunčanu Italiju nije mogao zaboraviti, kao ni društvo mladih i poletnih prijatelja, koji su tako nenadano otkrili svijet, stoljećima sakriven i nepoznat, svijet klasične latinske kulture i književnosti. Premda brzo postiže visoke crkvene časti zahvaljujući svojoj nadarenosti i utjecaju svoga ujaka — s 26 godina postaje pečujskim biskupom — on ni tada ne može prežaliti uglađeno i slobodno društvo svojih prijatelja u Italiji, tužeći se da ne može ni književno stvarati u barbarskoj sredini: osjećaj osamljenosti i duboke melankolije nije ga prošao ni onda kad je dospio na kraljevski dvor, u društvo učenih ljudi, koje je kralj Matija skupljao oko sebe. Kralj je želio igrati mecenu, pa je i Janusa htio imati uza se. S kraljem Matijom odlazi i na ratni pohod u Bosnu, o kojoj je zabilježio jezgrovito i oštro:

Bijaše dio Ilirije, koji sad Bosna se zove,
Divlja zemlja, ali bogata srebrnom rudom.
Tu se dugom brazdom nisu prostrana pružala polja,
Ni njive koje bi obilnom rađale žetvom,
Nego surove gore, nego sure, nebotične stijene
I visoke kule na vrletnom stršeći bilu...

Nakon duge osamljenosti s radošću je prihvatio prijedlog da ode u Rim i da papu Pavla II skloni na pomoć za borbu protiv Turaka; taj je put iskoristio za posjet starim prijateljima i za sticanje novih poznanstava i istomišljenika. Kao istinski humanist, dobavljao je na cijelom putu nove rukopise latinskih i grčkih pjesnika.

Ivan Česmički ulazi i u politički život zahvaljujući kralju Matiji. Nakon pohoda na češkoga kralja Jurja Podjebradskog imenovan je zajedno s Ivanom Thuzom slovinskim banom. Kad je kralj Matija osilio, počeo je stezati

prava velikaša, a oni su počeli kovati zavjeru. Vođa je bio Ivan Vitez, pa se tom pokretu lako priklonio i Ivan Česmički. Čini se da je kralj već ranije nešto sumnjao, te je smijenio i njega i Thuza s banskoga položaja, a urotnici nato pozovu poljskoga kraljevića Kazimira da uđe u Ugarsku. Nakon neuspjeha i protjerivanja kraljevića Kazimira iz Njitre, koju su mu zavjerenici predali, svi su se urotnici razbježali. Ivan Česmički, bojeći se kraljeve osvete, pobjegne u Hrvatsku i skloni se kod zagrebačkog biskupa Osvalda Thuza. Daleko od društva i neprijatelja provodio je svoje posljednje dane na Medvedgradu, bolestan, žudeći dokopati se sunčane Italije, koju nikad više nije ugledao, jer je umro na Medvedgradu, u 38. godini života, 30. studenoga 1472. g. Potajno je bio pokopan u pavlinskoj crkvi u Remetama. Njegovi posmrtni ostaci, na zapovijed kralja Matije, bili su preneseni u Pečuh i sahranjeni u tamošnjoj katedrali. Tako je umro pjesnik koji nije želio biti ni urotnik ni političar, a vjerojatno ni crkveni dostojanstvenik.

Pjesničko djelo Ivana Česmičkog — Janusa Pannoniusa — veliko je opsegom i značenjem. Premda je umro relativno mlad, u 38. godini života, ostavio je djelo koje ga stavlja uz bok najznačajnijih pjesnika njegova vremena. Ivan Česmički pisao je poeziju koja nije rezultat mode i ugledanja; on je i u latinskim stihovima dao oduška svim mukama kroz koje je prolazio, skepsama koje su ga izjedale, nesrećama koje su ga progonile. U njegovim pjesmama, koje nisu školske vježbe nadarenoga humanista, prisutni su svi problemi s kojima se bolno susreo: osamljenost čovjeka odgojena u slobodnoj, humanističkoj sredini, crkvenoga prelata koji je skeptik, a ne vjernik, bolesna čovjeka koji žudi za zdravljem i ugodnim društvom, vojnika koji voli miran i bezbrižan život. Njegovim satirama i epigramima oštrica je uvijek otrovna, bez obzira na koga je uperena. U njegovim epigramima ima ponekad i lascivnosti, karakterističnе za humaniste. Latinski uzori, Tibul i Marcijal, jedan za elegiju, drugi za epigram, najviše su odgovarali njegovoj prirodi, oni su mu bili i najveći ljubimci.

Janus Pannonius — Ivan Česmički — pjesnik je koji i našem vremenu može govoriti svojom skepsom, životnom zauzetošću i dubokim, melankoličkim humanizmom. Njegovom smo poezijom obogaćeni u suvremenom hrvatskom prijevodu, upravo prepjevu, zahvaljujući pjesniku Nikoli Šopu.

NAGOVIJEST PAPI

Jelena što ga moj lovac krilatom strijelom
Ustrijelio, mrki vuci razderaše, eto.
Tog znaka se uplaših, da dušmanin kakav kleti,
O Petre, ne opustoši tvoje blago sveto.

I zvijezde se zaprijetiše, ali ti presveti
Vrataru svijeta, na dobro obrni ovaj kobni znak.
Ti imaš vlast nad zemljama i vlast nad nebesima,
Da svežeš sve i razvežeš ti svemoćno si jak.

Ako ti za tu zaštitu baš nisu zgodni ključi,
Kraj tebe je Pavao s mačem, jer ti si goloruk.
Naoružanu drugu naredi da na branik stupi:
On će mačem isukanim braniti tvoj puk.

SLAVA PANONIJE

Nekada je Italija svima davala birano štivo,
A sad im pjesme daje Panonija ravna.
To velika slava je moja, no još veća je tvoja,
O ti, po mome duhu domovina slavna.

O PROMJENI SVOGA IMENA

Ivan mi bijaše ime, sada se pišem Jan,
Prijatelju čitaoče, nek ti je ovaj slučaj znan.
Nisam od oholosti neke odbacio to ime,
Ta nijednim zemlja se ne diči koliko njime.
Nevoljkog nagnala me je na tu promjenu malu
Plavokosa Talija, kad me okupala
U pjesničkom valu.

Preveo **Nikola Šop**

Zašto si me ostavio

Našoj dragoj mami Josipi

— Britki noževi sijeku moju utrobu.
Bože, pali me tisuću rana.
Ja to više ne mogu izdržati.
Za križ postelje bespomoćno sam prikovana.
Ne mogu se micati, hrana ne ulazi u me.
Moj život je siv i crn kao smrt.
Uzmi me, Bože, ovo više nije život,
a ipak, pomozi mi, ozdravi me!
Još bih tako rado živjela.

U noći mi dolazi ledena smrt
s pohlepnim razjapljenim raljama,
grabi me i ja se budim hladna od znoja.
Je li tko kraj mene? Da, spavate,
sama sam u svojoj boli i užasu.
Da mogu zaspati, zaspati zauvijek!
Ali ne, prolaze minute otegnute u beskraj.
Bolovi su ukliještili utrobu i leđa.
Kad ću dočekati svitanje dana
koje je nekada budilo nadu?

Bože moj, obraćam se Tebi,
zašto, zašto si me ostavio?
Što sam skrivila da me ovako satireš,
i čemu sve to, toliki bolovi
i smrt koja čuči u mraku?!

— Pogledaj mene na golgotskom križu,
grčim se od boli i krvarim.
I s krvlju iz mene izlazi sva snaga.
Na srce su mi legle milijarde
ogavnih grijeha ovih pozemljara
za koje dajem život i svoju krv.

Ti, draga, trpiš i patnji tvojoj nema kraja,
a ja sam trpio toliko koliko može trpjeti Bog.
U času kad se bol prelila u beskraj
izdahnuo sam i došao k Ocu,
u vječnu sreću njegova zagrljaja.
Svojom krvlju isprao sam vaše grijehe
i pozvao vas na život bez sjenâ.

I u tvojoj patnji raspeto je tvoje tijelo
i duša u vatri postaje čista i svijetla.
Nemoj očajavati, izdrži još malo,
prepusti se s pouzdanjem mojoj ljubavi!
Ja preobražavam i smrt koja na tebe vreba,
iza njena crna zastora čekamo te ja i moja Majka,
raskriljenih ruku, spremni da tvoje suze
pretvorimo u dragulje vječne radosti.

Graditeljima nasipa

Pustinjski pijesak pokriva tisuće nasipâ
s lubanjama i kosturima njihovih graditeljâ
i onih koji su ih tjerali da grade,
i onih koji su rušili nasipe i kanale.

Sablasno sipi pijesak nad kosturima.
Hoće li ikada pustinja postati plodna?
Hoće li itko uspjeti natopiti pustinju?
Odvažni graditelju, znaš li što te čeka?

Ako se ipak usudiš zaorati pustinju,
pazi da ne uništiš malene oaze
s bistrom vodom i mirom zelenih stabala.
Čuvaj oaze dobrote i ljubavi,
jer čemu da služe kanali i nasipi
ako više ne bude čiste vode ljubavi?!

Strpljivo zore plodovi

Na tvojem stablu ne dozrijevaju plodovi.
Noć je prošarana munjama.
U teškoj sparini vene iznureno lišće.

A cvalo je proljeće u raspjevanim pupovima
dok ih nije sledila hladna mrazova ruka.
Mogu li ofurene čaške donijeti plod?

Nemoj venuti u sumornoj tuzi
opajajući se očajem vlastite nesreće.
Uspravi svoje deblo i pruži svoje grane
i slušaj kako kroz njih struje sokovi.

Cvijeće nikada ne cvate uzalud
i strpljivo zore dragocjeni plodovi.

Krešimir JELIĆ

Pitam vas, makovi, makovi

MAKU DIZDARU

Pitam vas, makovi, makovi!

Mogu li utješiti plač krvi,
kad više nema kamenog prsta
da mi odgonetne
pradjedovsko ime
i patnje stoljetne?

Mogu li reći:
Kraj je.
Smrt je.
Ništa više nema!
Kad Mak nije umro
»Jer smrti zapravo nema«
Dok slušam glas njegov
U pjesmi KAMENOG SPAVAČA
I u snu sanjam ljepotu PLIVAČICU
Na obali MODRE RIJEKE!

Mogu li čitati ispisani kamen
U smrti života
Kad Mak plovi s kamenom života
Na rijeci Mira, Pravde, Sreće i Slobode?

Mogu li vjerovati da Maka sa mnom nema,
a znati da nije umro
jer slušam glas KAMENOG SPAVAČA
na zreloj bosanskoj njivi
i vidim Makovo ime
s krvavim mjesecom u VIDOPOLJSKOJ NOĆI?

Recite mi, makovi, makovi!

S. Marija od Presv. Srca
(Anka PETRIČEVIĆ)

»Zgiboh od boli nepreboli«

Uz obljetnicu smrti pjesnika Maka Dizdara

Prošla je godina dana od smrti pjesnika Maka Dizdara, pjesnika za kojega je smrt bila *»staza uspona od gnijezda do zvijezda«*, ali i smrti pred čijim je misterijem i on morao — poput tolikih drugih — tjeskobno zastati i suočiti se s tom stvarnošću koja se ne može negirati — mimoići:

Ima jedna modra rijeka
Široka je duboka je
Sto godina široka je
Tisuć ljeta duboka je
O duljini i ne sanjaj
Tma i tmuša neprebolna

Ima jedna modra rijeka

Ima jedna modra rijeka

Valja nama preko rijeke
(»Modra rijeka«)

Mnogo je izgubila naša književnost smrću toga pjesnika. Ali je i dovoljno obogaćena njegovim književnim opusom, posebno pjesničkom zbirkom *»Kameni spavač«*. — U svjetlu te zbirke najbolje ćemo upoznati Dizdara kao čovjeka i kao umjetnika-stvaraoca.

Ta je zbirka unijela toliko svježine i originalnosti, toliko iznenađenja.

Kroz simbole nekropola, kamenih stećaka, što stoje nepomični i stalni kao svjedoci vječnosti i spomen vremenima, Mak Dizdar iznosi probleme čovjekove sudbine i smisla; iznosi glavna egzistencijalna pitanja: boli, života i smrti, dobra i zla — trajno upravljajući i uzdižući pogled prema nebu i otvarajući perspektive vječnosti.

Ima jedno slovo u zvijezdama svijetli
O njem taje noći o njem ćute pijetli ..
(»Deseto«)

Nije li to ono uvijek isto pitanje koje se neprestano nameće kroz ljudski život, pitanje koje je u isto vrijeme i bolno i tjeskobno i puno čežnje i rješenja tajni?

Pitanje *Heinea:* »Je li tko nad zvijezdama?!«
Pitanje *Hamleta:* »Ima jedna zemlja — sa čijih se granica
još ni jedan putnik povratio nije...«

Pitanje u kojemu je u isto vrijeme izražena i žeđ za životom — besmrtnošću.

»Ja neću umrijeti sav...«
(Horacije)

I sigurna konstatacija koju izriče *Kranjčević* (kao i Mak Dizdar):

»Ima jedna zvijezda sjajna
za oblakom negdje svijetli...«

Da, ima Netko koji nas čeka, koji neprestano prosiplje i šalje zrake svoga svjetla u mrak naše egzistencije.

Snagom svoje emotivnosti i svoga uma, poletom svoga duha pjesnik umije da osvoji čitaoca, da mu se približi i pridruži u zajedničkom proživljavanju istih mučnih i sudbonosnih pitanja, da zahvati u samu bit čovjeka.

Jer taj je *čovjek* poprište sukoba, psihološka domena gdje se neprestano boj bije između Neba i Zemlje, dobra i zla, ali kod Dizdara uvijek pobjeđuje DOBRO, oslobađajući čovjeka, njegovu egzistenciju okova kamena-materije u koji je sputan, i osposobljavajući ga da se uzdigne k nebu kao *»stub sunčani«*.

Dizdar često ističe duhovnu slobodu ljudskoga bića, koje je na svome putu prema Vječnosti zarobljeno materijom, ali trajno čezne za sunčanim prebivalištima:

Kako svom izvoru
da se vratim?
(»Zapisi o izvoru«)

Ili:

Trebalo bi se otkameniti
i poći bez osvrtanja kroz kapiju grada...
(»Dažd«)

I bolan je od te čežnje:

...put žarkog sunca gledao je
i modra neba
(»Zapis na dvije vode«)

Iako duboko vodi brigu oko ovozemaljske »krute stvarnosti«, ta je njegova čežnja sva upravljena prema vječnim prebivalištima, prema visinama, kao i likovi Boticellija u njegovim ilustracijama Danteove »Božanske komedije«.

...ne treba mu ništa
do sunčanih počivališta.

Cilj njegova života i stremljenja jest Bog:

On čeka me od vijeka
On čeka me i vidim ga zacijelo...
(»Radimlja«)

Čovjek je ukorijenjen u Božjem biću; tako je najstalniji, kao grad sazidan na kamenu, koji može odolijevati svim vihorima i olujama. I baš zato što osjeća nestalnost i prolaznost ovoga vremena, svoju misao upravlja onome što je bitno i neprolazno, onome što ostaje:

Ostavi zato oca i majku
Ostavi brata i sestru
Oslobodi se svijeta...
Ostavi grad na ishodu ostavi grad na zapadu
Izgradi grad u sebi i okreni lice svom gradu
Jer je vrijeme blizu.
(»Vijenac«)

Jer čovjek je u biti sam. Sam pred Bogom, pred vječnošću, sam sa svojom osobnom odgovornošću, a tako ovisan o Onome kojemu mora doći, Onome kojemu sve živi. — Sam Bog svojom biti zadire u čovjekovu egzistenciju, On koji je princip života, bit ljudske egzistencije.

Ukazuje na nepotrebne brige i pohlepu za materijalnim, kojim je sputan duh. A ipak, jednom sve treba ostaviti. Samo dobra djela, djela kreposti ostaju:

Sa sobom ništa ja ništi ne ponesoh
Pusto iza mene sve blago osta.
(»Zapis o odlasku«)

Međutim vrijeme treba iskoristiti za nešto veće i uzvišenije, nešto trajnije, a to je — ljubav.

Jer vremena ima još tako malo
I vremena neće više biti.
(»Četvrti jahač«)

Sam život čovjekov jest put prema Suncu-Cilju. Ili kako kaže *Paul Claudel:* »Ljudski je život put prema Bogu.«

Kroz dane kroz godine kroz stoljeća
hodimo za suncem...
(»Suočenje«)

Tako je snažno kod Dizdara izražena ta čežnja za suncem — za Bogom, kao i kod velikih grčkih tragičara. Ili kao što kaže *Dostojevski:*

»Znati da postoji sunce — to je već čitav život.«
(»Braća Karamazovi«)

Kod Dizdara simbol sunca označuje Vječno Sunce, izvor života i Svjetlosti.

...put žarka sunca gledao je
i modra neba.

Ili kao što kaže *Kosor,* kroz lik slijepca:

»Slijep sam, ali idem prema velikom suncu:
Kad ću te vidjeti, Bože moj?!«

Što se čovjek više približuje Bogu i uspinje k vrhuncima svjetlosti i savršenosti, to je sposobniji da sagleda dubine u sebi i oko sebe, dubine i tajne stvari, zbivanja i događaje, tajne vremena i vječnosti.

»Ja ću ti pričati najljepšu priču ovoga i onoga svijeta
Da budeš spreman za osnove...

(»Uspavanka«)

Životna stvarnost postaje kruta bez ideala, bez duhovne — estetske dimenzije, bez snova.

Snovi — smisao za veliko, uzvišeno i lijepo, za vječno, znaju oblikovati čovjeka i svijet, biti doprinos humanizmu — ljubavi. Njima se ne negira životna stvarnost, nego se ta stvarnost prihvaća s većom ljubavlju i smislom, s većim i uzvišenijim ciljem — svrhom. Duh na taj način neprestano oživljuje materiju, daje svemu pečat višega, nadnaravnog svijeta, osposobljuje za ideale, za samo umiranje:

Došao si ovdje
gdje je najnezahvalnije bilo doći...
Ovdje gdje je ipak najjunačkije bilo nići
Jer ovdje se ne živi samo da bi se živjelo
Ovdje se ne živi samo da bi se umrlo
Ovdje se i umire
da bi se živjelo.

(»Uspavanka«)

Dizdar je suočen i s problemom patnje, kao i svaki čovjek. A kao umjetnik snažnije ju doživljuje:

Okolo šapću kako mi život bje uzaludan
Ne znaju da ranjen ovako veće sam budan...

(»Nevoljni vojno«)

Patnja osvešćuje i izgrađuje čovjeka. Potiskuje niže strasti i čini ga razumnijim, budnim i sposobnijim za život, za ostvarenje dobra i pružanje pomoći bližnjima.

Ona pročišćuje čovjeka, oslobađa od zemaljštine i uzdiže duh prema visinama.

Na putu prema svome stupu sjaja neprestano treba umirati:

Koliko smrti do suđenog dana...

(»Kolo bola«)

Koliko treba umirati.

A ona posljednja etapa ljudskoga-čovjekova života zapravo i nije smrt. Ona je samo prijelaz k Bogu, obasjana staza prema vječnosti:

...Jer smrti zapravo i nema...
Smrću je samo obasjana
Staza uspona od gnijezda do zvijezda.

(»Smrt«)

Smrt je transformacija našega bića u božansko, put k Bogu koji nas čeka od vijeka.

Pjesnik Mak Dizdar, iako musliman, nadahnut je pravom kršćanskom inspiracijom, duboko introvertiran, okrenut prema svome biću na putu »prema stubu sunčanog sjaja» — prema Bogu, poniruć u njega kroz svoje biće, obuhvaćen Njime u svome biću, neprestano čežnući za njim. I tom čežnjom i ljubavlju oslobođen od svega materijalnog — zemaljskog, on je premostio sudbonosan prostor od Zemlje do Neba.

Njegova religioznost izražena je u mnogim pjesmama i tako duboko proživljena. Neprestano se isprepliću religiozni motivi, posebno u ciklusu »Slovo o nebu«, gdje kroz tekstove Ivanova evanđelja i Apokalipse iznosi vječne istine, ne samo istine u koje su vjerovali bogumili (koji su iz Kristove poruke upravo prihvaćali Ivanovo evanđelje i Apokalipsu), već i sam pjesnik.

Az esam loza istinia a otac moj je vinogradar
I vsaku rozgu na meni a ploda ne da ja ću odsjeći
Al onu koja rađa da polje bude bolje
Da slađi dar i plod veći
Čistim...
Budite tako u meni a ja ću svakako u vama
Kao u onim što sam od iskoni koje voljah...

(»Radimlja«)

U pjesmi »Sunčani Hristos« jasno ističe vjerovanje bogumila — »dobrih krstjana« — koje je u suprotnosti s vjerovanjem Katoličke Crkve. To je zapravo manihejska zabluda. Po tom vjerovanju Krist nije imao pravo ljudsko tijelo, već zračno, sunčano, pa prema tome nije mogao trpjeti ni umrijeti, a niti, logično, nas otkupiti. A mi znamo da je upravo vjera u Otkupitelja temeljna kršćanska istina.

Smrt ga tražaše al ne nađe ništa
Ne nađe ni kosti ni meso ni krvi
Osta joj samo obris znameni i prvi...
Ja sam samo onaj koji je u sjeni
Onog što mu smrt ne mogaše ništa
Onog što pretoči se u stub
Sunčani...

(»Sunčani Hristos«)

Često su motivi iz Apokalipse:

Ovdje je prisutan onaj koji na moja usta tada reče
Kako se u ovo veče sva ostrva razbježaše
I gore se više ne nađoše
Jer je vrijeme blizu...

(»Vijenac«)

A Apokalipsa kazuje:

I vidjeh veliko bijelo prijestolje
i Onoga koji je sjedio na njemu,

od čijega je lica pobjegla zemlja i nebo.
I mjesta im se više ne nađe.

(Otk 20,11)

...»I zametnu se rat na nebu koji je Mihael sa svojim anđelima morao voditi protiv Zmaja... I bijaše zbačen veliki Zmaj, stara Zmija... bijaše zbačena na zemlju i bijahu zbačeni s njime njegovi anđeli.«

(Otk 12,7-10)

A kod Dizdara je to izraženo riječima:

Da zbačena bi na zemlju otrovna guja aždahaka
Što zabludi vas svijet vasioni iz ždrijela svog mraka...

(»Vijenac«)

Dolaze dani velikog otkrivenja, ali i užasa i strave, dani kada trebaju »bokovi biti opasani i svjetiljke zapaljene u rukama...« Dani kada čovjek mora ostati sam i poći SAM — jer je vrijeme blizu:

Ostavi zato oca i majku ostavi brata i sestru
Oslobodi se svijeta prezri njegov cvijet
Ostavi grad na ishodu ostavi grad na zapadu
Izgradi grad u sebi okreni lice svom gradu
Jer je vrijeme blizu.

(Ibid.)

Vrijeme je da se razmisli o vremenu...
Jer velike vode na nas brode...
Jer vjetar hitri vjetar zmajeviti
Na nas će hudo danas da poleti...
Jer vremena ima još tako malo
I vremena neće više biti.

(»Četvrti jahač«)

U svjetlu ovih istina pjesnik iznosi istinu o čovjeku — stvarnosti u kojoj živi:

Na ovom putu sada smo prvi put zastali
Znajući da je vrijeme
da vremenu pogledamo u oči...

(»Brotnjice«)

A ta istina je teška... Ali

treba do kraja čuti ovaj plač i ovu pjesan
Da nas ne nahrani trulež
Da nas ne sahrani plijesan...

(Ibid.)

Čovjek mora pogledati istini u oči. Ali je prava istina i to da nećemo vječno ostati na zemlji, da moramo doći k Onome koji nas čeka i da je pravi dan tek onaj u kojemu sunce nikada ne zalazi, »kada neće biti dana jer neće biti ni noći«.

Jer — došlo je vrijeme:

Sada u končini odlazim

Sa sobom ništa ja ništi ne ponesoh
Pusto iza mene sve blago osta.

(»Zapis o odlasku«)

U svjetlu nadnaravnih misterija promatra pjesnik i ljudski život sa svim njegovim zbivanjima, da ponovno — otkrivajući naravne istine — njima osvijetli put prema vječnosti, prema Apsolutnome, prema Onome kojemu sve živi, kojemu sve ima doći, koji je Alfa i Omega — cilj svega stvorenoga.

...jer k suncu dalekom i velikom
bez predaha teže.

(»Hiža u Milama«)

Upravo ova pjesma ima simboličan — univerzalan značaj. Kao da sam Bog hoće svu svoju djecu ponovno skupiti u očinsku kuću, koja je za svakoga utočište, »jus azil«, koja je otvorena za sve ljude.

Neka su vrata djedovske hiže širom otvorena...
Neka je otvorena za neznanog druga za neznanog brata
Za sve one koji u tamnici čame koji u tamnici tijela pate
Žudeći da slovo ono bude za sve ljude da se sa slovom zbrate
Neka je djedovska hiža širom otvorena svu noć i vazda
Za onog što davno je pošao i sada po tmuši gazi trudan iz daleka
Al zna da stići će budan negdje tamo gdje neko ga čeka.

(Ibid.)

Upravo se jasno ističe pjesnikov humanizam — čovjekoljublje, beskrajne dimenzije njegova srca i duha; pjesnika koji je u sebi premostio jaz što razdvaja vrijeme i vječnost, koji je stigao »u ona daleka sunčana počivališta« za kojima je pružao ruke.

Pjesme Maka Dizdara obiluju umjetničkim kvalitetama, odlikuju se ljepotom. Izraz mu je osebujan, pun simbola kroz koje zbori o nutarnjim, duhovno-materijalnim stvarnostima.

Stih mu je metaforičan, dinamičan, elegičan, simboličan, pun živosti i životnosti.

Ruka do ruke
luka do luke
Ruka u ruci
muka u muci
Zemlja priteže
nebo visoko
O da sam ptica
da sam soko.

(»Kolo«)

Raspliće se kao kolo vilovito, silovito. Često se isprepliće narodni melos. Pjesme su mu pune ritmike, dinamike. A zatim ritam biva stišaniji, pjesme meditativnije.

Svježa mu je metaforika i motivika:

Vidim ljeljena onog što pati
kad prati oči one srne...

(»Zapis o lovu«)

I stihovi mu se također zrcale bistrinom, odišu svježinom:

Trebalo bi se iznova umiti
i sniti u jasnim kapima rose...

(»Dažd«)

Obogaćeni su mu mnogim umjetničkim kvalitetama narodne poezije: motivima, stihom, izrazom... Ali pjesnik uspijeva stvoriti nadasve uspjelu sintezu između moderne i narodne poezije, kao što je to izrazito u pjesmama »Labud djevojka« i »Onemuštio«.

...Suncem se je povezala
Mjesečinom opasala
Zvijezde gore
U očima...

(»Onemuštio«)

Nadalje, pjesme su mu pune topline, osjećajnosti, što je odlika velikih pjesnika.

...Ja ću pričati najljepšu priču
ovoga i onoga svijeta
Da budeš spreman za snove...

(»Uspavanka«)

Među najljepše pjesme spada svakako pjesma *»Gorčin«*, koju je sam pjesnik najviše volio. Djeluje snažno, duboko, sugestivno. Zadnji dio te pjesme glasi:

Zgiboh od čudne boli
Ne probi me kopje
Ne ustreli strijela
Ne posiječe sablja

Zgiboh od boli
Nepreboli

Volju
A djevu mi ugrabiše
U roblje

Ako Kosaru sretnete
Na putevima
Gospodnjim
Molju
Skažite
Za vjernost
Moju.

Kakvu nam poruku — ovom zbirkom — ostavlja pjesnik koji je već taknuo međe Beskonačnosti?

— »Da u promjenama vremena srca naša budu tamo gdje su prave radosti«, da se oslobodimo od okova kamena — »materije« i slobodna duha uzvinemo se svome »stubu sjaja«, da nikada ne izgubimo iz vida svoj vječni cilj kojemu bez prestanka moramo težiti i ići.

I da živeći u Svjetlosti nastojimo oko ostvarenja istinskoga bratstva i ljubavi, ostvarenja dobra, mira, pravde i istine, za koju se i on borio.

Mogli bismo na nj primijeniti njegove vlastite riječi, kojima je komentirao svoju pjesmu *»Pravednik«:*

«...pod kamenjem starih bosanskih nekropola leže *dobri ljudi,* izginuli u borbi protiv zla...

Pod jednim stećkom... zakopan je i Pravednik. Njegov glas leti prema nebu i letjeće sve dok ne bude uslišan. Taj glas se može ponekad čuti, ali samo tamo gdje ne vlada buka svjetine, u tišini. Može ga razabrati samo onaj koji i sam teži tome da se pravda ostvari u svijetu.«

I još snažnije djeluju njegove riječi kojima komentira pjesmu »Gorčin«, dajući nam uvid u tajne svoje duše:

»...Satima sam stajao pred stećcima nekropola ove zemlje... Noću sam opkoljen zapisima sa margina starih knjiga čiji redovi vrište upitnicima Apokalipse. U pohode mi tada dolazi spavač ispod kamena... U njemu prepoznajem sebe, ali još nisam siguran da sam na putu skidanja plašta sa ove tajne...«

A kameni spavač zborio mu je — kroz tišinu i noć — o prolaznosti ovoga života, zborio da se oslobodi svih okova koji mu sputavaju duh — na putu »svom Stubu sjaja«. I da stigne b u d a n »tamo gdje neko ga čeka«.

On čeka me od vijeka
On čeka me i vidim ga zacijelo...

(»Radimlja«)

Sada je s pjesnikova pogleda skinut veo tajne. On motri vječno OTKRIVENJE *sjaja, ljepote i beskonačne ljubavi.*

Carmelina SICARI

Katolička značajka Greeneovih romana

Dojam da u Greeneovim romanima nailazimo na primijenjenu teologiju potvrđuje se u svakom njegovu djelu, čak i u onim djelima u kojima, kao u trilerima i djelima zabavnog žanra, pristup izgleda sasvim horizontalan i ljudski.

Koje su katoličke značajke Greenovih djela?

Dok je Mauriac katolički pisac — ali bismo ga još bolje u općenitijem smislu mogli definirati kao kršćanskog pisca, jer je tematika u njegovim djelima stalno usmjerena prema istraživanju zla i njegovih posljedica — Greene je baš katolički pisac, pristaša i pobornik Crkve.

Greene je katolički pisac ne samo u svojim »Katoličkim esejima« nego i u drugim djelima, naročito na području koje mu je najsvojstvenije, na području sakramenata.

Roman **»Svršetak ljubavne priče«*** otkriva nam Greenea kao najvećega suvremenog katoličkog pisca, a sam »Svršetak ljubavne priče« javlja se u tom smislu kao najkatoličkiji roman. Sara, koja provodi život bez moralnih normi, a zatim dolazi do vjere i spasenja, na prvi pogled izgleda nam kao propala žena u suvremenom svijetu, nemirna i slobodna, a zatim spašena, Magdalena naših dana. Međutim ono najdublje po čemu je Sara zaista izvanredna osoba jest njezina makar i nesvjesna vjernost znaku koji joj je utisnut sakramentom. Bila je krštena, a da to nije znala ni ona ni njezina okolina. To će se otkriti tek prigodom smrti njezine majke. Ipak je ona prirodno vjerna sakramentu krštenja. Tražeći vjeru, ona joj se vraća, gotovo protiv svoje volje, usprkos opiranju tijela i otporu koji se javlja iz dubine njezina bića. Njezina vjera vodi je drugim putem, putem vjernosti sakramentu ženidbe. Ona nikada neće ostaviti Henryja, s kojim se osjeća nesretna, iako je bliža drugome, piscu Bendrixu. Ta vjernost, koja se može objasniti samo u nadnaravnom svjetlu, jest katolička dimenzija djela. Nju isto tako nalazimo u vjernosti sakramentu svećeništva u Greeneovu romanu »Sila i slava« kod pijanog svećenika koji, svjestan svoje niskosti, ipak nastoji služiti narodu i očajnički traži oproštenje vezano uz svoju uzvišenu službu.

Duboki misterij sakramenta, koji djeluje nakalamljujući se na ljudsku volju, nalazi svojega najvećeg slavitelja u G. Greeneu. Sadržaj njegove katoličke poruke svijetu u kojemu se polako gubi možda najistinskiji smisao katolicizma sastoji se prvenstveno baš u toj vjernosti.

S talijanskoga preveo **R. Grgec**

* »Svršetak ljubavne priče« objavljen je 1971. kao 3. svezak »Džepne knjige HKD sv. Ćirila i Metoda« u prijevodu B. Černickog.

W. H. AUDEN

Postskriptum: Kršćanstvo i umjetnost

Umjetnost je spojiva s mnogoboštvom i s kršćanstvom, ali ne i s filozofskim materijalizmom; znanost je spojiva s filozofskim materijalizmom i s kršćanstvom, ali ne i s mnogoboštvom. Nijedan se umjetnik ili znanstvenik, međutim, ne može osjećati ugodno kao kršćanin; svaki umjetnik koji je slučajno i kršćanin želio bi biti mnogobožac; svaki znanstvenik u istom položaju želio bi biti filozofski materijalist. I to s osobitim razlogom. U politeističkom društvu umjetnici su teolozi takvog društva; u materijalističkom društvu, njegovi su teolozi znanstvenici. Za kršćanina su, na žalost, i umjetnost i znanost svjetovne aktivnosti, to jest, mali zalogaj.

Nijedan umjetnik, kao umjetnik, ne može shvatiti što znači **Bog je ljubav** ili **Ljubi bližnjega svoga** jer on se ne brine da li su Bog i ljudi puni ljubavi ili su bezosjećajni; nijedan znanstvenik ne može shvatiti što se time misli jer se ne brine o tome da li je ljubiti stvar izbora ili stvar prisile.

Za maštu je ovo sakralno bjelodano jasno. Pitati vjeruje li čovjek ili ne vjeruje u Afroditu ili u Aresa jednako je besmisleno kao i pitati da li čovjek vjeruje u neku ličnost iz romana; može se samo reći da li ih smatra istinitima ili neistinitima u odnosu na život. Vjerovati u Afroditu ili Aresa jednostavno znači vjerovati da pjesnički mitovi o njima cijene sile seksa i agresije kako ih ljudska bića doživljavaju u prirodi i u njihovu vlastitom životu. Baš zato je moguće da jedan arheolog koji iskapa kip boga ili božice kaže s prilično sigurnosti koju vrstu božanstva on predstavlja.

Mašti je, slično, bogoliki ili herojski čovjek bjelodano jasan. On čini izvanredna djela koja običan čovjek ne može činiti, ili mu se dešavaju izuzetne stvari.

Utjelovljenje, dolazak Krista kao sluge kojega se ne može prepoznati okom puti i krvi, već jedino okom vjere, okončava sve zahtjeve mašte da ona bude sposobnost koja odlučuje što je doista sakralno a što profano. Poganski se bog može pojaviti na zemlji pod krinkom, no tako dugo dok on nosi tu krinku, ni od koga se ne može očekivati da ga prepozna niti da bude sposoban za to. Međutim, Krist se javlja sličan svakom drugom čovjeku, pa ipak tvrdi da je on Put, Istina i Život, i da nitko ne može doći k Bogu Ocu osim po njemu. Proturječje između njegova profanog izgleda i ove vjerske tvrdnje leži izvan dosega mašte.

Krista je nemoguće prikazivati na pozornici. Ako ga učinimo dramatski zanimljivim, on prestaje biti Krist i postaje Heraklo ili Svengali. Njega isto tako nije moguće prikazati u likovnim umjetnostima, jer, postavši vizualno

prepoznatljiv, on se promeće u poganskog boga. Najbolje što slikar može učiniti jest to da naslika ili Madonu s djetetom ili mrtvog Krista na križu, jer svako dijete i svako mrtvo tijelo izgledaju da su nešto istodobno i individualno i univerzalno: ovo dijete, ovo mrtvo tijelo. No ni dijete ni tijelo ne može reći **Ja sam Put,** itd.

Za kršćanina bogoliki čovjek nije junak koji čini velika čudesna djela, već čovjek vrijedan poštivanja, svetac, onaj tko čini dobra djela. Samo evanđelje definira dobro djelo kao nešto učinjeno u tajnosti, skriveno koliko god je to moguće, čak i od onoga koji to djelo čini, i ono zabranjuje privatnu molitvu i javni post. To znači da umjetnost, koja se već po svojoj naravi može baviti onim što se može i što bi se trebalo javno očitovati, ne može vjerno opisati jednog sveca. Nema umjetnosti koja bi bila više »kršćanska« baš kao što nema kršćanske znanosti ili kršćanske hrane. Postoji samo kršćanski duh kojim neki umjetnik ili neki znanstvenik stvara. Slika raspeća nije nužno kršćanskija u duhovnom smislu od slike mirna života, a može biti i manje kršćanska od nje.

Pitam se ponekad ne postoji li s kršćanskog gledišta jedan djelić sumnje u svim umjetničkim djelima koja očituju neku vezu s kršćanstvom. Čini se da ljudi prihvaćaju postojanje nečega što je poput kršćanske umjetnosti, a toga ne može biti. Kultura je jedna od Cezarovih stvari. Ne vrijedi primjedba da se veliko razdoblje »religioznog« slikarstva podudaralo s vremenom kada je Crkva imala veliku svjetovnu moć.

Jedini književni rod koji posjeduje vjerodostojnost evanđelja jest parabola, a parabole su svjetovne priče bez očitih vjerskih referencija.

Postoji mnogo himni koje volim kao što se vole stari šlageri, jer za mene one imaju neke sentimentalne asocijacije, no jedine himne koje smatram pjesnički podnošljivima jesu ili verzificirane dogme ili biblijske balade.

Pjesme, poput mnogih pjesama Donnea i Hopkinsa, koje izražavaju pjesnikove osobne osjećaje religijske pobožnosti ili kajanja izazivaju u meni nelagodnost. Sasvim je u redu ako neki pjesnik napiše sonet kojim izražava svoju odanost gospođici Smith, jer pjesnik, gospođica Smith i svi njegovi čitaoci znaju savršeno dobro da bi njegovi osjećaji bili potpuno isti, kad bi se on kojim slučajem zaljubio u gospođicu Jones. Ali ako on napiše sonet u kojemu očituje svoju odanost Kristu, važna je stvar, naravno, da se njegova odanost osjeća za Krista, a ne recimo za Budu ili Muhameda, no ovo se pitanje ne može postaviti u pjesništvu; vlastito ime ne dokazuje ništa. Pokajnička je pjesma još problematičnija. Pjesnik mora nastojati da njegova pjesma bude valjana, to jest takva da bi joj se drugi ljudi mogli trajno diviti. Nije li malo čudno kad se iz nečijih osjećaja krivnje i kajanja pred Bogom stvara javni predmet divljenja?

Svaki pjesnik koji sebe naziva kršćaninom može se samo nelagodno osjećati kad pomisli da u Novom zavjetu nema ni jednog stiha (osim u apokrifnim i gnostičkim Ivanovim djelima), nego sve sama proza. Kao što je Rudolf Kassner istakao:

»Teškoća oko Bogočovjeka za pjesnika leži u Riječi koja je postala tijelom. To znači da su um i mašta jedno. No ne živi li pjesništvo kao takvo od toga što je ono ponor između razuma i mašte? Što nam daje tako jasan

pojam o tome kao metar, stih, mjera? U magijsko-mitskom svijetu metar je bio posvećen, isto tako strofa, stih, riječi u stihu, slova. Takvi su pjesnici bili proroci.«

To što Bogočovjek nije sam zapisao svojih riječi niti pokazao ni najmanju brigu da bi ih trebalo zapisati slovima, dovodi nas ponovno k onome da je Riječ postala tijelom.

Nasuprot metričkim strukturama pjesnikâ stoje evanđeoske parabole u prozi, nasuprot magiji sloboda koja u samoj sebi nalazi ograničenja, koja je sama ograničenje nasuprot pjesničkoj fikciji (Dichtung), ukazujući na činjenicu i tumačeći je (Deutung). (Die Geburt Christi).

Nadam se da postoji odgovor na taj prigovor, samo ja ga ne znam.

Mašta je prirodna čovjekova sposobnost i stoga će ona ostati ista što god čovjek vjerovao. Razlika može postojati jedino u načinu na koji čovjek tumači maštom utvrđene činjenice. Uvijek i na svakom mjestu stanoviti predmeti, bića i događaji bude u njegovoj imaginaciji osjećanje svetog straha, dok drugi predmeti, bića i događaji ostavljaju njegovu imaginaciju netaknutom. No kršćanin ne može reći kao mnogobožac: »Sve ono pred čime moja mašta osjeća sveti strah jest sveto-u-sebi, a sve ono što je ostavlja netaknutom profano-je-u-sebi.« Postoje dvije moguće interpretacije koje kršćanin može dati; obje su, mislim, pravovjerne, no svaka naginje herezi. I jedna i druga, on može reći, naginju k neoplatonizmu: »Ono što u meni budi osjećaje svetog straha jest kanal kojim se meni, kao pojedincu i pripadniku određene kulture, očituje to duhovno koje ne mogu izravno zamijetiti.« Ili on može reći, ustajući protiv panteizma: »Svi su predmeti, sva bića i događaji duhovni samo što, zbog moje osobne kulturne ograničenosti, moja imaginacija može prepoznati samo neke.« Što se mene tiče, ako već moram biti heretik, radije bih bio osuđen kao panteist negoli kao novoplatonovac.

U našem urbaniziranom industrijskom društvu skoro sve što vidimo i čujemo nekako je nasilnički ružno ili zanosno banalno, te je suvremenu umjetniku teško, ukoliko ne može pobjeći u dubinu ladanja i nikad ne otvoriti novine, da očuva svoju imaginaciju od zadobivanja manihejskog obojenja, od osjećaja — ma kojeg vjerskog uvjerenja bio — da je fizički svijet krajnje profan ili prebivalište demona. Koliko god se on podsjećao da je Bog stvorio materijalni svijet i da je on po njemu dobar, njegovu svijest ipak saljeću slike tjelesne odvratnosti, opušci u poluispražnjenoj kutiji sardina, zahodske školjke koje se ne daju splaknuti, itd. Pa ipak, ima i gorih stvari. Umjetnik se više ne može zaklanjati za sakralno, ali zato je on umjesto toga ostvario svoju osobnu umjetničku slobodu. Dok god se neka aktivnost smatra sakralno važnom, ona se kontrolira pojmovima pravovjerja.

Ako je umjetnost sakralna, ne samo da postoje ortodoksne teme koje će — očekujemo — obrađivati svaki umjetnik i neortodoksne teme koje nitko ne može obrađivati, već isto tako postoje ortodoksni stilovi obrade koji se ne smiju narušiti. Ali čim umjetnost postane svjetovna aktivnost, svakom je umjetniku dopušteno obrađivati svaki sadržaj koji uzbudi njegovu maštu, i to onakvim stilom koji mu se učini pogodnim.

Ne može biti slobode ako je nije dozvoljeno i zlorabiti. Sekularizacija umjetnosti omogućava doista nadarenom umjetniku da do potpunosti razvije svoje sposobnosti; ona isto tako dopušta onima s malim ili nikakvim talentom da proizvedu gomile bezvrijednog smeća. Kad čovjek pogleda u izlog prodavaonice u kojoj se prodaju devocionalije, ne može a da ne poželi pobjedu ikonoklasta.

Za umjetnike stvari se mogu još većma pogoršati, a na velikom području već su se pogoršale.

Dokle god znanost sebe smatra svjetovnom aktivnošću, materijalizam nije doktrina, tek je korisna iskustvena pretpostavka. Ispitujući fizičku prirodu, znanstvenik ne treba ništa više razbijati glavu ontološkim ili teološkim pitanjima nego što se umjetnik kao umjetnik mora brinuti o tome što njegova osjećanja vjerskog strahopoštovanja u krajnjoj liniji mogu značiti.

Čim pak materijalizam bude smatran nepovredivom istinom, razlika između onoga što je Božje i onoga što je carevo bit će ponovno poništena. No svijet sakralnog materijalizma vrlo je različit od svijeta sakralnog politeizma. Pod pritiskom politeizma sve je u životu, u konačnici, bilo ništavno, tako da je poganski svijet bio moralno tolerantan svijet — daleko tolerantniji, jer je tolerirao mnoga zla, kao ropstvo i napuštanje djece, što se ne bi smjelo trpjeti. Tolerirao ih je ne stoga što ne bi znao da su zlo, već stoga što nije vjerovao da su bogovi nužno dobri. (Nijedan Grk, na primjer, nije branio ropstvo, kao što su ga branili vlasnici robova u južnim državama, tvrdeći da su njihovi robovi sretniji kao robovi nego što bi to bili kao slobodni ljudi. Naprotiv, oni su tvrdili da je rob manje čovjek, jer bi se on inače radije ubio negoli istrajao život kao rob.)

Pod režimom religioznog materijalizma sve je u životu u krajnjoj liniji nešto ozbiljno, i zato podvrgnuto moralnom uredovanju. On neće tolerirati ono što zna da je zlo bezdušnim slijeganjem ramena — takav je život uvijek bio i bit će — već će religiozni materijalizam učiniti nešto što poganski svijet nije nikad učinio; učinit će s moralnom nakanom nešto što zna da je zlo, učinit će svjesno sada da bi se postiglo neko dobro u budućnosti.

Pod režimom religioznog materijalizma umjetnik ponovno gubi svoju osobnu umjetničku slobodu, no ne biva mu vraćena njegova sakralna važnost, jer sada umjetnici zajednički ne odlučuju o tome što je nepovrediva istina, već znanstvenici, ili točnije, znanstveni političari, koji su odgovorni za to da čovječanstvo održe u pravoj vjeri. Za njih umjetnik postaje puki tehničar, vještak afektivnog izražaja, koji je unajmljen da krepko izrazi ono što znanstveni političari nalože da bude rečeno.

S engleskog prevela **A. Kralj**

Boro PAVLOVIĆ

Eksperimenti Dragutina Vunaka

Uz knjige Zvonimira Mrkonjića »Suvremeno hrvatsko pjesništvo«

Pred jesen su se pojavila u knjižarama dva omašna sveska Zvonimira Mrkonjića pod naslovom »Hrvatsko pjesništvo«, u izdanju Nakladnog zavoda Matice Hrvatske.

Jedan svezak obuhvaća opsežnu fenomenološku studiju o suvremenoj hrvatskoj poeziji, drugi primjerke, točnije uzorke za kritičarove teze.

Poslije Pavletićeve »Zlatne knjige«, koja je izišla prije dvije godine, to je prvi sustavniji pristup hrvatskom novom pjesništvu, jer su pokušaji »Vidika«, »Razloga«, pa i »Krugova« bili parcijalni i specijalni.

U ovom, posljednjem, Mrkonjićevu pokušaju koji želi pokazati entitet i totalitet hrvatske poslijeratne poezije navedeno je preko stotinu imena, od kojih je zapravo obuhvaćeno samo pedesetak.

Jedan od onih koji zavređuje da bude posebno spomenut — a spomenut je samo uzgredice — jest i Dragutin Vunak. Zato smatram da, otvarajući razgovor o izloženoj temi, potičem na raspravu baš u povodu jedne, razmjerno malo poznate osobnosti, priznatije kao filmski djelatnik nego kao pjesnik.

Esej o Vunaku odabrao sam među stotinjak neobjavljenih eseja o našoj novijoj književnosti, i priložio bokor njegovih pjesama.

* * *

Živeći već godinama, bar jedno desetljeće, na margu naše lirike, živeći kao portret bar svojim životom, živeći sam i sav svoj u jednoj drugoj poeziji, u poeziji filma, Dragutin Vunak stalno i bez ikakvih — od naše kritike registriranih uspjeha eksperimentira. Eksperimentira na svoj račun, i za svoj račun, u svom poetskom kabinetu, tiho i skromno, toliko skromno da ga i nema ni u kakvom oficijelnom literarnom banketu. Ali — ni na blanketu.

Rođen 1925. — što ne bi bilo važno da se probio ranije — ovaj pjesnik nije imao onih vitalnih potreba za afirmacijom da bi poput nekih drugih tiskao pod svaku cijenu stihove, koje danas ne smatra ni dobrima ni svojima. Poslije rata činilo mu se još uvijek da je premlad, te je tako skoro dotjerao do toga da mu pjesme — u svoje vrijeme svježije nego danas — pomalo i zastare. Ironija sudbine, koja ne zna za poštene napore, nego samo za bučne uspjehe, ili bar skandale.

Prije desetak godina, kada se trebao pojaviti, imao je odviše poštenja, i to ga je smelo: nije naime imao da kaže ništa drugo osim da je iskreno tužan, a takvih misli nije tada trebalo. Tuga zbog toga nije, dakako, mogla nestati, ni prestati, — ona se je naprosto uvukla u se, ali se uvukla u se i radost, i tako je to trajalo sve negdje do 1952. godine. Čitavo to vrijeme šutjeti značilo je također na svoju ruku eksperimentirati. A pretpostavljalo je to svakako vjerovanje u sebe, vjerovanje koje će pokrenuti dva sitna listića: »Novine mladih« u Slavonskome Brodu i »Literatura«, dakako, na svoju štetu. Danas još uvijek pomalo kao autonomija zvuče dobri stihovi:

Jelene, šume su zelene,
što ćeš bez smeđe košute?

to više što je i autor ili urednik Lykosove kolekcije mladih Slavko Mihalić zaboravio na njih.

Tako je, izgleda, odumrla i njegova dijalektalna poezija pisana na kalničko-bilogorskoj mekanoj kajkavštini — koje se sjećamo iz »Poezije« i »Jesenas i danas«, a s njome je nestao valjda i jedini pokušaj da se i u mlađoj generaciji poveže »folklorno« i »narodno« uopće s umjetničkim i na ovom sjevernom kulturnom bazenu Hrvatske.

Vunak je dakle pri svemu tome loše prošao: knjiga mu je zakasnila, a zatim izašla u vrijeme kad biti lirik više nije osobita čast, jer nije ni naročita rijetkost. Tako su se na kraju na nju osvrnule i to sitnim, ali vrlo interesantnim napisom jedino »Književne novine«. Recenzent je ipak uspio da u dvadeset redaka dokaže da dobro sjeme ipak katkad padne na plodno tlo. Dnevna štampa je izdala, po običaju, a književni časopisi mimoišli ove napore, tako da je »Ptica i noć« odletjela poput biblijske ptice u noć, a da nije bila pravo ni zamijećena.

Dva su razloga zbog kojih se nije smjelo tako postupiti: prvi — što je Vunakova poezija jedan od onih mostova kojim se naša poezija između dva rata, prešavši na novu obalu, pretvorila u ovu poslijeratnu, i drugi u tome da se eksperimentima kakvima se bavio Vunak nije u nas pozabavio dosad nitko.

Nastavljajući normalni put naše poezije, Dragutin Vunak nije, naravno, stigao daleko: po liniji Matoš — Wiesner — Vlaisavljević moglo se možda doći do humora ili do jednog blagog oblika spiritualnog nadrealizma. Ili do groteske u satiri. Pjesnik je krenuo niz sva četiri puta i stigao je do cilja. Tri će nam primjerka to pokazati:

Reći ćemo, dakle dječaku
dobar dan!
Mi smo ti donijeli pregršti sanja;
Mi smo ti donijeli mnoštvo igračaka
načinjenih od zraka.

I to ćemo mu reći u šest dijelova
istovremeno
i dobit ćemo pri tom šest cjelova
naizmjenice.

I naš će dječak biti ipak radostan,
zar ne?

I veselo će reći nama dobar dan.

I veselo će stresti obođe šešira.
Učinit će dakle, da snijeg pada
još gušće nego sada.

(Reći ćemo)

Bezazleni humor prvog primjera, neki prerafaelitski, produhovljeni naivizam, kakav smo nailazili uzgred kod Tina Ujevića, malo u Slavka Batušića. Ta lirska bonhommie pristajala je možda više u smirenom razdoblju, u onoj oazi mira između dva rata, koja se očito smanjivala s oba kraja, ali je bar predstavljala neki približni psihički ideal, osamljeno utočište, čemu poslije drugog svjetskog rata nema ni traga, osim u gdjekojoj pjesmi.

Odučivši se od mira, mi smo se odučili i od takvih apolinijskih vedrih pjesama. Možda nam je ostalo u sjećanju nešto slično u mol-varijanti, kao na primjer:

Jedna mala balerina
vraća se kući iz zagrljaja noći i vina.

(»Crno mače«)

pri čemu bismo eliminirali ono »kući« i »iz zagrljaja«, jer nam glagol vraćanja, iako kao odredište, ujutro označuje smjer kući, a »zagrljaj« se pretpostavlja, pa bi stih drugi glasio bolje:

»Vraća se iz noći i vina.«

Tom nejasnoćom dobivamo na zgusnutosti, iako gubimo malo na informativnosti eksplikacije. A baš taj suvišni strah od nejasnoće sputavao je Vunaka isprva da ne ide dalje. Korak dalje prostiralo se naime područje na kome se već kretao sigurno: dotad i danas slabo iskorišten teren satire, u koju se pretvorila podsvijest, kao što to slijedi u trećem primjeru. Ako izostavimo drugu polovicu druge kitice, žrtvu — opet žrtvu objašnjavanu suvišnim, istrošenim rimama, imamo duhovitu i u jednom dahu odapetu satiričku strijelu:

ZIMA PEDESET TREĆE

Neka su svjetla plava,
a neka rumeno žuta.
Ja prelazim ispod sviju
gord bez zimskog kaputa.
Svi satovi u gradu
znadu kada ću proći.
Na pozdrav podižu ruke
visoko do pola noći.
Kad prelazim preko parka
meni se klanja drveće

i onaj vrtuljak u plavom
što se na cesti okreće
zaustavlja promet i reče:
Eno, Vunak prelazi zimu pedeset i treće.

Ja okrećem broj telefona
i zovem prijatelje:
Gospodo prijatelji,
gospodo šarlatani,
gospodo hohštapleri i varalice.
Evo sad preko žice
pljujem vam svima u lice.

Vunak je uostalom i u nekim drugim pjesmama došao do ruba toga stadija, samo što nije završio ovako sarkastičkom poentom, nego je ironiju skrenuo u zadnji čas u čistu, metafizičku liriku ili kakav jezični kalambur ili dao otklon u smislu esprita, kako je to mogao dati samo izvanredno senzibiliziran duh. Takva je na primjer Bijela smrt prodavača cvijeća ili Marija Mor, »nemirnih nogu i veoma smiješnih snova«, i simboličan kraj Letipsa: »Prva stranica, u koju je letio pas — sada je upravo granica između neba i nas.«

Iskoristivši, bar prema vlastitom osjećaju, tako mogućnosti našeg poetskog rječnika, inače prilično konvencionalnog i osim u slučajevima Tina i Krleže neindividualnog, odnosno malo individualnog, Dragutin Vunak je krenuo u potragu za novim otkrićima u samim riječima, u odnosu vokala i konzonanata, u boji samih glasova. Na tome se mogao ugledati i u našu domaću, narodnu poeziju, a i u francusku modernu poeziju počevši od Rimbauda, koji za takvu inicijativu predlaže svoju abecedu: A noir E blanc...

Ali svi ti primjeri i sve te analogije možda su bile i nepoznate ovom pasioniranom ljubitelju riječi. I bez njih bi on pokušao tkati i dotkati od najsitnijih, najfinijih niti paukovu mrežu. Isprva je veže uz pojmove i predmete.

Između mjesečevih stabala i trave
stanuje pauk Cirici.

On potajice zapinje mreže
od travki na trnje do motajice i dalje.

Cirici je umjetnik žice
koja zaustavlja ptice.

O, Cirici, gorka je smrt na harfi
između travki i mjeseca...

No zvukovi ubrzo počinju da sami trepere nevjerojatnom lakoćom, trepere u razmacima koji su između naših, grubih intervala, trepere kako mogu da

trepere samo nevidljive niti, između smisla i besmisla: znak je dala harfa, koja se uzbibala na isto tako krhku, suptilnu riječcu »travka«.

Taj Cirici čezne da hvata
da lapti i kopti piti kivi sit eieiei.

Kaže Cvilinčica eieieii
kaže Latinčica cvil
kaže leptir h

I mi doista prisustvujemo tome da

Svi kažu nešto protiv pauka ei cvil hil.

Pjesma se, izgleda, time rasitnila, rasprela do zadnjeg svog vrška, i Vunak je vrlo spretno zatvara:

To sazna pauk pa zajeca
i razapne mrežu do mjeseca.

Čini se međutim da je time bio završen i ovaj jedinstveni eksperimenat prodiranja poezije u jedan Guliverov svijet, ali s one strane našega pogleda, jedan prodor u infrastrukturu samoga zvuka. Da ga je kritika bila utvrdila i da se publika bila znatiželjno nadvila nad umjetnika da vidi kako on to plete mrežu svog poetskog sistema, vjerojatno bi ga potakla da nastavi svoja ispitivanja. Ovako, bojim se da je njegova pažnja već upravljena u jednom sasma protivnom pravcu — u smislu traženja likovnih rješenja, dok će ovakvi zvuci možda zauvijek usahnuti u njegovoj vještoj ruci,- koja je znala da u časovima stvara neko organsko, gotovo živo tkivo.

* * *

Ovaj je pjesnik međutim i u nastavljanju i u postavljanju i u pretpostavljanju bio iskren, dosljedan. Imao je doista namjeru da lako, kroz igru dopre do snova. Gaudium ludi — veselje igre, to je, kao što znademo, uvijek tek preludij. Poslije pjesme

IGRAJMO SE

Igrajmo se
Igrajmo se . Leti... leti
Riba
Leti
Eti

Ti
i
ja
rast-
tavit
ćemo
Ribu
na
dva
Ribua
i
ostalo
sve
na
O
S
N
O
V
N
E

S
N
O
V
E
NOVE
OVE
E

To bi očito trebali drugi da ponove, i da se time obnove. Na žalost, tako dobrodušan da bude, tako sitan kao točka i sićušan kao zarez, nije bio nitko. Nije htio da ide za tragom riječi do izvora. A bio je Vunak i umoran i sam. On nam, dakle, mjesto nove melodije nije ostavio ništa više od prve slutnje, osim blagog šumora.

Sekvenca pijesak

I

Bijeli kamen ne znači ništa
niti je to oduvijek.
Moj sat prodiranja je oblutak.
Ako nije nitko sunčani je vjetar to je ona.
To je duguljasti topli kamen to je ona.

Ko vraća valove donio je
oblutak taj će ostati u pijesku do
mrakova.

U doba vječnog popodneva topla ljetna
kiša jao ti si to duguljasto sve je
oblutak.

II

Ježim te kao žudnjom srsim
poludjet ću sunčeva od željovitosti.

Ticaj ticaja najprije dodir kao
lepetanje krilima čuješ me Arijoma.

Maglim se sav u tim grleni zvuci su
nemoj evo do prodora auh ljepotice.

U magli postali dlakavi to je
vrijeme za polusvijest.

Vrijeme prestizanja do sebe i okolo.

Sada na otvorenju zubiju obala
i uvala.
Sada na svjetlucanju mraka
auh ljepotice.

Nježim te raščini se mračenje
stane sat u ovom slučaju ti si to.

III

Izaberi to to i to
i mjesec.

Sumanuto sve je od mene
do pikovog asa za tebe će cvasti snijeg.

Tebi poklonim ljubice da.

Jesi moderna spirala jesi
kad prolaziš kroz asfalt da.

Moj šešir moj remen moj galantni hod
luđakinjo s instinktom
prodajem za dva trzaja i ostanem
sretniji od sebe pauk.

IV

Jednom biti umro to je jednostavno
kao da ne.

Zaprepašten zrncima pijeska.

Ne reći ne znati ne.

Ne dodirnuti.

Ako se pomisli na nešto određeno to je
pijesak. Ne sada ne sada ne.

Sada se samo sjetiti ulice iz mog
dvorišta: Baba — lu baba — lu.

V

Kako išta zaustaviti prepustimo sve
odlasku.

Otići u čiste zvukove u
među kristale tu.

Ako hoćeš povest ću te ako hoćeš.

Tko me bude pratio bit će usamljen
ostati će biti ostavljen.

Ne znamo sasvim sigurno što je
u buduće da i ne.
I ne bi trebalo znati:

izgubimo jednu riječ dobijemo
jedan zarez zato idi sa mnom.

Napustit ćeš me lako kada se
potrošimo olako kada se izgubimo
između zvukova znakova rakova i
glasova. Pođi sa mnom.

Pravi se da si razumjela
Pravi se da si se pravila si se
si se si se ti. Pravi se da si zebra
da si se oprugavila si se izgubila
si se između sebe i mene. Ti si se Arijoma.

Ljiljana MATKOVIĆ

Navikni se biti stranac

Navikni se biti stranac, beskućnik i putnik
što poslušno tumara postajom tuđeg grada
i šutke prima blagost jutarnjeg sunca
u čekaonici punoj dima i zime.

Neka te ne progone sjećanja domaćeg ognjišta
na kojem naći nećeš više ništa.

Drugdje te možda čekaju ljudska bića
i spremaju za te skromna skloništa.

Navikni se biti stranac, bez jezika i imena,
bez blagoslova i spomena,
sam i bez oslona.

Navikni se, tako ti svega,
ovdje ionako ničeg više nema
osim tvog nesretnog bijega.

KRUHOPROGNANICI

Polomili ruke pogubili vesla
ploveći prema RTU DOBRE NADE

Prema obali bolnoj
Obali brodolomnoj

Ispovijest pri dnu života

Stopala mi zarobljena spletom cesta
nezaustavljivo tutnje
raskrižjima svijeta
Koraci utonuli u ponor
putanja
bez moći da se potvrde
prašnjavo se ponavljaju

Svanuća mi u zjenama
ugaraju slike zavičaja
ispravljaju koljena
i odvode
u susret noći

negđje na pola puta
tama i ja
da postanemo jedno

Slike pobjegle iz okvira

Posne njive rodne žene
malo vina u krvi
obilje nesanice u srcima imamo
nežitna ljeta za uzglavlja
i zmije u novim košuljama

lutanja
u stopala nam urasla
od cvijeća do očaja
posrćući
proljeća smo izdali

Potamnjenje

Dok predmeti utonuli u bezglasje istječu iz oblika
nestajemo u crvotočnoj svjetlosti vlastitih lica
i neprepoznatljivi već
pružamo ruke na darivanja
u glasovima kušajuć pronaći zvuke rodbinstva

nad nama obale sklopljene
(ah lijepa urna)
osluškuju poniranje neistecivom maticom —

odronjavanje tijela
u pijesak

u dno protjecanja

Sudbina kruhoprognanika

U naše predjele zmije ulaze
naša lica
svetkovine u prolazu
rđa nagriza

u vlastite urne
tijela se
pretvaraju
a glasovi
vjesnici zle kobi
jedan po jedan padaju u prašinu
ostavljajuć rastvoreno korito grla
u nebo zariveno

Možemo li se dozvati
o možemo li se prepoznati
u bijela nam čela dok smrt zaranja

rascijepljeni jezici otrovnica

iz prstiju
izrastaju

Širokim putima u nepoznato

S potamnjelim licem
historijom bez stranica
moj narod
širokim putima
koraca u nepovijest

Utrobe nevjesta
s vijencima
ispletenim od lubanja nerođenih

postaju grobnice
postaju piramide

Jedan po jedan
zamiru prozori na domovima
gase se oči starica
s okamenjenim riječima blagoslova
na usnama

Majka licem okrenuta u smrt djece

U tijelu mi godovi rastu
teku godine

lice se ledeni

Evo ruke za grljenje
evo okovi na njih

Kamo to iz prostranstva
moga materinstva

kamo to

očiju spaljenih
bakljom dana

srljate

Tijelo mi stišću godovi
otječu vaši glasovi

gdje ću vas stići
kada ću pronaći

vaša umorna čela

na utrnule grudi
stisnuti

Smrt očiju

Opružiti se
i odsanjati u korijenju korova
zauvijek
svoja božanska lica
natruhlim licima bogova okrenuta

zaboraviti kako nas zemlja diše
trava pase
i crvi izgubljenim dimenzijama nadrastaju

Leći u

V J E Č N O S T

avaj

jedino je što možemo učiniti
poslije smrti očiju

Iz zbirke: *Žeđ pojilišta*

Ante BAČIĆ FRATRIĆ

Porojenje

Božić je bio na vratima. Od njega nas je dijelio tek tjedan dana. Iako je Božić bio tako blizu, u narodu nisi mogao primijetiti one radosti koja je značajna za tako blagi svetac. Spoznaja da u većem dijelu Evrope divlja ratni vihor, koji svakog časa može zahvatiti i naše krajeve, uvelike je smućivala predbožićno raspoloženje. I kud god smo se u tim danima okrenuli po mjestu, uvijek smo mogli čuti kako ljudi jedan drugome govore:

— Ivane, drugu setemanu je Božić. Hoćeš učinit dici bor i porojenje?

— E moj Petre, znan jan da je Božić na vratima, ma se po kantunima šuška da je ratni požar ćapa lipi dil Evrope i da svaki čas može i u nas počet sparavat.

— Ivane moj, za Božić se niko neće osudit prvi počet sparavat na svoju ruku. Vidit ćeš!

— Tebi iz justi, Bogu u uši! — reče Ivan i svrati put »pijace« da vidi što ljudi kupuju za drugi tjedan.

U prodavaonicama je bilo svega, ali je novaca u džepovima bilo malo. I mnogi koji su za tako veliki blagdan smogli odvažnosti kupili su »libricu« mesa i »kvart« rizi. Neka se zna da je Božić samo jednom na godinu.

Mi smo se djeca najviše veselili jaslicama i božićnom drvcu. O nadolazećem Božiću sanjali smo po cijele noći. I kad sam jednoga jutra ustao iz postelje, još uvijek misleći na jaslice, rekao sam bratu:

— Kad bismo i mi mogli načinit bor ki kužin Tonko, a Franko?

— E kad bi mogli. A od čega ćemo ga načinit, kad ni za kruh nimamo solada — tužno će mi brat.

— Naćemo solada i načinit ćemo i bor i porojenje. Vidit ćeš! Neću da više niko u nas upire prston i govori »veći su siromasi i od samega Isukrsta što se je rodi u štali, kad ni za Božić ne mogu učinit porojenje«.

— I što pridlažeš? Na koji način ćemo doć do dva, tri dinara da kupimo balote za bor i porojenje od kartuna.

— Stari Šarenko kupuje gnjoj.

— Znan, ali mi gnjoja nimamo — reče brat.

— A kako bi bilo da nas dva ujutro gremo ća s kopanjama po putima skupit koju vriću, pa da mu to prodamo. Znan da će nas čejad gledat s visoka, ali brez gnjoja ni ni kruha!

— Imaš pravo! Čejad mogu govorit što jih je voja, a mi ćemo udija poćat za poslon — reče brat. — Jan udijasto gren naložit oganj i stoplit na kačolić ono zeja od sinoć, paka ćemo lipo ručat.

— A materi. Oli njoj nećemo ostit ništa?

— Mat je išla u »Doce« i donit će kupusa za večeru. A usput za obid može izist i koji koren!

— A ocu, Franko?

— Njemu ni potriba ostavjat. On je iša na žrnadu u kume Pave i još će nam donit bokun kruha večeras. Vidit ćeš.

I

Svaki sa svojim kopanjama u rukama, zaputili smo se put Gospe Luncijate. Vreće smo privezali uz hlače konopčićem. Bilo je rano praskozorje kad smo započeli svoj »radni« dan. Ljudi su već išli put baštine dok smo mi već uvelike kupili gnjoj od tovarâ, konjâ, mazgâ i kravâ i njim punili vreće.

Mnoge žene i ostali znanci moje majke, kad su nas vidjeli što to radimo, sa žaljenjem su govorili tako glasno da smo ih i mi čuli:

— Jesu li ono Marini sinovi, Frane?

— A bome jesu... Bidna dica što su doživila da kupu gnoj po putima.

— Kad bi jin nikin čudon uskrsnu pokojan dida i vidi što mu činu unuci, ćapa bi ga kolap — reče teta Žuva svojoj sugovornici.

Nu mi se na te ženske ćakule nismo osvrtali, već smo žurno svršavali svoj radni dan. Dvije vreće smo napunili do podne, a tri po podne. Kad smo sve to uredili i vreće istresli pod »burtu«, rekli smo majci da otiđe u Šarenkota pitati ga da li bi kupio gnjoja. I majka je otišla i usput odala starome našu tajnu. Nu mi se toga nismo ni najmanje prestrašili, jer je on stanovao »pri sv. Ivanu«, a mi na »Malen Učijaku«. I tako je tajna ipak ostala tajna.

Pod noć je u nas došao mladi Šarenko s mazgom i na nju naprtio svih pet vreća gnjoja. A onda uđe u naš stari komin i reče:

— Hvanjisus.

— Vazda budi — odgovorimo mi sa škamelih.

— Ko je odeka od vas najstariji? — reče Šarenko.

— Ante je stariji, ali smo mi braća — reče Franko.

— A ko je od vas više fatiga? — zapita on.

— Obadva smo fatigali, a Ante je nosi vriće, jer je jon veći. Jan jih još ne mogu.

— Dobro! Ondar, Ante, evo tebi pet dinari, a tebi, Franko, ova »roganjuša«.

I mladi Šarenko pruži bratu čitav božićni kolač!

Majka je stala u uglu i gledala kako smo se od srca zahvalili i po prvi put srčano nasmijali. Usprkos veselju, ipak nismo zaboravili reć:

— Hvala van i Bog vas blagoslovi. Pozdravite vaše i čestitajte jin Božić.

— Hvala i vama, braćo, i zbogon van. Zbogon teta Mara.

— Zbogon.

* * *

— Vidiš, Franko, kako se žutu, ki da su od zlata.

— A koliko ti je da? — zapita me brat.

— Za svaku vriću dinar!

— Koliko?! — iznenađeno će majka, ne vjerujući u ono što sam rekao.

— Pet dinari! — odgovorim s ponosom.

— Bogu hvala! — radosno će majka i nadoda nekako za sebe: — Božić je na pragu od kuće, a mi ga u kući nimamo ništa, dico moja.

— A ovih pet dinari, mâ! Oli ovo ne vaja?!

— Vaja sine, vaja. Samo, to je jadno malo.

Na to ja pogledam u brata i značajno rečem:

— A sad ćemo lipo kupit balote, porojenje od kartuna i vilinu kosu i dvi-tri svićice od voska, paka ćemo i mi učinit bor, mâ. Učinit ćemo ga!

II

Otac je te večeri donio kući čitavih deset dinara. Bili smo pravi »bogataši«. I majka je odmah odlučila da ćemo, ako bude potrebno, za »bor« potrošiti svih pet dinara što smo ih mi djeca dobili za gnjoj.

Kad smo se o svemu lijepo dogovorili, mati nam obuče nove hlače koje nam je siromašica sašila od svojega staroga »pandila«. Tako nareženi odemo s njom u selo kupovati za kuću.

Prvo smo se zaustavili u Srzuvana i u njega kupili pet kila »muke« i kilogram »cukara«, pa mali bokunčić vanilije za »pršurate«. I na kraju majka reče barba Petru da joj još nadoda »po kila rizi«. U barbe Antuna Viskovića kupili smo pola kilograma mesa od — vola! Barba Antun nadoda na to mesa i nešto kostiju, na kojima je bilo još mesa, i reče majci:

— Mare, juha prez kosti ne vaja.

Čim smo napustili Viskovićevu mesarnicu, zaputismo se ispod pijace i dođosmo do Pensine papirnice. Oči nam se odmah prilijepe za izlog pun božićnih uresa: balota, porojenja, viline kose, svića, prskalica i svega čuda Božjega.

Uđemo u papirnicu. Za stolom je stao gospodar i njegov sin. Papirnica je bila krcata. Primjetio sam da je majci nekako neugodno išta pitati pred tolikim svijetom. Iako smo bili siromasi, majka je bila toliko ponosna na sebe i nije se željela klanjati i svoje siromaštvo pokazivati gdje ne treba.

Kad smo ostali sami, obrati se trgovcu riječima:

— Moja bi dica želila učinit bor za Božić, pa smo došli vidit što možemo kupit za ovih pet dinari.

Pensa je nato pogleda nekako s visine i odbrusi:

— Ne baš puno. Neke sitnice možeš. Recimo par balota.

Brat na to upadne u razgovor i trgovcu muški reče:

— Barba, mi hoćemo učinit pravi bor, da bude ki u drugih Blaćani.

— Sinko, za pravi bor narešit hoće se dinari.

A brat će mu na to ponosno:

— Imamo pet dinari, barba!

— Pet dinari! E, to je ondar druga stvar — nekako podrugljivo reče trgovac i nadoda:

— Tu su sve izložene stvari, pogledajte i izaberite robu za — pet dinari!

— Hoćemo, barba! — odgovorimo mi u jedan glas.

I oči nam se začas napune ljepote izložene robe. Od pojedinih stvari nikako se nismo mogli udaljiti. Nu, ni jedno porojenje nije bilo »cinije« od četiri dinara! Za naš pojam, to je bilo strahovito skupo. I kad sam mislio da od bora neće biti ništa, brat pokaže na jednu »škatulu« punu porojenja i zapita trgovca:

— A što je ovo u kašeti?

— To je pokvarena roba.

— Je li je možemo pogledat?

— Slobodno! Ako štogod najdete da vaja, dat ću vam doboto mujte.

I mi smo počeli čeprkati po toj »škatuli« i konačno nađemo jedno lijepo porojenje od kartona, na kojemu je samo jedan anđeo imao polomljena krila. Pogledam u brata, a on mi smjesta odgovori:

— Vazmimo ga. Krila ćemo mu inkolat i bit će ki novo!

Zajedno s porojenjem uzmem i par nalomljenih pastira i ovaca od kartona, malo otpadaka od viline kose i tri nove staklene kugle. Sve to skupa stavimo pred trgovca na stol i u strahu ga zapitamo, bojeći se da ne bude skupo:

— Barba, koliko?

Majka je iz ugla gledala koliko smo mi te robe nakupili i već se bila prestrašila da od božićnog drva neće biti ništa.

Za to vrijeme Franko je s nekim blaženim pogledom, punim prošnje, gledao u Pensinu ženu. Žena je razumjela bratov pogled, pogleda u svog muža i on reče:

— Tri dinara... i nosite s blagoslovom.

— A hoćete li nam ovo malo zamotat da nam se po putu ne razbije?

— Hoćemo, hoćemo, dice moja — reče gospođa.

Zamotanu robu primim u ruke i s vrata zagrmimo u zboru obojica:

— Hvala van i čestito van Božić i Mlado lito.

— I vama! — čulo se iz butige.

III

Doma nas je otac već čekao s borom. Kad nas je opazio koliki »fagot« nosimo, nasmija se i reče:

— Ki da ste došli iz Amerike, a?!

— Nismo nego iz Pensine butige — odgovorim ocu.

Nato Franko šapatom zapita oca:

— Ća, je li vas kogod vidi da nosite bor?

— Sine, na našem san ga usika. Nisan ga ukra!

— Znan. Samo mi želimo da niko ne zna da ćemo i mi učinit porojenje.

— Ni me niko vidi! — reče mu otac.

— Ondar se movimo za poslon — reče majka. — Ja ću parićat tisto za pršurate, a otac neka donese ulje i drva, a vin hote činit bor na portik.

Za tren oka donijeli smo iz konobe našu staru trpezu, stavili je u kantun na dovnji pod i na njoj načinili bor. Otac je bio donio dosta »braga« za pod bor, i tako smo mogli odmah »načinjat« porojenje (štalicu). Pazili smo da nam svaka stvar bude na pravom mjestu. Kad smo bor ukrasili, odmakli smo se do vrata i pogledali po prvi put — naš bor! Bio je izvanredno lijep. Šteta da nam pokojni djed nije živ da ga i on vidi. Nareženi bor izgledao je kao zvjezdano nebo, a porojenje pod njim »dobota ki ono u veloj crikvi«. Bili smo zadovoljni. Potajno smo se veselili kako će ujutro na Božić susjedi zinuti od čuda kad im reknemo da i mi imamo bor.

U deset sati navečer, na Badnjak, užegli smo svijeće na boru i zapjevali staru primorsku pjesmu »U sve vrime godišća...«. A da nam svijeće ne bi izgorjele do kraja, majka ih ugasi i užeže »lumin«. Uz pjevanje božićne pjesme čekali smo zvonjenje pristupa. Kad se s »kampanela« oglasilo zvono, otiđemo u »velu crikvu« na ponoćku neobično radosni i zadovoljni.

* * *

— Teta Mara, jesu van sinovi doma? Recite jin da neka dojdu u nas vidit bor — zvao je Tonko s ulice.

Kad ga je čuo Franko, izleti iz kuće na »burtu« kao oparen vrelom vodom, i kad vidi na cesti Tonkota, Dankota, Marina, Nedeta i Pereta, zazove mene i reče im:

— I mi imamo bor..., i to pravi bor. Je li Ante? Hote prvo vin vidit našega, paka ćemo mi poć vidit tvojega.

Na te riječi ga Tonko pogleda začuđeno, nimalo ne vjerujući u ono što mu je Franko rekao, pa će ostalima:

— I Franko ima bor?! I to — pravi — nadoda ironično.

— Imamo ga. Oli ga mi ne možemo imat, a?!

— Tako! A otkud van dinari?

— Fatigali smo i kupili smo sve što je za bor potribno — odgovorim ja ozbiljno.

— A je li ga možemo doć vidit? — smijući se reče Tonko u ime ostalih.

— Dojdite gore, svi, pak ćete ga vidit — reče im brat.

Za trenutak su bili na burti. U to dođe i majka te im reče:

— I mi smo učinili bor, da se ne potare običaj koji je osti pokojan dida Ante.

Nitko na to nije rekao ni riječi. Svi su gledali u naš bor, stvoren našim radom i znojem. Tada brat uzme u ruke žigice, zapali ih i užeže svijeće na

boru. Nato uzme dva-tri komadića tamjana što ih je meni dao prošle nedjelje sakristan barba Nade, stavi ih na užareni »popečak« i kuću obavije ljubičast dim vrlo ugodna mirisa.

I u tom blaženom raspoloženju, zavist i zloba s lica naših vršnjaka nestane i mi, kao pravi susjedi i braća, poneseni svečanošću prizora, nekako sami od sebe počnemo pjevati:

U sve vrime godišća,
mir se svitu navišća:
Porojenje Ditića,
od divice Marije...

Kad smo se nagledali bora i jaslica, majka svakomu od nas utisne u ruku po jednu »pršuratu«. A kad se klapa spustila na ulicu, smjesta je počela na vas glas vikati po »štradi«:

— Fratrićevi su načinili bor... pravi bor. Hote ga vidit!

Rječnik manje poznatih riječi i izraza:

setemana = tjedan
bor = božićno drvce
porojenje = božićne jaslice
libríca = pola kilograma
kvarat = četvrt kilograma
balote = staklene kuglice
kačolić = limena tava
žrnada = nadnica
burta = terasa
pandil = suknja
pršurate = prženi uštipci od tijesta
cinije = jeftinije
kašeta = drvena kutija
škatula = kutija od kartona
dobota = skoro
mujte = badava
butiga = prodavaonica
movimo = požurimo
portik = hodnik
brag = trava na kamenu
popečak = žarač

štrada = ulica
potare običaj = izgubi običaj
paričat = spremiti, pripremiti
fagot = smotak, svežanj
opiturat = obojiti
fatigati = raditi
roganjuša = »pleteno« pecivo
kantun = ugao, ovdje u smislu kut
šuška = priča
ćapa = zahvati
sparat = pucat
solada = novaca
udija, udijasto = odmah
poćat = otić
ostit = ostaviti
bokun = komad
kolap = kap
Hvanjisus! = Hvaljen Isus!
škamel = niska klupa uz ognjište
odeka = ovdje

Josip M. JANKOVIĆ

Jesenji vjetar i mala ptica

Dobro se sjećao ovogodišnjeg klečanja. Kroz prozor je padao plavi pramen. Granje breza ljuljuškalo se uz prozor i zavirivalo unutra. Ljudi su svojim tijelima presijecali sunčev trak. Poigravao im je po odijelu. Osvjetljivao je ženske rupce živih boja s ukrasima nalik na morske konjiće, ili uvozne sa slikama evropskih metropola.

Danas nije bilo u crkvi svečanih odijela. Čak ni dan nije bio sunčan. Ipak je u crkvi lebdjelo nešto prazničko, iako je bio običan četvrtak.

Čekajući na pričesnoj klupi, osjeti da nailazi velik trenutak. Svijeće su nekako jasno osvjetljavale oltar. Odnekud iskrsnu jedna misao. Čudna. Neki nepoznati zanos zažario je zapretanu i potiskivanu iskru. U pepelu ravnodušja. Visoko štrcnu topli gejzir. Negdje u srcu (gdje li?). Poteče vodopad. Voda prozirna kao dan. Najednom on postane svjestan svojih nečujnih riječi: »Idem u bogosloviju! Idem!!! Ili sad ili poslije pedagoške akademije...« Ove su misli grmjele u njemu. Vani je grmjelo također. Nije čuo. Na izlazu iz crkve na nj se sruči pljusak. Nije mario. Ostao je ravnodušan na to. Jenjavanje. Poslije fortissima zagudi pianissimo. Kosu je peckala sitna bodljikava kišica.

Kroz plot prvog dvorišta u njegovu selu zakevče neugodna misao. Zaboravio je tri stvari priznati na ispovijedi. Taj uje nije mogao pregristi zanos koji ga je omotao.

Posjetili su ga Polakić i Mudrilović. Prijatelji. Iz gimnazije. Mladen je maturirao. Zadnji dan škole provezli su se oronulim fijakerom koji je čamio uz stanicu. Papiri za svadbu vijorili su na amovima mršavih konja. U zaglušnoj buci dvaju zvonceta i jedne uhoparačke zviždaljke projurili su ulicom. Mladen je svojski tresao klatancem zvonceta. Za vrat mu je curio mlaz vode, jer je krov prokišnjavao. U školi se iz maturalnih razreda čulo i neartikuliranih glasova. Mladenov razrednik reče:

— Neki vaši kolege su se povampirili.

Na maturi je imao crnu leptir-mašnu. Profesorica iz povijesti uzviknula je:

— Kriminal!!!

Proglašenje zrelosti bilo je u prostranoj crtaonici. Na stolu su dvije omašne knjige. Direktor je polako čitao: »— ... učeniku Mladenu...« Nastade tajac. Glave se okrenuše prema sredini dvorane. Tu je sjedio Mladen. Nije se micao. Val neočekivane radosti prikovao ga je uz stolicu. Zatim je naglo ustao i koraknuo prema katedri. Zakačio je prozor. Ta nespretnost mnogima izmami smijeh. Držeći knjigu u ruci, nakloni se. Frenetični pljesak. »Brela« mu dobaci u prolazu:

— Pa ti si već sada umjetnik! (Svidjela mu se leptir-kravata.)

Drugi dan je saznao iz novina za smrt dvojice bogoslova. Na mopedu netko učini crtu cestom. Bila je djevojka. Vidio ju je između mokrih krošanja bagrema. Mladenu se ubrza bilo. Zvala se Snježana. Na maturalnom banketu zafrkavali su ga što nema djevojku. Branio se da ima, ali incognito. Lozić ga ispravi: »Secreto!« Učio je esperanto. Kroz praznike se dopisivao s Lozićem. Ovaj mu postavi pitanje: »Imaš li djevojku?« Mladen je otpisao: »Nemam. Nikad nisam ni imao. Bio bih sretan da je mogu bar vidjeti. Smeđokosa je. Samo simpatija. Nisam je vidio od proglašenja zrelosti. Sad će u vicematuralni razred. Najljepše godine. Ne ide u kino. Na plesove ne idem ni ja. U crkvi sam je samo jedanput vidio . . .« Bilo je to za vrijeme uskrsne ispovijedi. Mladen s bratom u jednakim kaputima. Pod misom je Snježana stajala nasuprot njima. Zapamtio je »šiške« na svijetlom čelu i začuđeni pogled.

Danas je Križevo. Nakon krunice, propovjedi i mise — ljubljenje misijskog križa. Mladen opazi oči koje je često tražio. Bile su inspiracija njegovih pjesama. Snježana im je bila mati. Poznavao ju je kao malu djevojčicu. Stajala je u kolima. Konj je grabio. Bilo je vodnjikavo poslijepodne. Mašna u njezinoj kosi. Zaboravio je na nju sve do gimnazije. Tad je i ona njega upamtila. Bili su na proizvodnom radu u tvornici. Razred ga je birao za evidentičara. Čula je njegovo ime.

S Lozićem je ušao u čekaonicu ambulante. Sjedila je oborene glave. Torbu je držala na koljenima. Nakon susreta u školi, ćuteći povoljan vjetar, prokljuva napola tajnu Loziću:

— Da si sad bio na hodniku, pokazao bih ti nešto lijepo.

Sjedio je u vlaku pokraj znanca. Nasuprot Snježani. Iz nekog kuta rodi se smijeh. Mladen se nasmije i pogleda nju. Smijala se. Kome?

Spremao je maturu. Napusti biblioteku i ode u grad. Čekao je iza ugla. Vraćala se sa gimnastike. Trčala je u bijelim sandalama. Lipanjskog jutra Snježani je završavala škola. Išao je paralelnim pločnikom. Nosila je crveno cvijeće za profesore. Obasjanog lica.

Kad su nosili štafetu, jedan mu kolega dobaci:

— Šta si se uštirkao?

Žuljala ga je tvrda kragna. Prođe parkom. Na klupi su gimnazijalke. Zašutjele. Pod petom mu odskaču kamenčići. Vidi Snježanu. Park je pun mladoga lišća. I bujnih krošanja.

Dosađivali su se nedjeljom poslije podne. Cestom promakne mopedist. Jedan izlane:

— To je Snježana iz B.

Mladen je šutio. Godinama mu je majka govorila o njoj. Svake nedjelje ide na pričest. Nije ništa propitivao. Otkad je Lijepa otišla u Ameriku, nije ni za jednu htio reći da mu se sviđa. Majku je to čudilo.

Oblačno jutro. Nikakve buke na cesti. Majka je stojeći spremala nešto na stolu. Reče mu iznenada:

— Zar ti se ni ova ne sviđa?

Mladen se pridigne i pogleda. Smiješak mu propupa na usnama. To ga je izdalo. Namjeravao je toga dana otići u grad. Da je otišao, bio bi se susreo sa Snježanom.

Prije tri dana išao je na večernju misijsku propovijed. Okrene se instinktivno. Ona. Djetao iznenađenja lupao mu je o grlo. Na opalima očiju nestala je sjeta. Crvena radost zagrlila mu je oči. Peteljke bagrema aplaudirale su tom zanosu. Nova snaga proplazi mu tijelom. Plavo divljenje sune mu u grudi. Čekao je jeku ushita. Umjesto pupa osmijeha na licu punom proljeća zasadila se mrtva kopriva.

Ljubljenje misijskog križa. Crkva puna kao vreća. Snježana ga vidi. I gleda. Mladen čini isto. Pisao je pjesme. Njoj. Nekoliko mjeseci. Nije se gurao do križa. Osjećao je da izbjegava njegov pogled. Gledala je u vršak oltara.

Silvije Vladić držao je križ stojeći na stepenici oltara. Kad je završio prvu godinu sjemeništa, došao je da ga unovači. Mladen nije htio ni čuti o tome. Vladić se razbacivao superlativima govoreći o sjemeništu. Bio je u neobuzdanom upornom jurišu:

— Dođi! 'Ajde na Šalatu! Bog svakoga zove na drugačiji način.

Onda ga je bombardirao pismima. Svaki tjedan. Mladenu je bilo odvratno tutorstvo. Baš u to vrijeme prosuzio je prvim pjesmama zaljubljenog slavuja.

Mladen priđe i poljubi Raspetoga. Pođe. Prema Snježani. Porculanska vaza. Uzeo je spomen-sličicu, a da nije znao što radi. Predodžba uzdignute glave išla je pred njim. Noć ga obujmi. Uđe. Pogleda. Duboke i mirne oči. U grlo mu uleti — suša. Provršlja očima po mnoštvu. Pletenice očekuju njegov pogled. Ispovijedali su se kod istog svećenika.

Mora biti vjeran! Kome? Snježani. Smije se i šapuće — majci, motreći njega. Baci udicu na drugu stranu. Trznulo je . . . Rascvale pletenice od prije podne. Skoro se upoznao, jer je željela utopiti njegove oči u svojima.

— Gledajte Mladena kako je lijep! — ljetos je uzviknula jedna mala djevojčica. I ona je sad bila tu. (Mladen je znao da je lijepa bila samo leptir-kravata.)

— Mene očekuju! Ja sam tražen! Zanimljiv za drugi padež! — priviri mu smiješak na krajičku usne. Bio je nekad tražen. U petom gimnazije vješale su se o njega. Lice mu je bilo još sasvim glatko. Fakini iz razreda dobacivali su mu efikasne savjete za tu vrstu muha. Nije htio biti nepristojan.

Snježana. Ugodni trnci brode laktovima. Odjednom ga nešto ubode . . . Bezglasno je vikao:

— Zvanje! Odluka!!!

Ponikne. U zid . . . Draga glava u zidu. Stegne crvenu kariku. Srce u šaci. Lom rebara . . . Svjetla! Svugdje oči. I u zidu. Mali izlet: Snježana očekuje. Nju je nemir osvojio na juriš. Dakle, obrat situacije. Osvajan je. Jeka se javlja. Šteta trenutka! Ruši se to cvjetno stablo.

Nepoznata snaga ovlada njime. Otkine mladice i baci ih na tlo. Na kamen. Nek ugasnu . . .

Iz petnih žila i malog nožnog prsta iscijedi ciglu jednu riječ. Ona pozvoni znojem na čelo. Krupna riječ kojoj je grlo bilo usko. Široka — bijahu joj mala i napeta jedra pluća. Umorna riječ. Kao da je govorio dva dana non-stop prije toga. S mukom se rodi jedan teški — DA! . . . Ugodni »da« se stidljivo smanji. Nesta mu prostora i sokova. Razbaštinjen lišćem. Zamro bez mraza. Otrgnut bez vjetra. Utopljen u kapljici. Balon i igla.

Te večeri prikazivali su filmin o Kristovoj muci...

Subota. Propovijed o Majci Božjoj. Mladen čita »Tri ratna druga« od Remarka. Upis je produžen do trećeg listopada. Htio je studirati književnost. Kad je tražio stipendiju — nudili su mu za matematiku. Primijetili su kao usput:

— Imamo dosta »Hrvata«. »Engleza« nam treba.

Profesorica njemačkog i francuskog potužila se već davno:

— Valjda nije nitko lud da ide u prosvjetu. — Nešto ga zazeblo.

Ostala je samo jedna luka. U plićaku. Pedagoška akademija. I stan u očinskoj kući. Povrh svega — par očiju još dvije godine. Dok je išao predati molbu, platio je globu. Saobraćajac u zasjedi. Bicikl u vožnji preko privremenog mosta. Zanimanje: student!

Razmišlja. Odugovlači s upisom. Navečer pod misom Snježana uz majku. Filmin o Marijinu životu. Procesija sa svijećama. U nedjelju je biskup održao propovijed.

Mladen napiše dva stupca. Jedan »za« — drugi »ne«. Pod »za« bio je i roman »Quo vadis« i film »Onaj koji mora da umre« (po Kazancakisovu romanu »Hristos ponovno razapet«).

Noć. Razgovara s Polakićem. Dojmovi o večernjoj propovijedi. Polakić prvi otvori prozor:

— Kad ja slušam sve ovo i vidim sadašnju situaciju i sebe u njoj... Najradije bih sve bacio i zatvorio se u samostan...

Mladen je putem skladao slične misli. Od primjera svetaca i mučenika osjeti u sebi čvrstu vjeru. Umrijeti — ako treba!

Ponedjeljak. Misionari odlaze. Škapulari. Mladen se rukuje s misionarima u sakristiji. Govorio je prije da ga mogu samo odvratiti od vjere. Kiši. Medaljicu na lančić. Uz križić. Primio ga je od sestre za osamnaesti rođendan. Tada se prvi put i obrijao. Nasuho. Dok je izbila ponoć.

Prosvjeta je u atomsko doba — atomski sitno plaćena. Bio bi bijednik s plaćicom nad kojom se plače. Sav luksuz — bicikl »Dijamant«. Ušao je u »mladenačke godine« kako ih naziva vršnjak iz romana »Hania«. Na pedagoškoj su prikrpili povijest ili zemljopis. Zemljopis je bez veze s jezikom, a povijest mu se ogadila svojom neobjektivnošću. Krenuo je u napad. In medias res:

»Ako sam se izdavao za idealistu, zašto ne bih to i postao? Izabrah učiteljsko zvanje. Treba i učitelja! Uska staza navrh brda vodi. Pravi put...«

Gimnaziju je skinuo s leđa. Mogao bi ponijeti svaki teret (nadao se!). Breme teže — odmor slađi. Ražestio se u pisanju:

»Netko mora i ocat voziti, zemlju mrviti rukama. Ne mogu svi u hladovini ispijati kavu s ledom i pratiti primanja i posjete iks-ipsilona... Smetlar koji čisti čovječju nutrinu«.

Objasniti se. Prići Snježani. Šansa. Ona je u društvu školskih kolegica. — Sad ću je pozvati — reče sam sebi. — Odlazim! Morat ću te zaboraviti. Volio sam te. — Reći, ali kako? Kolegice!? Grumen kolebanja kotrljao se, zaobljivao, klizio i padao sunovratice. Hoće li ona uopće odgovoriti? Vrijeme je bez sentimentalnosti. Aleja je odsvirala zadnju notu.

Spreman da kidiše na svoju neodlučnost, susretne Polakića i Mudrilovića. Jedu grožđe. Iz pristojnosti veli da prija. Načnu o filozofiji:

— Jesi li čitao Tomine dokaze o Bogu?

— Jesam! — reče Mudrilović — ali me ostavljaju praznim.

— A mene indiferentnim. Ne uvjeravaju ni zeru!

Našao ih je u Šančevoj »Povijesti filozofije«. Čuvene »Quinque viae«. Mudrilović je pročitao Zimmermanna. Neki bijes gurkao je stalno Mladena i on se pope na govornicu:

— Nije tako pogubno proučavati nazore na život koji se kose s našima, jer smo uvjereni da je to prtina kojom se srlja u propast. To je glava o zid. Naše uvjerenje ostaje zraka na smetištu. Gore je s našom idejom. Može nas odbiti od sebe. Tražimo istinu iznesenu na pladnju, bez sjene prizvuka. Snagu. Uvjerljivost. Ako je obilazeći-kao-mačka-oko-vruće-kaše, tvrdoizbjegavajuća, migoljeća-kao-piškor, krije zmijske voštane noge — onda slijepcu ritne štap iz ruke. Komarci skepse na krivim vodama. Cijepani na triješće. Razroki: jedno na stari, a drugo na novi put. Disonanca glasova. Brane mačem, a napadaju štitom! Kamo? Tertium non datur. Otac me htio poslati u vojnu akademiju.

Bilo je to izgovoreno s krvlju. Na govor o vojsci Mudrilović se škrto nasmiješi:

— Pa šta bi ti tamo?

— Dobro, ako mi nema opstanka u vojsci, što bi bilo da pođem u jezuite?

— Mogao bi se interesirati za njih. Pitaj u Zagrebu.

Mladen je spomenuo jezuite jer ih je hvalila profesorica povijesti. Imponirala mu je njihova intelektualna sprema, znanje stranih jezika.

Jesen. Rujan je najmjesec. Svibanj mu je uvertira. Jače je ćutio jesen. Novi đaci bojažljivo se prikučuju školi. Suncorodni rujan. Vjetar u skitnji kroz šumu kukuruza. Nostalgična i elegična plačljivost. U rujnu je kanalizirao misli. Došla je opet. Neprospavanonoćna. Pjesme pune molova.

Pase krave i čita »Zapreke«. U krošnjama topola njiše se žuta sušičava princeza. Prvi mrazovci požudno piju nebo i pobožno sklapaju ruke u plavetnilo. Vrapci su se penzionirali i samo lješkare. Opali grozdova virkaju i dozivlju se. Kukuruz i kruške napojeni su sunčevim moštom. Uvijek bi jesen rasplitala u njemu čislo asocijacija. A sada — »tabula rasa«. Mislio je, odgađao da otvori karte. Stalno se zavaravao: sutra... sutra... Dani su jedan za drugim sklapali svoje plave listove. Bešumno padanje pijanih od sunca. Siročad. Starac bez štapa. Nepoznato kopni, košulja se skida s tajne. Pada zemlja u raku. Suha bol, krik samca, riblja tužaljka. Otrovani leptiri. Karike lovora u raspadanju. Lažni prijatelji. Pada pijano od sunca... Jedan život.

Kupio je odijelo. Plavo. I Snježana ga je vidjela. Lomio se danomice. Opirao. Grčio. Napinjao i propinjao. Rastrzan mislima. Bježao i vraćao se. Dizao i padao. Riba na suhom. Majka nije slutila.

Još nešto provjeriti! Pođe pred vlak. Dolaze gimnazijalci. U vrsti. Zauzeli su cestu. Mladen nalakćen na rampu. Ozbiljan. Snježana na desnom krilu. Polakić na lijevom. Mladen ga pozdravi.

— Hoće li se ogledati? — upita se nestrpljivo.

Snježana se nije okrenula...

Lom. Bez buke. Bez treska. Najgori. Ubitačan. Naruči vjetar. Cijuk njegove violine u romansi. Svirač se odaziva objeručke. Nije ga iznevjerio. Jesenski vjetar kormilari s napetim jedrom. Nadjeven mirisom polja i vrtova. Sa suhih gredica i posljednjih cvjetova. Oproštajnih cvjetova. Teško sopćući vukao je sumornu lađu jeseni. Konopcima paučine. Žutim morem.

Vjetar je beskućnik. Nigdje ne stanuje, a posvuda živi. Odjedanput. On sve nosi. I zimu i ljeto. Proljeće je njegovo polje. Jesen mu je kraljevina. Vihor je snaga sušta. Lahor je blagi leptir. Vjetri, vjetrići i povjetarci. Svi stresaju smiješak s usnica. I rosne, i kišne, i suzne kapi. Vjetar je brz jelen, jer juri čestarima. Jaki greben razbija kuće i valove. Daleka sreća — nepovratan. Prijatelj blizak — šapuće na uho. Lepršav kao ševa — pjevucka u visini. Lagano pero, jer može stajati u kosi.

Bio je zaljubljen u vjetar. Vjetar je jedini nevidljivim dlanovima zagladio njegovu kosu. Poljubio ga hladetinastim ustima. Zagrlio prozirnim laktovima. Obujmio. Vjetar, koji je dolazio nenajavljen i neočekivan, ali željkovan. Pun melema. Shvaćao ga. Nije se tako reći ni odvajao od njega. Bio je vjeran prijatelj ili pas čuvar?! Prolazio kraj njega, a bio s njim. Klizio, poskakivao, jezdio, trčkarao, lješkario, jurio, lotio, šišao... Dolazio tiho. Tješio pravovremeno. Odlazio odnoseći samog sebe pod pazuhom. Udaljavao se na prstima...

Tako bi i sada. Vjetar mu širom otvori vrata jeseni. Ona nije oborila oči i nije ga držala tuđincem. Nije ga se klonila. Jesen je uvijek poznati puteljak. Vazda nov. Tu misli nadolaze.

Misao je vjetrogonjasta. Često isklizne riba glatkoljuska. Već dugo tinja jedna misao. Trvdoglavija od kamena. Tjerana — lijepi se. Vraća se kao dosadna kokoš. Osa. Rukama udara o boksačku vreću. Nogama o njihaljku. Obujmila ga. Sapela. Smotala nogama ispod stola. Zauzlala. Zakopala u sebe. Obuzela. Oduzela. Prikovala svaki pokret. Herkul diže Anteja. Mlatara nogama kao da zvoni psu. Oglodanog otpora. Poražen od jedne misli. Jedne jedine umjesto klupka! Od krpelja narasla do slona. Od isječenog drvoreda održalo se ciglo drvo. Nabubrilo maljušno. Odmetnulo se u visinu. Ponosno uspravljenog stabla, bezbrižno je šumjelo svojom krošnjom: bogoslovija... bogoslovija... bogoslovija... Šumjelo je, šaptalo, vikalo. Izazivački.

Šeće uz živicu. U tuđem selu. Zreli plodovi. Ne ubire ih. Potrči stazom. Kroz kukuruz. Stresti čičak te misli! Suhi su listovi dosadno šuškali: bogoslovija, bogoslovija. Kao da mu se cerekaju. Mimohod života.

Majka mu je često uputila ove riječi:

— Pođi u sjemenište.

Nije mario. Pisao je ljubavne pjesme. Lijepoj i Snježani. Drugi put:

— Hajde na ples!

Haje i ne haje. Pisao je ljubavne pjesme. Zna se kome. Majka je tješila samu sebe:

— Mislim da ćeš iznenada otići u bogosloviju...

To je zuckalo i u susjedstvu. Pedagoška akademija pomrsila im je nagađanja. Radije bi ga dali na medicinu, jer je tamo »vjerska sloboda«. Tako i kapelan. Ljetos ga je i župnik pozivao. Preko Vladića. Znao je da će ga nagovarati. Ostao je u bazi. Svi su digli ruke kao od izliječenoga. Mramorkom zašutjeli. Kapelan negodovao po župi.

Već su dva tjedna od odluke. Reći. Reći! Treba hrabrosti. Namjera se premetnula u olovo. Nesnosna. Svrabna. Mladen čita »Pana Volodijovskog«. Vrše djetelinu u tuđem selu. Stvar je dozrela. Navečer se zarekao:

— Sutra. Već je posljednji čas.

Bojao se da ne zakasni u Zagreb. Konačno, u srijedu ujutro, procijedi s kreveta:

— Idem u Zagreb. U bogosloviju...

Majka je mislila da se šali. Zaplače, jer je imao ozbiljan izraz lica.

Uzeo je knjige i nosi ih Vladiću. I »Nasljeduj Krista«. Pročitao ga je. Jedno poglavlje čak više stotina puta. Zvalo se: »Pusti ono što je izvanjsko«.

— Mogle su ti još ostati — reče mu Vladić — naročito ova — pokaže rukom na »Nasljeduj Krista«.

Pola dvanaest. Silvije mora na župni dvor. Voze bicikle. Mladen iza debeljka.

— Znaš li da idem u akademiju?

— Znam. U pedagošku.

— Ne. U vojnu.

— U vojnu?! — Silvije zine kao neslan ovan.

— Da. U vojnu, ali... za katoličke oficire.

— ?!?! — Silvije zine kao dva neslana ovna. — Ipak si se odlučio... Jesi li bio kod župnika?

— Nisam. Pođimo.

Pokucaju. Vladić ga predstavi. Župnik iz vedra, pa u rebra:

— Možda ideš u Zagreb?

— Da, baš tako.

Izmoliše »Angelus« u podne. Napiše molbu za Bogoslovsko sjemenište. Pišući preporuku, župnik ga upita:

— Kakve još kreposti imaš?

Za ručkom:

— Imamo novoga klerika.

— Ide na Šalatu?

— Ne. Sa Silvijem u bogosloviju.

Tako se Silviju ispunila želja, da ima »kolegu iz svoje župe«. Lomio se trinaest dana. Kućni broj švelje za roketu bio je — 13! Broj pošte je: 23. Tada je Lijepa otišla u Ameriku, prije tri godine. A sada je dvadeset šesti u mjesecu. I Snježana je otišla. Spone su odriješene...

Brat, koji je taj dan skinuo tršavu kosu do kože, bocne ga:

— Bit ćeš pop!? Auuu... — smijao se kao lud na brašno.

— Hej, ćale! Znaš li da ti stariji sin ide za popa? A ja za biskupa! Hi hi...

Otac pogleda Mladena. Tupo. Pomoli se crta razočaranja. Stisne zube i — nalijevokrug.

— Zar si morao izabrati to što je najteže?!

Mladen ne odgovori na prijekor.

— Pazi! Ako budeš — nećeš biti; ako ne budeš — bit ćeš cijeli život — POP!

— Ide li Mladen s nama u berbu kukuruza? — upita najmlađi brat.

— Ne. On više nije naš! — velika doza nezadovoljstva nije se mogla sakriti u glasu začinjenom srditošću.

Zapisao je u dnevnik: »Bit ću liječnik. Imat ću najteži studij. Mont Everest. U meni je revolucija. Bit ću nov. Izbaciti sebe iz sebe. Izaći iz oglodanih ruševina. Svući staru kožu. Izvući se kradom iz svoga tijela. Zaboraviti zgaženog crva. Zajutriti novi novcati dan. Svako kidanje je rastanak. Rastanak je kao smrt, kažu Meksikanci . . .«

Pometnja. Bojao se misliti. Sve je grijeh! Na koncu svakog retka misli čuči grijeh, rže mali bijes. Neko vražje ždrijebe. Pusti ga u pola puta. Sve su rečenice bez točke. Mjesto nje zjapi ponor, a na dnu vrag vilama čačka zube . . . Iskrsavale su zabrane. Svuda. Bojao se misli. A one su navirale. Zamamne, raskošne, grešne . . . Našao se u vakuumu. Ni gore — ni dolje. Ni lijevo — ni desno. Ni naprijed — ni natrag. Bezglava muha, miš s tikvicom na repu (da bi lakše prošao!), žaba u pustinji. Kaptol je obećana zemlja. Sobica u tišini. Grčevito je zagrizao u tu misao.

U gimnaziji je opet vidio Snježanu. Vratio je »Zapreke«. Film »Pjesma buntovnika« s meksičkim melodijama koje zadiru pod kožu.

Stoji u veži. Plavo odijelo. Crni leptir. Okrenut zidu. Pazi na prtljag. Vladić je pošao pogledati gdje je pravi ulaz. Oronula zgrada. Natpis za fakultet manji od krojačkog. Četvrtasto dvorište. Mladići s loptom. Na male golove. Mladen gleda u zid. Svaki tren prođe neki crnomantijaš. Tko će ih sve pozdravljati! Koji li je poglavar od njih? Ne možeš pogoditi. Još je rano prijepodne. Dvije kutije. Tu je posteljina. Otac i majka su to vukli. I glomazni kofer.

Jučer je bila nedjelja. Prošetao je uz potok. Posljednji zalaz sunca na potoku. Probudio se jutros u tri sata. Dok se umivao — krv. Na odlasku poljubi kućni prag. »Nema doma osim doma. Žalit ćete za njim . . .« Tako je otac govorio. Novo dolazi. Novo, ali strano. Kroz maglu su išli. Guske u magli. Ljudi su. Svjetla ne prodiru. Samo zvukovi. Kamo ih smjestiti? Neće biti profesor. Snježanu neće vidjeti. Svi su zamišljeni. Magla pritište. Nije pogreb, ali nešto blisko tome. Rukovao se s ocem i majkom na stepenicama vlaka. Prvi odlazak. Oni ostaju. On putuje.

Dvije zgodne djevojke kao »Duo Hani«. Iz viđenja. Motre ga radoznalo. Putuje s Vladićem. Silvije nosi duguljastu kravatu na zadrigloj šiji. Iznebuha, eto Lozića. Dok je Silvije skoknuo po cigarete, ovaj mu počne govoriti o Lijepoj. Njezina fotografija je neopisiva. Mladen bijaše svjestan da je među glumicama teško naći skladnije crte lica, ali on sad voli Snježanu. Zapravo, više ne smije misliti na nju. Ni na jednu . . .

Zagreb ga je dočekao sunčan, šenoin. Crni leptir zamijenit će bijelim, a plavo odijelo — crnim.

Pozvan ujutro. Golub samac. Baršunasta lasta u paučini pjesme. Mak raskopljenih dlanova. Različak u mladom žitu. I suncokret koga je privuklo svjetlo. I trnje cvate . . .

Što me čeka u tim zidurinama? Mračni hodnici. Ipak je mnogo prozora. U dvorište! Mislio je prisiljen opipljivom blizinom onoga što je bilo dosad daleko. Nepoznato šuti. I čeka. Ribica polazi sama. U vodu? U pijesak? Ili vatru?

Tjedan dana. Cijeli život u istoj zgradi. Zvuk zvona upio je misao na dom. Važno je čuti klepku. Broj ovce čuva. Sve je već bilo promišljeno. Domišljeno. Odmišljeno. U prizmi dijamantnog kristala koji se zvao: dnevni red. To je glavni svetac. Plot za koji se trebalo trijezan držati, jer se »alkohol ne smije unositi u krug kasarne«. Britki i jetki latinski nazivi: »de praecepto«, »rigorosum«, »ad libitum«, »sine murmuratione« i tako »sine fine« . . . Ne smiješ ovo, ne smiješ ono! Ne zviždi niti pobožne pjesme, jer to nije dozvoljeno u sjemeništu. Čemu viriš kroz prozor? U parku su usnice u društvu.

Jedino bi kiša krišom probušila ljušturu dnevnog reda i dokapkala u pamet: »Bio si dvonožac i prije. I bez crnog odijela. I bez uštirkanosti.«

Nečije misli vjetar nosi požutjele, šuštave. U zaborav. Uzdahe neznanca kruto povija lomeći ih. Uz pernato biće ispreo je oblačić veselja.

Bila je krletka. I ptica. Ptice izvan krletke. Zato su i pjevale. Kao nekad, dok je živio zaljubljeni češljugar. (Ili slavuj!)

Tišina je razbila molove . . .

1968. g.

August ĐARMATI

Trenuci vedrine

O, kako su skladni trenuci vedrine
Kad misao bolna prestaje da žudi,
Kad ništa ne ruši nastale tišine,
Kad su tako mali i djeca i ljudi.

Kad se svaka vrata otvaraju širom
I na dohvat ruke prilaze daljine,
Kad smo tako bliski s ružom i leptirom
I s oblakom koji plovi u visine.

Kad se zanos javlja u svakome kutku,
Kad prolaznost gubi obrise i boje,
A vječnost što zasja u jednom trenutku
Otkrije smisao i značenje svoje...

Ante JAKŠIĆ

Nemoj noćas ugasiti svijeću

Nemoj noćas ugasiti svijeću,
uz gitaru budit čežnje stare,
jer znam i sam kako po drveću
mjesec kradom isprepliće šare.

Kako često iz daleke tame
gledaju me oči pune žara,
kako usne na poljubac mame,
a mirišu jabuke s ormara.

Nemoj prošlost dozivati, neću
što je bilo da se noćas vrati,
jer znam i sam, kad ugasim svijeću,
kako bole davne sreće sati.

Samo ne znam, a htio bih znati
kad mi tuga kroz daljinu luta,
da li možda i ona još pati
dok na grani vene dunja žuta.

Svu noć šume klasovi niz ravni

Svu noć šume klasovi niz ravni,
svu noć trešnja pod prozorom sanja,
mjesec nagnut viri iza granja
pa me pita gdje su snovi davni.

Svu noć jablan tankim vrhom maše,
iz daljine starom čežnjom zove,
još se ljube bećari i snaše,
vino liječi promašene snove.

Još je trava kao svila meka,
grozd do grozda pun je slatkog žara,
cura momka u zagrljaj čeka,
škripi đeram staroga bunara.

Tužno šume klasovi niz ravni,
tužno trešnja pod prozorom sanja,
zalud mjesec viri iza granja
pa me pita gdje su snovi davni.

A. MARIUS

Tvoj silazak, Bože

Gospodine, naša je ljubav nezrela.
Ti to vidiš, shvaćaš i opraštaš.
Zato smo ojađeni.
Nema radosti u našim susretima.
Zato nam je govor
nemolitveni.

Skitnice smo, Gospodine,
pijani veseljaci.
Zabavljači koji sebe ne tješe.
Ne podnosimo jedni druge,
zavidimo
u odsutnosti sreće.

Gospodine,
Ti ipak znaš
da nismo uvijek zli,
nismo neopozivo jadni.

Ogovaramo,
srdimo se,
proklinjemo:
jer smo osamljeni.
Jer sami sebi ne dostajemo
Iz želje ljubavi mi smo slabi.
Istrčavamo se,
u sebe razočarani.

I kad mislimo da smo mudri,
sveznajući,
srce nam je najpraznije —
Gospodine,
to je znak uzbune,
trenutak za Tvoj silazak.
Ne oklijevaj ući,
makar silovito,
Ne kasni.

Nemoć je, Gospodine,
naša molitva bez riječi,
koja do neba istražuje.

Gospodine, Ti vidiš
kako smo smiješni:
nezasitni za igračkama
u povorci krabulja,
hodočasnika nerevnih.
I kad skupo plaćamo ludost igre
i vraćamo se kljasti,
bezvoljni smo,
ne raspoznajemo okus svetinje.
Gospodine, to je znak samootuđenja:
kad samo Ti umiješ,
vihore odagnati,
pokretom ruke uspostaviti mir —
Iscijeliti.

Gospodine, mi ne ljubimo,
jer nismo zdravi.
Mi smo zapravo
istrošeni od ljubavi,
gladni.
Tijelo
ni duša ne gori
Srce ne diše.
Mi ne znamo što hoćemo.
To je znak da smo uskraćeni,
da nam je želja
od svih zamisli sreće veća
i treba samo da Ti, Gospodine, siđeš
da je ispuniš.

Ante PARČINA

Spokoj i ljubav

Grobovi mrtvi, tišina i spokoj:
skrivena misô u knjizi Stvorenja,
jedinstvo srca i duha i uma,
ljubav je svukud tu svoj pečat dala...
O, kako sam sitan kao buba mala!

Jer ljubav šuti, dok bivstvu daje smisô.
Mrtvi snatre uz sleđena stoljeća.
A to što tražiš, dahu prošli, bjesomučna zmijo,
o kleta mržnjo i zavisti žuta,
zbrojite samo broj ugasnutih vam svijeća!

Nigdje boljeg ne nađe zaklona
prezrena ljubav što grobljem mirnim bdije.
Iz knjige života drugog puta nije:
mudrost se njena u gradu mrtvih krije...
Put jedini, dalek od bahata uma,
visinama stremi na krilima duha
u molitvi tiha čempresova šûma...

Izvagah dobro, sagriješio nisam
slutnji ni svijesti što ih slušah.
Vedro lebdim, jašem konja vrana,
zadovoljan kasam, nikad nije kasno
ljutom srcu da zacijeli rana...
da se k cilju dođe i do svoga loga...
Smirih se posvema i ne mučim sebe
pa da pitam: ima l' ili nema Boga?

Drugu

Druže dragi, list nam kaže više,
dok ga lahor njiše,
dok ga sunce ljupko tetoši i gladi
i dok s grana pada.
Više kaže od svih mudrih riječi,
od pjesama mnogih zatravljenih bârda.

Zbore krošnje hrastova u gori,
u tišini svojoj od dana do mraka,
djetelina uz kraj, bobica u busu,
a u polju vrabac, kobac ili čavka,
da — mnogo više od stotinu mudraca!

Ne znam, al' često u samome meni
glas neki veli: ne čuj opake vodiče,
zbaci lažne proroke od riječi
kad svaka čavka znade više reći.

Matej ŠAVORA

Napušten

Umoran, žalostan, napušten,
kome da se potužim?
Krijes sa brda u plamenu se vidi,
žene nose pune košare
iz crkve blagoslova,
puni stolovi izobilja,
a ja od djetinjstva tugujem,
duša mi žalosna, napušten, sam,
treba mi pomoći,
treba mi viknuti, utješiti me.
Vapim za srećom našom!
Ali do pobjede još mnogo
trnja i kamenja valja proći
da ranjeno srce se ne slomi.
Nekada bio si mlad, sposoban
da ljubav te ponese,
a sada si sam, čežnje pun.

Mate BLAŠKOVIĆ

Molitva za Vinku

Isuse, blagi Gospodine,
Tebi su draga djeca
(a volim ih i ja),
smiluj se Vinki što se u bolima svija,
na njezine pogledaj godine!

Jer ona je dobro veliko dijete
i oči su joj krupne i svete,
na usnama karanfili,
Isuse, Bože mili,
smiluj se Vinki što nemoćno jeca
i majci što joj uz postelju cvili.
Jer otkad je mala u postelju legla,
teška se tuga slegla
na malene sestre i braću
gledajuć majku i sestru gdje plaču,
i žalost ih je gledati same,
bez starije sestre i mame.

U dvoru joj loza opojno miri
i sanjivo šturci zriču po noći,
mlađak u sobu joj viri.
Al ona mučno otvara oči,
i usnice jedva propuštaju riječi...
Nezrele, djetinje ruke,
mole Te da ih izbaviš muke,
Isuse, Ti je izliječi,
na njene obazri se godine!
Otvori joj usta i oči
pa će Ti u hram zahvalna doći.

Ivica JEMBRIH

Žulj ruke ne pozna takvih običaja...

P. S. jednog rođendana

Na današnji dan
prije tridesetak ljeta
desio se rizik tijela.
Znam, ta žena,
što me otkri sebi
i krugu svijeta,
na današnji dan

prije tridesetak ljeta,
nije dobila cvijeća.
Tamo žulj ruke
ne pozna takvih običaja...
To što lipe bjehu goli cvat
povrh štale slamnata krova
i što nas samilosno gledo
već poodrasli brat —
drugo ništa nova...

No, ništa majko,
ti nisi dobila cvijeća,
možda zato ja danas
primim pokoji cvijet
kada pjevam o tebi.

Veljko VUČETIĆ

Traktat o eseju

Esej je vrh spiritualne literature. Toma iz Kempisa npr. piše esejistički. Iako razglaba duhovna područja, njegove su analize uvijek otkrivanje, poput pjesme u prozi s kompozicijom koja ima uvod, čvrst sadržaj sredine štiva, a završava blagim moralnim opomenama. Duhovni esej stoga nije samo razmišljanje. Razlikuje se od meditacije kojoj se zanosno predajemo da bismo se uzdigli mišlju i srcem. Meditacija, kraća ili duža, može biti ispunjena snažnim slikama i misaonim vidicima, dok je duhovni esej u većini slučajeva napad na našu mlaku svijest, on je upozorenje na hrid na koju svojom krmom nailazi moreplovac koji ju je stotinu puta zaobišao. Stoga duhovni esej ima kapitalno značenje, on je riznica kojom se nadahnjuju generacije, koja zrači stoljećima i pred kojom novi naraštaji stoje u svetom čuđenju i nadahnuću. Duhovni esej traži i prihvaćanje, i to je njegovo najteže iskušenje, jer se češće zadovoljavamo počivati u zanesenim krilima njegova uzleta.

Prihvaćanje nam tek otkriva narav duhovnog eseja. Ona je dvostruka, trostruka i stostruka, mnogomislena i složena; narav duhovnog eseja opijena je mišlju, to je more misli i unutarnjeg života za koje mistici tvrde da su kraljevstvo duše. Težina tog otkrivanja još je veća kada u kozmogoniji mistike uvidimo da drhtaji duše i u najsitnijim detaljima znače purifikaciju, odlazak u još gušće i zanosnije vode duhovnih pomasti. Ipak duhovni esej moramo uvrstiti u meditativnu književnost, i to u sam njezin vrhunac, s obzirom na sve one književne vrste koje se na specijaliziran način bave čistom mišlju.

Lirika zadire velikim sklopovima karaktera i dramskih lica u sudare koji izazivaju duboki naklon glave i razmišljaj, ali je ipak eseju i njegovim vrstama pridano da čitalac uživa kristalnu hranu, isključivu pomast misli i misaonih egzaltacija.

Dramska nam književnost garnira misao u slikama, čulnim sukobima i metaforama, dok se esej oslobađa ove nepotrebne ambalaže sačuvavši lakoću stila koja je pristupačna i koja ne odbija.

»Jugoslavenska enciklopedija« analizira pojam eseja kao književnu prozu po tematici bliskoj naučnoj raspravi ili članku, a po stilsko izražajnim sredstvima i slobodi tretmana — beletristici.

Obje ove pretpostavke nisu točne. Esej kao književna vrsta ni u kojem slučaju nije blizak naučnoj raspravi, a niti beletristici. Naučna rasprava toliko je sužena svojim terminima, okvirima i materijalu što ga obrađuje da se ni u kojem slučaju ne može usporediti s dijametralno oprečnim književnim rodom koji plovi kroz oblake čiste misaone inspiracije i meditativnih sklopova. Kao najslobodnija književna vrsta esej-pokušaj nije vezan ni za kakve termine koji bi ga određivali osim mišlju. Oslobođen dogmatskog mentaliteta i prisizanja, esej se javlja kao misao koja je pročišćena od beletrističke forme i sadržaja da bi poletio isključivo kontemplativnim putovima. Što je više kontemplativniji, esej je bliži samoj svojoj vrsti, svojoj egzistencijalnoj određenosti; odnosno, što je manje mišlju inkarniran, to je udaljeniji od svoje biti, a bliži svojim podvrstama koje su najčešće bez mogućnosti da kristaliziraju svoje tokove.

Esej-dijalog

Po formi kao da je kruna svoje književne vrste. Klasici se njime služe a dopire do naših dana jekom koja je blistava i zanosna. Što je esej-dijalog. Prisutna je dramska forma, ali drama nije, iako teče dijalog misaonih udara. Esej-dijalog je u svakom slučaju razgovor konstelacija koje se ne javljaju kao u drami s karakterima i praskavim replikama, već u širokim i jasnim vidicima, ispunjenim misaonim pejzažima koji su predočljivi u svim smjerovima.

Konverzacija koja se odvija najčešće je nadvisivanje vrhova. Iz takta u takt nailaze valovi koji se ne ruše u raznobojnu pjesmu nego ispunjaju nevidljivu posudu duha hranom. To je prerastanje sama sebe, krunjenje suzviježđa, punjenje misaone čaše do vrha, koja nam je inače na početku dijaloga nepoznata ili kojoj vidimo tek obrise.

Esej-dijalog je prelijevanje veće posude u još veću. To je gubljenje malih cjelina i njihovo pretapanje, stvaranje eliptične zgrade misli koja je uvijek i prvenstveno ljepota.

Gotovo je nemoguće kada mislimo o eseju-dijalogu odvojiti misao od ljepote. Misao se najčešće javlja svojim britkim oštricama, ali kada dohvati novu predodžbu ili vis, onda pršti od ljepote, sjaji u gibanju slika koje su misaone. Ovdje spektakularna analiza misli zrači slikama koje su sastavni dio nje, ali ovo zračenje je kao i otkrivanje svjetlosti. Boje se giblju, a da svjetlost ne gubi svoj intenzitet. Stoga je esej-dijalog kretanje, gibanje svjetlosti, valnim bregovima prema dubinama misaonih amplituda.

Misao

Esej je sastavljen od misli; kao šipak pun je crvenih i grimiznih grozdova mudrosti. U jednom posebnom obliku čiju je formu teško precizirati jer varira po svojoj duljini i kvantiteti rečenica, misao se javlja u samostalnim sklopovima, ne više kao konstelacija kojoj su potrebne nadopune, nego kao samostalna duhovna voditeljica koja egzistira težinom svojih viđenja.

Stoga je misao, kompoziciono često kratka, neka vrst sublimne i dubinske koncentracije koja je dostigla maksimalni stupanj kristalizacije, dobivši razmjere ubojnosti.

Misao se stoga javlja kao britka sablja koja skalpelom svojih spoznaja reže tkivo naših predožbi rušeći dosadašnje okvire shvaćanja, donoseći nove dimenzije poniranja. Britkost misli, njena ubojnost da reže tkivo uhodanih tokova zaprepaštava svojim fenomenom, i dovoljnom snagom posvjedočuje carstvovanje duhovnog svijeta što ga misao ponovno i ponovno razotkriva i potvrđuje.

Aforizam

Javlja se jednom posebnom bojom, jednom posebnom ljepotom jezgrovitih slika, iako i on pripada meditaciji. Aforizam je akribija mišljenja i virtuoznost izraza. U svakom slučaju tvorac aforizama velik je eksperimentator na području misli, jer može iz starih sklopova stvarati nove i blistave analogije i jezgre. Najčešće je aforizam bolan do tragike jer nam otkriva sudbinu bića u najprezrenijim oblicima. To je njegova jaka strana koju nijedna književna vrsta nije kadra nadmašiti.

Paradoks

Dijametralno oprečna suočavanja, ukoliko ih upoznajemo u samostalnim rečeničnim sklopovima, često mogu djelovati kao svojevrsna senzacija koja ne potiče dublje izvore naše psihe, ali paradoks u tekstu, paradoks koji se javlja kao prava suprotnost mišljenja u određenim tekstovnim partiturama, takav paradoks oduševljava jer upozorava na ocean misli po kojem brodi naša psiha. Spoznaja paradoksa šokira otkrivanjem strahotnih volumena misli, kao pretpotopno valjanje mora, gdje su na nepreglednim prostranstvima moguća u svoj punini i suprotna strujanja i sukobljavanja. Paradoks se prividno javlja kao sukob s logikom mišljenja. Onog časa kada shvatimo da misao nije nikada određena nikak-

vim međama, već da ona eksplicira more beskonačnog, postaje nam jasnija zbunjujuća i kontroverzna ishodišta ove vrsti koja upravo oduševljava što većim i suprotnijim strukturama udarnih i misaonih čestica.

Pjesma u prozi

Zar i pjesma u prozi pripada esejističkom književnom rodu? Ta lijepa pjesnička vrsta, gdje lirika dolazi možda do svog najljepšeg raspleta. Pa ipak, tako je! Dosta je sjetiti se Tinove pjesme u prozi pa da nas ona potpuno zbuni. Tinova pjesma u prozi tako složena pjesnička vrsta da ne znamo gdje počinje čist esejistički sadržaj, aforizam, ili nadahnuta mikstura svih ovih komponenata. Sigurno je da se u Tinovu pjesničkom geniju rodila ta glazba misli na svoj osebujan način forme. Ipak ona začuđuje i zadivljuje u prvi mah. Jednu već klasičnu pjesničku vrstu uzdignuti do meditacije, do misaonih sklopova, a da ipak ona ne izgubi ljepotu i uzvišenost pjesme, njenu ritamsku strukturu, kompoziciju, obilnost slika, da, to je jedino bilo moguće Tinu Ujeviću.

I pjesma u prozi o kojoj je bilo riječi i duhovni esej i esej-dijalog i misao i aforizam i paradoks pripadaju jednoj istoj specijalnosti meditativne književnosti, užem esejističkom rodu. Svak na svoj način razglaba ljepotom svoje forme jedan te isti zanos misaonog čovjeka, njegovu dubinsku duhovnu strukturu.

Slana sonata

KAD želje istkane su plavim ognjem
zrikanje zrikavaca i cvrkut ljeta
u nama vrište sonatu mora —
orgulje vjetra kroz krš huču
dok dubim darovito korito —

STARI čun u plavu ribu izraste
sad bljeskaju se jedra u bokovima tvojim
sad jarboli se drobe u njedrima morskim —
moj bog je u tebi i zato treperiš —

TI slano čudo što strah ulijevaš
za tren zov srca osluhni
prekrij nas krilima žarkim
sve u nadi da čistiju našao bi darju
pogađale su se sirene morske —

SONATA tvoja, more, beskrajna je
što daješ danas sutra uzimaš
za ljepšim danas nadanje drhti
kao da bi vladari u kletkama režali
što se ne znamo darivati —

Ribari

DIVLJI i šutljivi
ko stado ovaca s krša
kroz gnijezda vihora
pletu svoja življenja
takva je otkupnina
za b i t i —

PO tankoj niti se vraćaju
veslaste ruke na mrtvim ribama leže
majke u pristaništu
s gladnim kljunovima u naručju
pjevaju stare pjesme
prestrašeno zure u nit što se trga —

NEĆU čekati povratak čamaca
plaši me boja mrtvih riba —

Neprekidni danas

NEMA rastanka
ni susreta
samo naizgled
po starim morskim igralištima
leže sjenke misli
tu
u kružnici d a n a s
tu je samo b i t i —

NEMA odlazaka
ni vraćanja
ne možeš vječno biti
slinav od ovčjeg mlijeka
tu smo
u danas za danas —

TRENUCI se ne vraćaju
ižívljeno ne bježi jer je mrtvo
obmane su stara zakloništa —

MI ipak posjećujemo
stare bake —

Prevela **Darija Juravić**

MIROSLAV SLANA — MIROS, mladi slovenski pjesnik, dramatik i prozni pisac, rođen je u Mariboru 1942. godine. Svojom je poezijom obogatio i osvježio suvremeno slovensko pjesništvo. Svakodnevno objavljuje svoje radove u slovenskim literarnim revijama, a izdao je i dvije samostalne zbirke poezije: DEDOVA PIŠČAL i IZ LJUBEZNI DO NEKATERIH REČI, koje je sam opremio. Uskoro mu izlaze još dvije zbirke poezije: KRESNIČKE i KLEŠEM KAMNITO RIBO. Njegovi prvi radovi teže k ekspresionizmu. Kasnije luta u labirintu nadrealizma iz kojeg traži izlaz u reizmu.

Zbirka DEDOVA PIŠČAL ugodno je iznenadila kritiku koja ga je poznavala kao krajnjeg reistu, jer u toj zbirci M. Slana otkriva svjetove starih vrijednosti na koje je već sva moderna svjetska poezija zaboravila. U zbirci IZ LJUBEZNI DO NEKATERIH REČI nazire se sukob pjesnikova j a, njegova starog svijeta vrijednosti s iskvarenom realnošću sadašnjice. Pjesnik se ne buni, ne podliježe rezignaciji, već zadržava svoje j a i odnosi se objektivno prema postojećoj stvarnosti, a to daje njegovu izrazu dinamičnost i grub vitalizam. Najnovija zbirka KLEŠEM KAMNITO RIBO govori realno o strahotama i ljepotama mora i krša, o borbi malenog čovjeka za njegovo vječno d a n a s.

Darija Juravić

Nova imena

Milan ŽIVKOVIĆ

Male noćne priče

Ani

*

Bijela noć.
Poljima sjene-skitaju.
Tebe nema. Nema.

*

Minuše koraci...
Maslačak ostao.
Glazbu večeri ponio
u dan.

Maslačaka
poželjet će svijet.

*

Mali moj dan
poderan.
Kolika noć?

Kurjak i leptir
na putu.
Tko će doć?

*

Noć.
Ime ti dadoh
i preostalo je samo ime.
Mala je moja riječ.

Ispred najveće stvari
kako sam nijem.

*

Noć sije.
Oganj žanje.

*

Mati blagosilja kruh i sol.
Odlazak rodi bol.
Cvijet je moj put.
Na plavoj, znam, stazi
i za me jedan kut.

*

Cvijet sklopio lati.
Pjesmo, vrijeme je,
mraku mnome duge plati.

Svjetlom, kad se vrati,
moju bol otkupi.

*

Cijel se u nož
pretvorio svijet.
Mi malo smo dali,
a ostali sami.

Živi
Oštrica u tami.

*

Duboka li je
samoća.
Poslije bola
tihoća.

*

Noć.
O da sam dijete
pojeo bih mrak.

Noć.
O da sam ratnik
ubio bih mrak.

Noć.
O da sam pjesnik
rekao bih mrak.

Noć.

Mile MASLAĆ-PEDIĆ

Smrt ili preporod

Cijela obitelj
(na milijune)
nad grobom nagnuta
moli ili kune.

Ulazak u prazninu

Pokorom i postom iza deset zala
plaćamo danak iz ideala.
Ludih karnevala nije bilo dosta
nastavlja se program odmah iza posta.

Mile STOJIĆ

Klaun

Stajaše na putu. Odbačen i smiješan,
u riječi ljudi nitko ga ne spazi.
Čudio se što je SIVA tako jesen,
što je tako mrtvo na nazočnoj stazi.

Ono lažno jučer u tlapnji i smijehu
to je bio metež gdje svak svakom laska,
igrarije ružne izlika bi maska,
njihov prazni smijeh je dav'o im utjehu.

Plakao je klaun. Samotan i snužden,
gledajući kako magle sumrak ljube,
vidio je jesen. I u njoj izgubljen
pitao se što se divne boje gube...

Mater

Čekala je tako, žalosna i sama,
prebirući misli što ih život sazda,
a život je bio jedna bolna brazda,
jedna crna raka, jedna kobna jama.

Nadala se čvrsto, i znala je da se
samo s njome može ugasiti nada...
Oči su bez krijesa, u bdjenju se gase
dok na zemlju iz njih snježni čemer pada.

Od studeni vani ledila se tama...
njena smrt je zemlju zavila u bijelo.
Ustalo bi sretno njeno trošno tijelo
kad bi netko došo i rek'o joj »mama«...

Josip ĆOSIĆ

Raspjevani borovi

Gradu Samoboru

Dođoh u oazu pjesnika
u kojoj su decenijima
osluškivali raspjevane borove
a istine tragači tražili
stope utisnute u krvavi kamen
koji i danas cvili
od vlastite boli.

Ovdje Muze traže mir
al' ne mogu ga naći jer
nemiran je duh pjesnika,
užasan nemir al' dražesan
kola mojim žilama.

Tri gavrana preletješe
ruševine prošlosti
u radostan poklik
budućnosti.

Ovdje u bregovima
odjekuju pjesme preporodiljke
stoljetnih borova,
brzaci ispiru misli,
zrak napunja pluća pjesnika
kao mjehove orgulja
svirajući i pjevajući
u koru vječno zelenih borova
pjesmu nad pjesmama.

Drago M. KARADIK

Ocu i majci

Nad mojim umornim čelom bije zvjezdana raskoš
Pijani nerv poteže za varljivim bojama duge
Svjetlost je ojačala u suhom kutu moga oka
Nema me više na početku dana
Jato izgubljenih riječi urliče na usnama ostavljenim
Ljeto čuva svoju mladost u stogovima sijena
Ja više nisam s njom
Plavet je uplovila u male močvare jutra
O moja lažna
moja bijedna utjeho

Ivan BEKAVAC BASIĆ

Daljine

Na obzorju se stapaju
dva plavetnila
dva srca zajedno
neizmjernost ispunja
sjeta i bol za vječnošću

Vlado LOZIĆ

Mi

Žurba, riječi, san,
šutnja.

Što je suza?
Zar neće doći?!
Život: ne znam!
Pa, što? Dokle?

On je gore, zna,
stalan je, »želi«, radostan je,
miran, dobar!

Lutanje, nesigurno.
Sustati, prestati...
Čarobni štapić, nesta.
Samo teče, bez povratka,
bez mogućnosti, nepovratno.

Smrt, patnja!
Nesmireno, ranjeno, povučeno.
Nada! Skok bez cilja?

Reći:...
ne znam; ne mogu!?...

Ljubica BENOVIĆ

Žalost za crvenim šumama

Ne nađoše Tvoje
ruke
toplinu pozlaćenih
šuma.
Šume su ostale daleko.
Na vrhovima prstiju
skori dodir
s crvenim plamenom lišća.
Ti gubiš daljinu.
Ja Te vidim
kako moliš prostor
za spasenje uzduha
i čekaš.

Jadran VUČETIĆ

Rastanak

Opet smiren
sjedim i čekam,
čekam prazno,
a njega nema.
Čekam nešto,
a njega nema.
Odlazim,
odlazi i nešto.
Otišli smo
sa raskršća
ja na jednu,
a nešto na drugu stranu.

Mislav JEŽIĆ

Susret u Gradskoj kavani

Nadesno jedna mala kugličasta gospođa kažiprstom kopa po nosnicama, dok njen kavalir pušta kockicu šećera da bućne u kavu. Slijeva društvance gospođica raspravlja uz kavu, uzdignute glave i polunaklopljenih, preplavljenih, pozelenjenih ili ocrnjenih kapaka; ružičastim usnama ljubakaju bijeloupapirene filter-cigarete što su im tako vitko sjele među vitka dva prsta lako i oštro nalakćenih desnih ruku, i s vremena na vrijeme zaokruže glavama okrećući prilično čarobne frizure. Sprijeda dva dugokosa moderno ubaršunjena momka, u sandalama i bez čarapa, piju »svoju pivu«. Jedan stol je optočen mladim rasmijanim društvom, i s njega katkad dolijeću krikovi mladenačke neposrednosti. Kroz gomilu stolova plovi konobar — kosa mu dijagonalno razdjeljuje pravokutnik čela — i žurno nosi tasu čaša i boce s tekućinama raznih boja na tri prsta svoje presalvećene ruke.

Mladi gospodin Lajoš, šiljaste bradice pod lijepim brcima i duge, unatrag počešljane umjetničke frizure nad prilično pravilnim licem s tajnovitim ožiljčićem nad desnom obrvom, ugodnoiznenađeno pozdravlja moju raznježenu kolegicu, i ljube se dvaput jer je ona pet tjedana bila u Amsterdamu i jer ona njega jako voli, jer je on vrlo dragi dečko. Tako usrećeni sjedaju kraj mene za stol. On me je vjerojatno pozdravio nekim pogledom iz kuta svog oka jer mi se tek jedva poznajemo, jer sam ja ipak tri godine mlađi, u zraku ovješen nitko i ništa između mature i eventualnog brucoštva, i jer je on perspektivan čovjek kog sigurno guše utopljenost u društvenu životu, posao na radiju, dosada, završetak formalnosti oko studija, i pivo. Ona je često bacala prema meni poglede, u koje je upila oduševljenje, s jednim značajnim upozorenjem na duhovitost njegovih riječi, i s jednim pitanjem o stupnju moga zanosa. Premda nije mogla biti razočarana pažnjom koju sam im posvećivao bit će da je moj izraz nije zadovoljavao pa je prorijedila te poglede da si uskrati neko razočaranje koje su valjda donosili.

»Jučer smo tu čekali neke mačke« — neumorno je pričao mladi g. Lajoš — »i« — pogleda lijevo i desno, pa malo podsmješljivo pusti kroz zube: »pas im mater, nisu došle. A prekjučer sam si tu našao jednu vrlo zgodnu curicu i malo levo-desno, rekli mi: da idemo u Gradski podrum. A curica simo-tamo da danas ne može. A sutra? Dobro! Sutra može. Sigurno? Sigurno. U sedam u kavani. Dobro. I otišla ona. A jučer je nema. Vrlo važno za nju! Ali mi smo morali nekud otići, i kud ćemo? Na pivicu! I mi: tu-tu-tu.« — Tu on kružnim poletom ruke nalije maloprije naručeno pivo do vrha čaše, i meko je primi skupljenih prstiju — »i: glo-glo-glo«. — ispije je. I inače primijetih da obogaćuje svoj govor brojnim onomatopejama, i uz to ima spikerski pravilan naglasak kojim raspoređuje brz ritam svog pričanja. — »Pet, šest, sedam, osam pivica, razmeš: osam pivica?! Dzum-dzum,« — pokazivao je cik-cak režući zrak dlanom s istegnutim prstima u kosom kutu prema podlaktici — »ovako sam se dovukao doma, i buuum na krevet! Uf!« — Strese glavom i umjetničkom frizurom. — »Zlo mi je bilo cijelu noć. Aaah, da danas sretnem onu mačku, naručio bih pet piva i« — strašno strese obrvom — »izlio bih joj u grlo. Razmeš? Nisam mogao spavati!« — okrene glavu kao prema konobaru i »skopa zlobnu facu«. — »Konobar! Osam pivica molim!«

Moja mi kolegica dobaci značajan razveseljen pogled: »Sad ih je već osam. Koliko će ih biti slijedeći put?« — i okrene se ponovno k njemu.

»Aaah, deset pivica!« — napravivši »zlobnu facu« dalje ju je razveseljavao do oduševljenja g. Lajoš.

Zatim on frajerski elegantno izbaci iz stražnjeg džepa na hlačama kutiju cigareta na stol, i zatim s dva prsta meko izvijenim pokretom iznese šibice iz džepića na košulji na cigarete, pokrivši obje kutije s tri prsta. Nakon te ceremonije on ponudi cigarete mojoj kolegici, a ona ih odbije i izvuče jednu svoju holandsku iz crvene kutije koja je već ležala na stoliću pred njom, a zatim on, valjda razveseljen gipkošću svojih pokreta, ponudi ih i meni. Odbih s mehaničkim osmjehom.

»Uuuh« — istezao se on — »ne ide mi se danas na posao, a trebam još urediti tri emisije.« — Lijeno istegne lice, nešto kao zamijaukne. Zatim blaženo istegne usta u okviru brkova i bradice, i podluči oči: »Uživam da ne dovršim posao!«

»A ja uživam da ga dovršim« — rastepeno i nesavladivo naivno nasmija se moja kolegica.

On uvaženo nastavi kimajući glavom kao da udara dramatičan ritam nekoj kompoziciji naglašavajući ozbiljnost govora i ozbiljnost zamora o kojem će nam govoriti: »Zamisli da par desetaka puta najavljuješ emisije!« Ona ga je slušala s razumijevanjem. »Ta najavljivanja će me požderati: Dragi slušaoci, danas ćemo govoriti o uvjetima studija elektrotehnike na Elektrotehničkom fakultetu u Zagrebu« — govorio je piskavo iskrivljenim glasom. »Ili: Svako društvo razvija mehanizam ekonomskog privređivanja, mehanizam obrane... ah, da, mehanizam obrane! Danas ćemo govoriti o studiju na Vojnoj akademiji, itd., itd.« — pa počne recitirati: »Medicinari i strojobravari, advokati i tehničari, filozofi i vanjskotrgovinari, matematičari i veterinari...«

Moja se kolegica, sjajno raspoložena, rastresito zasmijavala tom nabrajanju. Odjednom se on poluuozbilji.

»Jesam li ti rekao da mi je uginuo papagaj prije dva dana?«

»Jooooj!« — žalila je prijateljica životinju u glasovnom luku.

»Kanarinci su mi ostali, ali oni su masa...«

»On ima valjda dvajspet, trideset kanarinaca« — obavijesti me moja kolegica.

»Koliko ih imaš?«

»Četrdeset« — reče on poluspuštenih kapaka grickajući kraj cigarete zubatim osmjehom, i zatim cmokne negdje u dnu ustiju, kod zadnjih kutnjaka, kao pri čačkanju zubiju.

»Zamisli, četrdeset!« — lupne me moja kolegica po ruci, sva se unoseći u težinu tog zamišljanja.

»Ali oni su masa, dreče u gomili« — nastavi on — »nemaju ništa individualno. A papagaj je bio samo jedan... I navečer, ja se šećem Trgom Republike, a jedan golub: guuu-guuu« — zavijao je g. Lajoš u svojoj onomatopeji i dlanovima zalepetao kao krilima gegajući se na stolcu. — »Znaš one gevere. Guuu — i tako sad — imam goluba« — nasmiješi se kroz nos slegnuvši ramenima. Neizmjerno nehajno izvije ruku s cigaretom prema ustima.

Kazalište

»DUNDO MAROJE 72«

(Đ. Jusić, Fotez, Stražičić: Dundo Maroje 72, režija Vlado Štefančić, premijera u Komediji)

Ne bih se složio s onima koji misle i tvrde da je »Dundo Maroje 72« izdaja Marina Držića i njegova »Dunda Maroja«. A takvih ima. Takvih je bilo i na premijeri i oni su s puno indignacije napustili Komediju već nakon 1. dijela. Možda je razlog i u tome što im je završni dio 1. dijela pružio privid kraja ove komedije, ali trebalo je biti hrabar i uporan i čekati još neko vrijeme pa da se vidi što će biti. Jer to se ipak isplatilo.

Ovakvim nezadovoljnicima svakako treba reći da »Dundo Maroje 72« nije »Dundo Maroje« Marina Držića. To je novo djelo. Autori (Đ. Jusić, M. Fotez i S. Stražičić) samo su kao predložak uzeli djelo starog Marina Držića. Istini za volju, treba odmah nadodati da je osnovni preduvjet da bi se shvatila radnja u »Dundu Maroju 72« dobro poznavanje predloška, tj. Držićeva »Dunda Maroja«, jer bez toga nastaje niz nesporazuma i nerazumijevanja. Tu i leži (ako leži) slabost autora ove nove komedije. Ali kako uglavnom svi (da ne reknem baš svi) koji dolaze u Komediju da čuju i vide »Dunda Maroje 72« poznaju Držićeva »Dunda Maroja«, to onda praktičnih poteškoća vjerojatno i nema.

Inventivni režiser Vlado Štefančić uložio je velik napor da ovu domaću muzičku komediju učini što prihvatljivijom za publiku koja nije opterećena prekomjernim »estetiziranjem« i ne plaši se uživati u onome što joj godi i što je uzbuđuje, pa makar to bilo i na jedan tren. Vjerojatno je mogao i morao izbjegavati i izbjeći već poznate trivijalne scene i jeftine efekte pomiješane s lascivnošću; budući da to nije učinio, teret pada na njegovu dušu. One pak scene koje je ubacio da bi nadopunio radnju (kao npr. prizor u krčmi, karneval) — koliko god one bile stilizirane u svojoj postavi — značile su osvježenje i još jače dočaravanje renesansne atmosfere, koja je inače prisutna u čitavom ovom mjuziklu.

Od brojne glumačko-pjevačke ekipe na prvom mjestu treba istaći izvanrednog Branka Kubika u ulozi škrtog draguljara Sadija. Taj glumac pokazao je zavidnu imaginaciju u kreiranju svoje uloge i izazvao spontani aplauz na otvorenoj sceni. Dobri su bili i Richard Simonelli kao Pomet i Lukrecija Brešković-Opalk kao Petrunjela.

Glazba Đ. Jusića u tom mjuziklu nije ujednačena. Vidljiva je razlika između »starih« pjesama koje je već ranije komponirao i sada »posudio« za ovu glazbenu komediju i novokomponiranih pjesmica često banalnog ugođaja.

Sve u svemu, taj će domaći mjuzikl još dugo ostati na sceni zabavljajući i razveseljavajući mnoge i mnoge.

sk.

Izložbe

PJESMA U DRVETU

Izložba intarzija Zdravka Zlatara, Klub samoupravljača Zagreba i Galerija 69, Zagreb, 7—22 rujna 1972.

Ne malo iznenađenje cjelokupnoj umjetničkoj hrvatskoj javnosti priredio je ZDRAVKO ZLATAR iz Koprivnice svojom samostalnom izložbom intarzija. Posebno je impresionirao umjetničke krugove hrvatske metropole. Time se ne želi reći da je umjetnički izražaj u intarziji počeo s njime, kad je govor o hrvatskoj umjetnosti općenito ili posebno u ovoj grani specifičnog izražaja. Očito je ipak da se Zlatar ovakvom obilnom i umjetnički odnjegovanom izložbom predstavio kao jedan od renomiranih naših umjetnika iz ovog nesvakidanjeg područja. To je ujedno i opravdanje i obveza da se na izložbu i samog umjetnika svrati dužna pozornost, a njegovo djelo uzme u dostojno promatranje.

Intarzija kao grana umjetničkog izražaja stara je koliko i sam čovjek umjetnik. Odmah se mora priznati da su veoma rijetki umjetnici gajili tu granu umjetničkog izražavanja. Raznoliki su uzroci toj pojavi. Istina je da tvar kao sredstvo umjetničkog oblikovanja nema primaran utjecaj na umjetnikovo posizanje. Ali se ne smije zaboraviti ni činjenica da svako sredstvo izražaja nije jednako zahvalno, kad je govor o kreativnim ostvarenjima. U tome i leži skriveni razlog stanovitog bijega od intarzije, u kojoj nije lako dobiti adekvatan izražaj pravog umjetničkog nadahnuća. Danas bi se mogli nadodati i komercijalni razlozi, koji igraju ne malu ulogu u defraudiranju iskonske umjetnosti i gašenju izražaja u onom pravcu ili u onoj materiji koju umjetnikov duh želi i smatra svojim samoniklim područjem.

Zlatar je pošao u svom izražaju kao samonikli umjetnik sasvim određenim pravcem prema diktatu svoga duha i odabrao intarziju kao najpuniji izražaj svojih umjetničkih nadahnuća, težnja i ostvarenja. Njegov prvi rad — bio je tada dječak od 15—16 godina — Vodenica, koji je izradio bez prethodnih priprema i opterećenja, upravo dokazuje što je netom rečeno. To je jednostavna mala intarzija s odlikama čistog crteža, u koji se uklapaju različiti dijelovi tankih drvenih plohica s nakanom da vjerno u nešto svjetlijoj smeđoj boji dočaraju jednu od naših mnogih podravskih vodenica. I tako je on počeo. Početni savjetnik bio mu je njegov otac.

Na ovoj izložbi, uz ovu prvu intarziju, koju Zlatar mora ljubomorno čuvati, izložena je još jedna iz ranijeg razdoblja. To je — Noć, koja je nastala oko 1960. Ona je srednjih dimenzija (36 × 26) i pokazuje značajan napredak, ne samo po oblikovanju i dosta zrelom rukovanju materijalom, koji nije sagibljiv i mnogo zahvalan, već naročito zbog prijelaza u izražaj nečega što se ne može samo jednostavno prenijeti iz prirode, potreban je zahvat mašte, apstrakcije.

Eksponati na ovoj izložbi novijeg su datuma, od 1968. do danas, osim jednoga, koji je nastao 1962. za vojništva u Puli, a koji se i načinom izražaja i tematikom uklapa u cjelokupnost odabrane teme.

Zlatar je sve svoje radove posvetio motivima iz podravskog sela. U njima prati život sela bilo po mjesecima (siječanj: U šumi; — veljača: Mačkise žene; ožujak: Visibabe; travanj: Oranje; svibanj: Rascvjetane cipele; lipanj: Seoski bubnjar; srpanj: Žetva; kolovoz: Na kupanju; rujan: Branje; listopad: Vatrogasna zabava; studeni: Kolko kaplic tolko let; prosinac: Lovci), bilo inače u drugim raznolikim prigodama (Dolazi sneha, Bogec obeduje, Ribiči, Ukleti, Spremanje zelja, Odmor, Mlinar, Pečenje rakije, Udvorištu), bilo da portretira seljačka lica (Starac, Starica, Djevojčica).

Na prvi mah uočljivo je svakome koji promatra Zlatarove intarzije da je i tematika i približno samo oblikovanje srodno izražaju brojnih podravskih naivaca, koji se pretežno orijentiraju na izražaj na staklu, a djelomično i u drugim materijalima. To je prvi dojam, ali — po mom zapažanju i uvjerenju — mogao bi biti i netočan. Istina je da je vanjska sličnost velika. Međutim, ako dobro pokušamo zaći u tajne izražaja u intarziji, drukčije i nije moguće ostvariti zamisao. Stoga sam skloniji zaključku da je sama tematika uvjetovala nužni izražaj Zlatara u ovom obliku i da se radi samo o vanjskoj sličnosti s naivcima, posebno podravskog kruga.

Pomnjivije poniranje u ostvarenja koprivničkog umjetnika intarziste daje naslutiti da on nije imao nakanu slijediti već dosta prokrčeni put naivaca prenoseći ga u drvo specifičnim intarzijskim jezikom. Daljnja će ostvarenja to potvrditi ili opovrći.

Iako je Zlatar relativno mlad (29 godina), a kao umjetnik stvaralac tek je zakoračio u drugo desetljeće, ovom se izložbom prezentira kao već dosta zreo stvaralac u intarziji. On ima smisao za pravu kompoziciju. Njegova su djela plastična. Izražaj mu je prešao od realnog uvida na pomalo ugodnu grotesku nešto ovalnog splošnjavanja, što odaje bogatstvo nutarnjeg doživljavanja. Istančan mu je osjećaj za detalje. Mnoštvo likova na samo jed-

noj tabli skladno se uklapa u cjelinu. Naročito treba istaknuti pokretnost likova, ali bez jednoličnog ritma, što stvara ugodnu varijabilnost koja rađa život. Njegove oranice i krajolici podsjećaju nas na slike sličnih motiva Babića i Režeka. Ponekad postiže i treću dimenziju, što u intarziji nije lako postići. Ne ostaje samo na stvarnom, ide i u dočaranje zamišljenog. Sve kroz retortu doživljenog i umjetnički prokuhanog. To se naročito vidi kod intarzije Rascvjetane cipele, gdje je žrtvovano nebo da cipele s cvijećem dočaraju nešto slično Režekovim »Čizmama«, iako s drugom nakanom i s drugim nadahnućem.

Ako pokušamo vrednovati Zlatarove eksponate, onda bismo najbolju ocjenu dali intarziji Dolazi sneha. Za njom slijedi Spremanje zelja, pa Vatrogasna zabava, Mački se žene, Rascvjetane cipele, Bogec obeduje, Pečenje rakije, Noć.

Tri izložena portreta ne možemo valorizirati skupa s ostalim intarzijama. Oni su sami za se. Tu je Zlatar pokazao poseban talenat. Njegov Starac toliko je uspio da može potvrditi mnoge od istaknutih autorovih karakteristika. Dobra je i Starica. Djevojčica je na posljednjem mjestu među portretima.

Zlatar nije učio nikakvu školu ili akademiju za likovnu umjetnost. On je samonikao umjetnik. Posvetio se isključivo intarziji. Od svoga stolarskog zanata i modelarskog zanimanja otišao je u domenu svojevrsnog stvaranja. Dosadanji radovi svjedoče o njegovoj vrijednosti. Vrijeme je pred njim da usavrši svoj umjetnički dar. Bila bi šteta i za nj i za hrvatsku umjetnost ako bi prešao na drugu stazu. Intarzija je njegov vlastiti umjetnički izražaj.

Zlatar je do sada izlagao na zajedničkim izložbama u Puli, Splitu i Koprivnici. Samostalno se pojavio na izložbama u Križevcima, Splitu i Koprivnici. Sudjelovao je i na međunarodnoj izložbi naivaca u Bruxellesu (Belgija, Galerija Isy Brachot, organizacija Anatole Jakovsky i Max Fourny, 1972.). Ipak je našoj javnosti još prilično nepoznat. Izložba u Zagrebu trebala bi ga predstaviti širim krugovima i afirmirati u umjetničkom svijetu Hrvatske.

Mirko Validžić

SEDMI ZADARSKI PLAVI SALON

Svake druge godine, u mjesecima srpnju, kolovozu i rujnu, Moderna galerija Narodnog muzeja u Zadru priređuje izložbu slika na temu: more. Priređivački odbor sačinjavaju ugledni stručnjaci iz Zadra, Dubrovnika, Rijeke i Splita.

Ovogodišnji Plavi salon bio je vrlo bogat izlošcima, a sudjelovali su izlagači iz svih republika, pa je ovogodišnja izložba bila postavljena u dvije zgrade.

More je uvijek privlačilo čovjeka, uzbuđivalo njegovu maštu, pobuđivalo čežnju za daljinama, zvalo na pothvate. More je raj za hrabre moreplovce, obećani svijet za avanturiste i bjegunce od ljudi i društva (Arthur Rimbaud). S morem su se ogledali Odisej, Eneja i Sinbad, Vespucci, Diaz, Vasco da Gama, Magellan i Kolumbo. Jedni su ga pobijedili, drugima je, zapravo mnogima, postalo vječna »plava grobnica«.

More je neodoljiv izazov pjesničkoj mašti. Divno je u jutarnjim bonacama, silno je u olujama, blještavo je u vrućim podnevima i tihim i plavim jutrima i rumeno-krvavim večernjim smirajima. Jezivo tamno i duboko za oblačnih tamnih noći i čarobno u raskošno posutim draguljima mjesečine, kako ga je doživljavao Eugenije Kumičić. Ante Tresić-Pavičić, pjesnik, putopisac i ambasador, kliče moru: »More, moj ljubljeni brate! Neugasiva goni me ljubav, da ti ljepote sve ispijem tajne.« Milan Pavelić svoje divljenje moru sažimlje u zanosnom usklíku: »Ti lijepo, ti veličanstveno more!« A starina, ljudina i domoljub iz starodrevnog Kastva-grada Ante Dukić u valjda svome posljednjem spjevu »Zov Kvarnera« pjeva: »A kad stignem gore — u nebeske dvore, Gledat ću te i s Onoga Svijeta: jer bez mora i primorskog kraja za nas nema raja...« Od Vetranovića pa preko Hektorovića, Barakovića, Nemčića, Preradovića, Kranjčevića, Novaka, Car-Emina, Katalinić-Jeretova, Nazora, Alfirevića, Bonifačića, Gervaisa, Škarpe, Kornera, Ljubića, Delorke, Nizetea, Tina Ujevića do danas napisane su brojne stranice proze i stihova posvećenih moru.

Kako pjesnici tako su se i slikari oduvijek uzbuđivali morem. Prave uspjehe požnjeli su poznatim marinama realisti Menci-Klement Crnčić i Ferdo Kovačević, premda je bolji u Savskim pejzažima. Zatim Petar Dobrović, Ante Kaštelančić, Ignjat Job, Jurij Plančić, Mladen Veža, Jozo Kljaković, Ivo Dulčić, Varlaj i drugi ostvarujući divna djela u sjaju sunca sa Jadrana.

Na ovogodišnjem Sedmom salonu u Zadru sudjelovalo je 78 majstora s jednim ili po dva rada. Iako se radi o jednoj posebno naglašenoj temi, tj. moru, po kome je ovaj Salon i dobio atribut plavi, bilo je izloženo radova koji su, možda, na samom rubu okvira ove teme ili čak izvan ruba kao na primjer Bassanijeve »Konstelacije«, Doganov vrlo dobar rad »Kozmička igra«, Bemov »Bazen«, Draguljev »Odlazak«, Iljovskoga »Naočari sa tri zvezde«, Krsmanovićev »Imaginarni predeo«, Maskarelijevi »Putevi sna«, Mundžićev »Prije stepeništa« ili Nagornov »Odvajanje tela«.

Žiri, sastavljen od petorice stručnjaka iz Dubrovnika, Zadra, Rijeke, Ljubljane i Beograda, nagradio je prvom nagradom sliku »Ameba« Jemec Andreja, drugom nagradom sliku »Ribe« Ljube Ivančića i trećom nagradom sliku »Ovoga puta mnogo više o školju« Bogdana Borčića. Ove slike su i otkupljene kao i »Plava šuma« (pastel) Francine Dolenec, »Motiv s Brača« (ulje) Peđe Milosavljevića i »Prostor II« (kolaž) Jakova Budeše.

Međutim, pored navedenih nagrađenih i otkupljenih djela ima još vrlo dobrih radova. Među njima su »Oluja« Josipa Resteka, »Polje« Josipa Bifela, »Brodovi« Ante Kaštelančića, »Vizija« Antuna Žuneca, »Parfum« Ivana Zelića, »Dno mora« Ive Vojvodića, »Dubrovnik« Milutina Romane i dva najbolja, po mome mišljenju, već spomenuta »Kozmička igra« Borisa Dogana i »Energija pejzaža« Kotlar Marija.

Najveći broj izloženih radova pripada nadrealističkom načinu interpretiranja života i svijeta, a poneki su već čista apstrakcija kao Krstulovićeva »Reminiscencija«, »Krilati otok« Eugena Kohota, »Pretvorbe« Žive Krausa, »Dimenzije vremena« Slavka Grčka, »Tjeskoba« Željka Hegedušića, »Življenje modrega sveta« Andreja Jameca, »Podneblje« Peke Lukše i »Kompozicija« Pavoković Vladimira.

Realistički su pristupili svome predmetu Vinko Bavčević (»Pejzaž«), Milan Cmelić (»Gostiona na obali«), Miomir Milošević (»Sa jedrima«) i Nikolaj Omersa (»Čamac«).

Zadar je riznica povijesno-kulturnih vrednota, pa se svaka kulturna manifestacija dobro uklapa i oživljava tokove njegova današnjeg kulturnog nastojanja. Želimo da »Plavi salon« i dalje nastavi sa svojim radom.

Smiljan Velebit

»BIJEG IZ VREMENA«

Počelo je buntom i protestom. Američki filistri izazvali su nemirni i suptilni duh pjesnika Edgar Allan Poea. Trgovačkom i proizvođačkom mentalitetu suprotstavio je duh, kulturu, poeziju i ljepotu. Proglasili su ga pijanicom i prestupnikom dok to još nije bio. To je dokazano. Međutim, borbena linija jednog društva bila je preširoka da bi je jedan genij mogao probiti i slomiti. Slomljen je on, fizički, ali ostalo je djelo, ostala je poezija u službi ljepote. Otkrivaju ga Francuzi, suvremenici Balzaca, Stendhala i Zole, koji nesmiljeno otkrivaju moralni pad francuskog građanskog društva. Prezir je jedino dostojan odgovor vremenu koje je preplavljeno praktičnim materijalizmom i osramoćenjem ideala nošenih na zastavama revolucije.

Racionalističko-ciničkí duh Voltaireov potkopao je povijesno tradicionalne oblike društva, pripremio revoluciju i na zastave francuskog građanstva ispisao najljepša obećanja, a građanin pobjednik, siromašan duhom i gladan trbuhom, predaje se lihvi i trgovini strastveno i bezobzirno. Što je preostalo idealistima, mladićima i intelektualcima, koje vrijeđa računica i profit, već da traže nove, više, sjajnije vrednote za koje se isplati živjeti. Na pijedestal postavljaju umjetnost kojoj je jedini cilj borba za ljepotu. »L'art pour l'art«, kliče Th. Gautier. Tu je sažet prezir i odvratnost prema obogaćenim masama koje gospoduju materijom i ne shvaćaju blago duhovno, ne razumiju smisao i bit kulture. Preziruć ćiftinski, snobovski duh građanstva, ovi mladi revoltirani pjesnici-larpurlartisti preziru i sve ono što građanstvo nosi kao baštinu donesenu u posjed s francuskog i njemačkog

sela: obitelj, vjeru, rodoljublje — kao posebne vrednote koje treba čuvati. Tako sugeriraše sebi da su oni građani svijeta u službi univerzalne, svečovječanske vrednote — ljepote. Istina, usavršavaju pjesnički izraz do savršenstva. Slika i muzika postale su njihova opsesija. Ali Baudelaire, presenzibilan i strastven, u svijetu punom zla ne može u prkosu i opiranju izdržati do kraja, već pada u teški pesimizam, opsjednut grobljima, kosturima, sablastima, lubanjama, truleži i umiranjem.

»Niz mrtvačkih kola promiče bez glasa
Mojom dušom. Nada shrvana zavija,
A despotska Strepnja prepuna užasa
U lubanju moju crni stijeg zabija.«

(Prijevod A. Jurević)

Za estete i kritičke duhove ova poezija bila je plod genija koji se, roneći u ponore zla, dovija do krajnjih granica poetskog, kako za njega i Rimbauda reče Jacques Maritain. S druge strane, svojim sablasnim i crnim vizijama zla i umiranja imala je pogubne utjecaje. Međutim, o tome je toliko pisano i rečeno da to područje ostavljam. Važno je da su Baudelaire i Rimbaud pred ponorom smrti tražili svjetlo i našli ga. Sada me zanima ona nit koja od larpurlartista pa preko parnasovaca vodi do simbolista i dalje. Posebno jak zaokret pravi Mallarmé koji, prezirući vanjsko i realno, razvija svjesnu intelektualnu težnju za čistom ljepotom s onu stranu groba. Da se do nje dosegne, treba razmaknuti zastor, treba anulirati sintaksu, a nesuvisle pojmove povezati muzikom stiha i tako sugerirati i ono što se ne da izreći (S. Ježić). Tako je nastalo apstraktno pjesništvo, pa Valéryjeva hermetička poezija, a od 1916. godine u Zürichu nastupaju dadaisti sa svojim protestima i programima. U Cabaret Voltaire sastaju se ovi nemirni duhovi da protestiraju protiv »ponižavajućeg vremena i topova«, kako izjavljuje Hugo Ball. Središnja ličnost je Rumunj Tristan Tzara ili pravim imenom Sania Rosenstock. Objavljuje knjigu »Bijeg iz vremena«. Oborio se na logiku, na čovječji ratio, koji je iznevjerio i u najpresudnijim povijesnim trenucima uvijek zatajio. Dada je drastičniji oblik simbolizma. Dadaisti viču, protestiraju, lumpuju i prave skandale. Mrze i razaraju sve: dosadašnju etiku, religiju, logiku, gramatiku, sve, sve. Što su obećali? Teško je reći. U intervjuu s M. Chapsal Tzara kaže: »Pa ma kako da je dada bila apsurdna, skandalozna i nelogična, dada je uvijek imala pozitivnu vrijednost zbog toga što je aktivno napadala ono što je smatrala lošim«. »A što ste Vi napadali?«, pita ga M. Chapsal. »Sve: rat, domovinu, porodicu, religiju, logiku i poredak.«

Član pokreta bio je i francuski književnik André Breton koji se zbog nekih nevažnih razloga odvaja od Tzare i osniva pokret nadrealizam ili surrealizam. Komponente su mu: simbolizam, psihoanaliza i dadaizam. Nastoji prodrijeti u čovjekovu podsvijest, uhvatiti tokove pojmova, asocijacija i predodžba i tako, bilježeći ih automatskim pokretima ruke, hvatati izvorne sadržaje podsvijesti i doprijeti do izvora mišljenja. S ciljem brisanja granice između svjesnog i podsvjesnog usvaja san kao posebno stanje u kome se automatski odvijaju nizovi slika i ideja s najčudnijim prekidima i skokovima tako da u snu nema mogućeg i nemogućeg. Sve će se to odraziti u pjesništvu i likovnim ostvarenjima pred kojima će jedni slijegati ramenima, drugi se ironično smješkati, treći postavljati pitanje kuda to idemo, a tek poneki, pokrenuvši maštu, um, čuvstveni svijet, naslućivati što je umjetnik iz svoje nutarnjosti konkretizirao na platnu.

Breton objavljuje manifeste, pokreće časopise, okuplja književnike i likovne umjetnike: Aragon, Eluard, Peret, Ernst, Mason, Picabija, a blizi su mu De Chirico, Klee, Kandinsky, Picasso, Miro i Modiglani. Strastveno mrzi realizam, što se vidi iz ovog citata: »Realizam je neprijatelj svakom intelektualnom i duhovnom naporu, plod osrednjosti, mržnje i plitkog samozadovoljstva. Realizam vrijeđa otvorenošću, istinitošću i logičnošću.«

Ove ideje i pogledi na umjetnost našli su svoje pristalice u Njemačkoj, Americi, Italiji i staroj Jugoslaviji. U Beogradu se okuplja krug književnika i slikara, pokreću časopisi »Putevi« i »Svedočanstva« u kojima surađuju Marko Ristić, Dušan Matić, Oskar Davičo, Milan Dedinac, Rastko Petrović, Aleksandar Vučo, Rade Drainac i Koča Popović. Bili su glasni i prodorni i stvorili sebi dobru reklamu.

Da je u Zagrebu bilo, odnosno da ima sljedbenika modernih, nefigurativnih, nadrealističkih i apstraktnih interpretacija svijeta, govori bjelodano izložba organizirana u Umjetničkom paviljonu pod naslovom »Nadrealizam i hrvatska umjetnost« s 358 izložaka od 73 autora.

Zastupljena su tri naraštaja hrvatskih slikara i kipara: stariji, srednji i najmlađi. Najstariji su imali izravne veze s Parizom i upoznali strujanja ovog stoljeća u umjetnosti. To su: Junek, Krsto i Željko Hegedušić, Vanja Radauš, Antun Motika, Marijan Detoni, Josip Seissel i Marta Ehrlich i Drago Ivanišević (Albert Jordan). Radili su individualno, bez stvaranja nadrealističkih grupa, bez programa i reklame, pa se zato mislilo kako je Zagreb i Hrvatsku mimoišao umjetnički pokret svojstven ovome nemirnom i nesređenom vremenu, odnosno stoljeću.

U dupkom punom Umjetničkom paviljonu, pred gledaocima je otkriven fantastičan svijet oblika i boja u kojima se susreće ironije, protesta, sarkazma, komike, bola, čisto lirskih ugođaja, prezira i protesta, vizija i psiholoških poniranja i opservacija.

Boris Dogan crta viziju budućih gradova pod vodom, o čemu se već danas sniva, projektira i piše. Lesjakovi nas crteži prenose u pradavna vremena čovječanstva, a Ordan Petlevski otkriva svijet boja, patine i minijaturnih ploha koje pokreće i oživljava u jedan čudan, zagonetan i dalek i bliz svijet. Od starije generacije Motika je posebno zanimljiv simfonijom linija koje nenametljivo i polako nameću slutnju o jednom profinjenom svijetu. Kolaži Marija Mascarellija, bujnošću i skladom svojih boja i nemirom pokreta nerealnih i infantilnih figura, sugeriraju vrtlog i vrevu života koji valja živjeti. Jure Labaš je ironičan, o čemu govore radovi »Golub mira« i »Insekt«. U svijet apstrakcije krenuli su talentirani mlađi majstori — Biserka Baretić i Nives Kavurić-Kurtović sugerirajući nam jedan jeziv razgrađen svijet koji nas plaši i zamračuje nam vidike. Dok Kamilo Tompa crta obrise i ostatke svijeta insekata, koji se pojave i ginu, i kao da govori da je u ponorima vremena i prostora i čovjek bljesak i utrnuće, dotle se Vanja Radauš sarkastički ruga mladoj sudačkoj sili koja, s kodeksom u šapi, trese sudbinom optuženih i grize im zubima diplokokusa radosti života. Kakav sarkazam! Rabuzin, Skurjeni i Generalić ostvaruju živim bojama plodove sna i jave svijeta koji vole i u kome žive. U ovaj irealni svijet, gonjen nekom u podsvijesti ukorjenjenom teškom uspomenom iz djetinjstva, Miljenko Stančić oblikuje dječje figure koje su više igračke smrti nego nade života. Na središnjem mjestu pod kupolom postavio je postavljač izložbe nakazni torzo koji nosi naslov »Doba smrti« Marije Ujević-Galetović. Nije li nam time kanio reći da čitav ovaj svijet crteža, kolaža, ulja, bakropisa, pastela, poliestera, akvarela i tuševa nameće rastvaranje jednog svijeta, jedne kulture i čovjeka koji je sve to više razlomak, torzo, nego kompletna ličnost.

Umjetnici upozoravaju, to je njihova zasluga, veličina i uzvišena misija. Krivo im čine oni koji samo njih smatraju neprijateljima ove naše kulture. Oni zdesna i oni slijeva proglašiše tu umjetnost degeneriranom, ali umjetnici se uvijek pitaju ne bi li se, kad bi drukčije slikali, isključili iz svoga vremena, jer ova civilizacija proživljava svoju dezintegraciju i duh je u unakrsnoj vatri raznih faktora. Kad svjetlo zabljesne na obzorju, brzo su i grubo zbrisani svjetlonoše kao Gandhi, John Kennedy, Dag Hammarskjöld, Martin Luther King, a Pavao VI je skoro dobio nož u leđa, valjda zato što moli i zaklinje za mir i što nekrvavim putem želi rješavati svjetske nesuglasice.

S. V.

Knjige

ZLATNA KNJIGA HRVATSKOG NARODNOG PJESNIŠTVA

Predgovor i izbor: Dr Krešimir Mlač, izdavač: Matica hrvatska, 1972.

Povijest hrvatskog pjesništva, a i sve hrvatske umjetnosti, prisno je vezana s njenim razvojem, a u njoj se kao dvije crvene niti isprepliću i uzajamno dopunjuju oba njena sastojka: »anonimno« (tj. »narodno«) i »profesionalno« (»artističko«), premda, naravno, nema potpuno izdvojenog »narodnog« od onog »umjetničkog« u užem smislu te riječi, te su oba pojma u neku ruku dijalektičko »proturječje«. Naime »narodno« je samo onda umjetnički vrijedno kad je stvaralačko, tj. osobno, a ono drugo »umjetničko« vrijedno je utoliko više što se više uklopilo u »narodno«, naime od naroda usvojenu i trajnu vrijednost.

Te logičke pretpostavke izgledaju na prvi čas jasne i neoborive pa se stoga čovjek s pravom pita kako je moglo doći do onih, nesumnjivo pogrešnih, pretjerivanja i pojednostavljivanja ad apsurdum. Odgovor je u samoj povijesti književnosti, kao sastavljenog, trajnog, kompleksnog procesa u koji se i razvoj same znanosti o književnosti i književnog ukusa upliće kao važna, pa čak i bitna i presudna komponenta.

Vrijeme u kome se sabralo i staložilo iskustvo Zlatne knjige, posebno kritička spoznaja relevantnih podataka, postepeno rješava proturječja nastala u sukobu brzopletog i pretjeranog oduševljenja kao i svojevrsnog potcjenjivanja, koje se dijalektički smjenjuje u tijeku dugih vjekova otkako je po prvi put zabilježeno postojanje jednog »narodnog« tipa poezije i to izričito — dakako, istom onda kad kao njen uvjet specifičnog postojanja već postoji umjetnička književnost. Hrvatsko pjesništvo od »Šibenske molitve« — koja u sebi, prije više od šest stoljeća, sadrži prototip, jezički i ritmički, savršenog obrasca poezije (sugestivnost, neposrednost, iskrenost, metafizičnost, polifunkcionalnost) — do naših prvih značajnih pjesnika: Marulića, Džore Držića i Šiška Menčetića, crpi svoj izraz iz narodnog pjesništva i od svojih nepoznatih prethodnika, starih »začinjavaca« i »onih starih poet« koje je velom zaboravi prekrila tragična sjena Hronosa. I latinisti znaju za narodno stvaranje. Ali s onih nekoliko obrazaca i uzoraka koji su ostali sačuvani baš zahvaljujući volji i svijesti književnika tipa Lučića, Hektorovića, Frankopana i Vitezovića, koji su i znali »ugađati na narodnu«, jasno je da je uporedo s vrednovanjem umjetničkog stvaranja napredovalo i zanimanje za ono »narodno«, što Kačić sintetizira do tipizacije, naravno, jednostrane i otud monotone. Naš najveći prosvjetiteljski um biskup Maksimilijan Vrhovac, koji je za razliku od protureformatorskih uskogrudnih potcjenjivača narodnih napjeva (teksta) u klasicističkom intermecu pokazao upravo neobično mnogo i organizacionog smisla za narodno blago tražeći u poznatoj poslanici župnicima da bilježe i sabiru i »njemu pošalju sabrano«. Tako je, slijedeći romantički pristup već od renesanse i baroka te klasicizma, crpio dio iskustva i građe dodavši tome svoju strast i posebno svoje zablude. Tako smo i mi u srednjoškolskim klupama bili pitani postojanjem nekih »muških« i »ženskih« pjesama, što se protivilo i priprostoj đačkoj pameti. a razna vodnikovanja po ciklusima uspjela su učiniti antipatičnim materijale koje smo u svojem pubertetu bili prisiljeni čitati ravnu godinu dana. Po vladajućoj školskoj praksi tridesetih godina u narodnu poeziju išla je, dakako, samo »junačka« (deseteračka poezija) i (dvije) bugarštice; a to što su fundamentalna istraživanja Antuna Radića u etnografiji i potom Murka u poeziji već poodavno bila oborila papirnate hipoteze, nije još ni na Sveučilištu usvojeno, a kamoli predavano sve do četrdesetih godina kad smo došli na fakultet.

Znanost o narodnom pjesništvu uzna. predovala je dotle (naravno, u svjetskim razmjerima, a onda i u našima) da se već pedesetih godina mijenja »slika narodne poezije« (prije rata i za rata Grgec, neposredno poslije rata Delorko i Čubelić) koju svaki na svoj način interpretira. Uglavnom nedovoljno, odnosno nepotpuno, ali neusporedivo bolje nego prije: hrvatske narodne balade stječu pravo građanstva, a isprazni mit o polaritetu »muških« i »ženskih« iščezava kao pusta magla pred svjetlom pojačane kritičke svijesti. Manje Čubelić koji, ostavši uglavnom školnik i oslanjajući se na golemu naknadno pribranu građu (nastavljajući na poznati fond izdanja narodnih pjesama M. H.), predaje još uvijek »profesorski« i »fakultetski« ograničeno. Delorko kao suradnik Instituta za narodnu umjetnost u Zagrebu dodao je građi ne manji obol i proslavio se s dvije-tri edicije koje su stekle veliko priznanje. Ali golemi trud koji je uložio dr Krešimir Mlač — nova građa i suvremeni znanstveni pogledi — daleko nadvisuje sve dosad. Mlač je dosad objavio dvije manje knjige (Balade, Putnik Marijanski), a sad ostvaruje iz svoje građe od blizu 50.000 pjesama svoje životno djelo: 500 najljepših hrvatskih narodnih pjesama, koje su popraćene odličnim i svakome preporučljivim uvodom.

Zato je ova Zlatna knjiga doista ono što naslov kaže: zlato naše poezije. Čestitkama koje pljušte sa svih strana pridružuje se i naša.

Boro Pavlović

STJEPAN ŠIMETA: PLAMENOVI SRCA

Prije kratkog vremena pojavila se zbirka pjesama »Plamenovi srca« što ju je objavio Stjepan Šimeta, svećenik-isusovac, profesor i duhovnik u đakovačkoj bogosloviji. Knjiga je tiskana u Zagrebu, a vanjsku joj stranu opremila pjesnikova sestra s. Berhma na Šimeta, akademska slikarica.

Zbirka počinje kratkim piščevim »Predgovorom« s napomenom da su mnoge od tih pjesama vezane za »sunčane dane« svećeničkog života, a sve treba da posluže odmoru čitaoca i osvježenju »vječnim mislima i utjehom«.

U zbirci ima četrdesetak pjesama raspoređenih u pet skupina s posebnim naslovima: S mamom, japicom, Jelkom — Okrijepi, brate, dušu i tijelo — Akordi Kristovih svećenika — Što se ljudi dobrom svecu čude — Isuse, po Mariji svetu nama milost daj! — Pred tim skupinama nalaze se dvije uvodne pjesme: Ispovijest i Lanci.

Ako izuzmemo pjesme prve skupine koje su tematski vezane za pjesnikovo djetinjstvo, sve su ostale pjesme religioznog karaktera i namijenjene su određenom krugu čitalaca, kako se to vidi već iz napomene piščeve u Predgovoru, a i iz naslova pojedinih skupina. Za njih sam pjesnik kaže da im je »izvor na koljenima« i da o njima treba suditi drukčije nego o pjesmama nastalim običnom inspiracijom. One su dakle posredno inspirirane molitvom. Stoga pjesnik želi da one budu »poticaj u visine svećenicima, svećeničkim pripravnicima ...« (Predgovor).

Bilo bi, mislim, bolje da se o. Šimeta suzdržao od tih uvodnih sugestija čitaocima te prepustio svojim pjesmama da same govore, a kroz njih i njegovo srce, jer to su »plamenovi srca«, a ne poticaji za duhovni život!

Raspon Šimetinih pjesničkih tema ide od toplog obiteljskog kruga i djetinjstva provedenog na selu (... S mamom, japicom, Jelkom ...), preko različitih refleksija, osobito o ratovima i odnosu između Boga i čovieka (čovjek), pa ljubavi prema bližnjemu, prirodi i svecima (Jabuka, Asiški siromah i cijela skupina »Što se ljudi dobrom svecu čude«), a napose ljubav prema Gospi (Fatimska Gospa, Marijini proštenjari), sve do mističnih zanosa i žarke ljubavi prema Bogu (Akordi Kristovih svećenika — i neke pjesme iz posljednje skupine).

Neke su od tih pjesama plod iskrenog nadahnuća. To su osobito religiozne pjesme iz ciklusa »Misa«. One su pune neposrednog doživljavanja Božje blizine, Božje ljubavi i veličine. U njima odjekuje pjesnikova molitva pretočena u stihove.

Najljepši čin što ga svećenik može vršiti jest Euharistijska žrtva. To je vrhunac molitve u kojoj je svećenik Bogu najbliži i izravno Ga doživljava. Šimetu i taj čin (koji on kao svećenik dnevno vrši) vrlo snažno inspirira i neke su mu pjesme toga kruga veoma impresivne. To su osobito one u kojima svoju molitvu povezuje s »molitvom« prirode (Gloria, Offertorium, Canon). Priroda je uopće suradnik pjesnikov i u molitvi i u pjesmi. Kroz nju se on, makar i »na koljenima«, približava Bogu, njoj on otvara vrata

crkve da skupa s njim — »sitnim mravom kraj oltara« — slavi Boga (Gloria). I kod samog prinošenja Žrtve bijela ruža postaje mu patena, »krv Božju svetu iz Kristovih rana sabrat će u čašku divnog tulipana . . .« (Offertorium). U Kanonu mise prirodu predstavljaju visoke Alpe s divnim pogledom na »Tvorčeva djela veličajna . . .« (Canon).

S prirodom pjesnik surađuje i u drugim pjesmama. Iz nje uzima vrlo mnogo slika za svoje poredbe. U tom dosta podsjeća na Izidora Poljaka i Milana Pavelića. Na Pavelića podsjeća i svojom dikcijom i stihom desetercem. Taj stih, uz druge neke stihove, pa i uz slobodne stihove, Šimeta vrlo često upotrebljava.

Kad sam već kod stiha, moram spomenuti i Šimetinu pjesmu »Lanci« smještenu odmah iza uvodne Ispovijesti. Šteta što je ta pjesma objavljena u ovoj zbirci. U njoj naime pjesnik ustaje protiv pretjerane upotrebe rime jer ona sapinje misli i osjećaje. Međutim, sve su Šimetine pjesme (pa i one dvije kajkavske) nakićene obiljem rima, i to ne samo na kraju stihova nego i u sredini (leoninski srok). Neke su pjesme upravo prezasićene srokovima, osobito leoninskim (takvog sroka ni narodna pjesma toliko ne upotrebljava). Šteta je što su »Lanci« uzeli na nišan i vlastitog autora! No, oni su napisani poslije većine ostalih pjesama.

To malo protuslovlje oprostit ćemo pjesniku za volju onih pjesama u kojima »grudi njegove slobodno dišu«, misao njegova slobodno se kreće, a »plamenovi srca« nesmetano plamte i griju pjesnika i njegove čitaoce . . .

Šimetine »Plamenove srca« rado će čitati ne samo svećenici i svećenički pripravnici . . . nego i mnogi laici, osobito oni koji su mu bliski godinama i srcem.

Josip Berka

LIRIKA ANTE PARČINE

Metaforika lirike pjesnika Ante Parčine naoko je barokna i mitološka, ali ispod ovog simbolističkog vela nalazi se vivisekcija životnog, živi dah čovječji u suvremenom životu.

Kad pjesnik kaže **»Motrim vas iz moje osame«**, onda nagoviješta kako ispravno i duhovito stoji u promatranju spectaculum mundi. Duhovna sonda pjesnika A. Parčine ješt razočaranje i bol. Svijet se objavljuje kao zamamnost i kao lukava zmija, a pjesnik nigdje nema mjesta ni mogućnosti da nađe čvrsto uporište. Ali odbačen i bijen i ne žaleći što je prešao teški put iskustva beli, pjesnik uspijeva izraziti tu ambivalentnu svjetsku tamu.

Trpak i gorak kao u odjecima Kranjčevićeva stiha, impresioniran lažljivošću svijeta, Parčina uporno želi da izrazi ovu njegovu karakteristiku. Lirika Ante Parčine je parnasovska, to je stih radi stiha, ljepota radi ljepote, ali nigdje nećemo naći hvalospjeva samome sebi. Pjesnikova životna sudbina tek se iz prikrajka osjeća i naslućuje. Pjesnik hoće da ostane nezapažen i tek diskretno će naslutiti svoju osobu.

Rekli bismo da ova lirika podsjeća na naše hrvatske pjesnike iz predratnog razdoblja, ali živošću svojih slika ona je moderna i jasna i današnjem čitaocu.

Možemo gotovo reći da smo malo čuli za pjesnika Antu Parčinu, tako da ne možemo protumačiti njegovu odsutnost iz književne periodike. Ali ispred nas stoji živ pjesnik koji svojoj lirici poklanja najveću pažnju i u svojoj zabiti tinja i sagorijeva kako su i najveći pjesnici živjeli i patili.

Veljko Vučetić

In memoriam

PJESNIK ZVONKO KUHAR
(29. I 1914 — 29. IX 1971)

Pisati nekrologe, slušati rekvijeme, meditirati u smislu Schopenhauera (»Ueber den Tod«) ili prema tekstovima kojega od egzistencijalista, čitati one morbidne zapise po dnevnicima (»Sjedim u sobi kao mrtvačnici i ne preostaje mi nego da usnem«), sve to znači pomalo kopati i svoj vlastiti grob. Obilaziti groblja i grobove od bonnskog groba Altera Friedhofa, genoveškog, ili Rilkeova groba kraj raronske crkvice, Heineova na Montmartreu, napuštenoga groba Währingera Friedhoga u Beču s nekadanjim počivalištima Beethovena i Schuberta pa do peštanskog Kerepesi temeto, gdje leži Ady ili onoga u ozaljskom cinktoru Mikule pl. Tomašića de Korana, Belai et Gorica koji bješe i »Regni Croatiae Banus«, ne znači samo slušati zvuk posmrtnog cinkuša ili psalam »De profundis«, već i u Baudelaireovu poruku sebi i svima:

»O Mort, vieux capitaine, il est temps! levons l'ancre.« Gdje je na groblju u Gospiću nadgrobni humak Zvonka Kuhara, taj je grad bio njegova zadnja štacija, a to nije više bilo gnijezdo Miroslava Kraljevića, Milkana Lovinca ni Đure Turića.

Rodio se je Zvonko Kuhar u Zagrebu one fatalne 1914. od oca krojača i tuberkuloznog bolesnika Stjepana i Marije r. Peić, patnice, kako je sin naziva. Iz rodne kuće na Prečecu 17, nakon djetinjstva na jordanovačkim ledinama i maksimirskoj zeleni, pohađa srednju školu (s odličnim uspjehom), studij pedagogije i psihologije, da kao profesor pedagogije, nastavlja svoj provincijski »via crucis«: Đurđenovac, Komiža, Našice, Križevci, Šibenik, Čakovec, Petrinja, Virovitica, Pazin, Gospić. Smrti se njegove zagrebački pedagozi i njihovi listovi ne sjetiše, bilo je to upravo u vrijeme jubileja PKZ-a, akademija, nagrada i parada.

Pjesnik Zvonko Kuhar javio se stihovima još iz srednjoškolskih klupa u »Omladini«, a 1934. uz devetoricu pjesnika sudjeluje u »Lirici grude« koja je bila orijentirana u smislu težnji Hrvatskoga seljačkog pokreta. Tu je pjesnik osjetio djedovsku ljubav za zemlju i selo, no on je i kritik šablone, pasivnosti i bolećive sentimentalnosti ne zatvarajući oči pred realnošću života. Suradnik je Hrvatske revije, Kola Matice Hrvatske, »Savremenika«, a u vlastitoj je nakladi izdao dvije zbirke: »Slavoluci bola« i »Igračnica sreće«. Smrt je pjesnikovu javio kraćom notičom dopisnik tadanjeg »Hrvatskog tjednika« iz Gospića.

Kuharovi stihovi nastali su u samoći i tišini kao poniranje u prosanjani svijet ljepote, no u njima se ogledaju i životne suprotnosti (»budimo blagi u doba bez srca«). Što dalje to obilatije raste i neka rezignacija, jer u onim teškim provincijskim danima i nije ta lirika mogla proteći opasno i protestno. Skrivajući se ispred znatiželjnih filistarskih pogleda i primitivaca, ostao je sam u sebi, makar je pjesnički kodeks tražio: prerađuj sebe, imaj srce u srcima drugih.

Pjevao je Zvonko Kuhar o potopljenim brodovima, starim bunarima gdje se »površina vode srebri i blista«, o dalmatinskim terasama i mrtvim gradovima za kojima treba tugovati kao za »najljepšim bajkama«, o jutru koje će »dobrim dlanom pomilovati svačije lice«, o sebi (»koraka sam slaba i nemirne duše«), o izmirenju živih i mrtvih (»Circulus vitiosus«). Uopće, čitav je taj lirski opus u znaku smirivanja, opraštanja i pomirenja, a ipak ti stihovi nisu nikada postali prazna retorika niti didaktička prodika. Taj čovjek s krhkim fizičkim habitusom znao je biti jak i odvažan kad je htio ponuditi čitaocu komadiće svoga u lirske prostore nabujalog interijera kao prošnju da i čitalac ljubi ljude kao i pjesnik. Pun iskrenog humaniteta, pjesnik je već rano svojim tjeskobnim srcem osjetio svoj aktualni trenutak: progovorio je otvoreno i čestito u svojoj autobiografiji kako treba željezno koraknuti naprijed i pokrenuti sve oko sebe. Kolike li razlike između toga mladenačkog i vitalnog poziva i doba kad je on »udomaćen u smrti« (Rilke) u svojoj posthumi postao ipak skeptično zabrinut oko svoje neopozive ljubavi prema čovjeku i mogućnosti realizacije tih gledišta.

Otišao je u smrt pun kontemplacije kao što pred njim otiđoše moji dragi prijatelji iz studentskih dana: Božo Magovac, Tomica Krčmar, Franjo Glušić, Zdenko Vojnović i toliki drugi.

Sjećam se jednoga zapisa: sjedi tako Zvonko u tišini svoje provincijske sobice i dok njegova kćerkica već spava, sumira sve one lekcije i prigovore upućene njemu, profesoru pedagogije, koji imade jasne odgojne koncepcije, svoj stil rada. O, taj službeni simplificirani monolog, to boli (tako će kasnije osjetiti gorčinu svoga službovanja i pedagoškog djelovanja u istom mjestu i moj prijatelj prof. Mato B.). I Zvonko je odlučio: otići. No kuda? Možda nekamo u Primorje, ta privlačila ga je

uvijek »muzika« mora. Sreo sam Zvonka prije desetak godina na karlovačkom kolodvoru. Putovao je na Ozalj i nešto mi je vikao iz vlaka koji je počeo kretati. Učinilo mi se kao: sutra ćemo se vidjeti. Zadnje riječi pjesnika i prijatelja. A ono sutra postalo je danas — u smrt. Nije to bila smrt uz Fortinbrasove trublje, skromna smrt kao što je bio i čitav život. Ecce quomodo moritur justus. Smrt, no ne i zaborav. Jer stihovi nadživješe svoga poetu.

Kamilo Križanić

A. HIFZI BJELEVAC

Nedavno je u svom stanu u Adžijinoj ulici br. 1. preminuo najstariji književnik ne samo Hrvatske već i čitave Jugoslavije, A. Hifzi Bjelevac, jedan od pionira naše pisane riječi u Bosni i Hercegovini, autor mnogih romana, pripovijedaka, eseja, pjesama i libreta za opere, prevodilac, novinar i diplomat.

Nad njegovim odrom na Mirogoju održao sam mu kao delegat Društva književnika Hrvatske, čiji je bio dugogodišnji član, slijedeće posljednje slovo:

Nije lako nama živima opraštati se od onih koji smrtni život zamjenjuju besmrtnošću! Nije nam to lako jer je naš prijatelj, naš dragi stariji drug, naš Abdurezak Hifzi Bjelevac još ovdje, među nama, pred nama, ukočen i bezglasan — i sad ćemo ga za nekoliko minuta predati zemlji, predati uspomeni koja će u nama živjeti, trajno živjeti i nadživjeti i nas, jer umjetnik smrću samo prelazi u besmrtnost, u historiju. Njegova djela žive kao trajno vlasništvo budućih generacija. Mene je, kao starog prijatelja i poštivaoca rahmetli Hifzije zapala teška dužnost i žalosna čast da se u ime Društva književnika Hrvatske i u ime svoje, kao i u ime nas, književnika muslimana koji živimo u Zagrebu, oprostim od najstarijeg književnika ne samo Hrvatske već i cijele Jugoslavije, A. Hifzi Bjelevca.

Dragi moj prijatelju, ne mogu a da ne govorim Tebi, koji evo ovdje ležiš i ne čuješ me. Ne mogu a da ti se ne zahvalim za sav onaj prijegorni, mukotrpni pionirski rad koji te je kroz više od 60 godina iscrpljivao, umarao i — veselio. Bio si rođen pripovjedač, bio si hrabar borac za emancipaciju muslimanke, za skidanje svih koprena zaostalosti s naše domovine Bosne i Hercegovine, za ulazak nas, u zakutak Balkana zatvorenih ostataka jedne izumrle civilizacije i zastarjele kulture, u nove tijekove evropske kulture. Kad se jednom bude pisala povijest kulture naših krajeva, neće se moći mimoići ime A. Hifzi Bjelevca, prvog romansijera iz naših krajeva, prvog evropskog pisca među muslimanima Bosne i Hercegovine, prvoga evropskog novinara i publiciste što ga je dao grad na Neretvi, tvoj dragi Mostar. Ne ljuti se, dragi prijatelju, što ovdje neću nabrajati bio-bibliografske podatke kojima je mjesto u enciklopedijama, a ne na groblju. Ne ljuti se što ovdje neću govoriti o nezahvalnosti mlađih generacija koje često zaboravljaju one što su nadživjeli sami sebe! Ne ljuti se, dragi moj sada već vječno živi prijatelju, što ću tebi, tako skromnom stvaraocu za vrijeme tvoga ovozemaljskog života, ovdje pred tvojim mejitom izraziti zahvalnost sviju nas, živih, za ono što si tako neumorno i predano davao svome narodu.

Rođen si 8. lipnja 1886, dakle prije gotovo punih 86 godina, u Mostaru kao sin uglednog majstora »sahačije« koji je bio izradio onaj znameniti sat iz drveta što je precizno otkucavao sekunde. Tvoj otac tada nije imao povjerenja u one kojima ćeš ti, upravo ti, njegov sin, privesti svoj narod — u Zapadnjake, zato te je na studije poslao u Carigrad, gdje si pohađao Galatasarajski licej i namjeravao završiti studij turske i francuske literature, ali te rana očeva smrt u tome spriječila. Vrativši se u Mostar, zaposlio si se kao činovnik u poreznom uredu. Službovao si u Mostaru, Travniku i Stocu i od svoje skromne plaće izdržavao majku i mlađeg brata. Tada nekako počinje i tvoj književni rad. Premda si počeo objavljivati novele još negdje na početku stoljeća, kao svoje prvo djelo trajne umjetničke vrijednosti sam si naveo prvu svoju knjigu novela koju si pod naslovom »Sličice i profili« objavio prije 61 godinu, ljeti 1911. u Mostaru.

Tvoj je život bio buran i pun obrata, baš kao i tvoj stvaralački rad. Bio si šef presbiroa bivše Jugoslavije, bio si u diplomatskoj službi kao ataše za štampu pri poslanstvu u Ankari, bio si izdavač prvoga muslimanskog časopisa s izrazito književnim sadržajem »Novi vijek«, bio si izbombardirani pogorelac za drugoga svjetskog rata, urednik, izdavač, književnik, novinar i, iznad svega drag, dobar, izvanredno kulturan čovjek i prijatelj, i to ne samo moj već prijatelj svakoga tko je to prijateljstvo bilo čime zavrijedio.

Nabrojiti tvoje romane? To bi bio težak i dugotrajan rad. Napisao si preko 10.000 stranica proze, preveo si više knjiga s turskog i francuskog jezika, pa duboko sumnjam da danas itko zna što je sve napisao, a nije dospio objaviti, naš najstariji književnik Abdurezak Hifzi Bjelevac.

Da nabrojim samo tvoje najpoznatije romane: 1914. izlazi roman »Pod drugim suncem«, 1917. objavio si roman »Minka«, koji te je doveo pred sud. Tužio te jedan beg da si, navodno, opisao njegova oca. Taj je proces prije 52 godine uzvitlao mnogo prašine i »Minka« je time postala najčitanija knjiga u Bosni i Hercegovini, te je doživjela više izdanja. Slijede romani: Rene Logotetides, Iščahureni leptiri, Melika, Zidanje srećnog doma, pa libreto za operu Carica Asher, pa dokumentarne esejističke knjige Muhamed, Carigrad, pa prijevodi — osobito turske poezije, pa desetak neobjavljenih knjiga romana, novela, pripovijesti, eseja o turskoj književnost, pa ... dokle da nabrajam?

I sve to, sav taj golemi opus, sav taj neumorni rad, ostaje, a ti, dragi Hifzija, umoran od života i borbe, odlaziš u besmrtnost, u biblioteke, u historiju, u sjećanje.

Ali ti nisi samo kulturno-historijski vrijedan pisac naše uže domovine, ti si umjetnik, romansijer svoga vremena čija će neka djela ostati trajna umjetnička vrijednost.

Ne volim velike riječi, ne umijem govoriti jer sam pisac, a ne besjednik, zato završavam sa:

Hvala Abdurezaku Hifziji Bjelevcu i slava mu!

Enver Čolaković

Mišljenja

KAKO ĆEMO ODGOJITI ČITAOCE LIJEPE KNJIŽEVNOSTI

U Maruliću br. 1/1972. štampan je moj članak »Zašto mi Hrvati imamo tako malo katolika književnika«, u kojem sam se osvrnuo na nezdravu klimu, koja vlada u katoličkoj izdavačkoj djelatnosti. Karakteristično je za naše prilike da se na taj članak osvrnula jedino beogradska Politika, dok ga katolički listovi nisu ni registrirali. Ali objavljivanje djela lijepe književnosti nije samo pitanje izdavača i propagande u periodičkoj štampi nego i, u prvom redu, pitanje čitalačke publike, koja je sposobna shvatiti lijepu knjigu, zavoljeti je i ocijeniti njezinu vrijednost u formiranju ličnosti svakoga pojedinca. A kako je kod nas u tom pogledu?

Nedostatak čitalaca vrijedne i lijepe književnosti naša je općenarodna nevolja. Poznato je da su sva naša izdavačka poduzeća u latentnoj krizi, i bez državne subvencije ne mogu naprijed. Ali zato cvate pornografska i šund-literatura. Nedavno sam bio u izdavačkom poduzeću jednoga uglednog prosvjetnog društva i zaprepastio se kad sam saznao da ovo poduzeće izdaje seksi-literaturu kako bi došlo do platnog fonda za svoje namještenike. Ni u katoličkoj izdavačkoj djelatnosti nismo daleko od toga. Na mala vrata uvlači se u kat. periodičku štampu, kič, šund i seks. Sve se to čini u jagmi za što većim brojem pretplatnika, kako bi se ne samo omogućilo izlaženje pojedinih listova nego i pokrio deficit izdanja koja »ne idu«. Ali tim putem nećemo nikamo stići. Svi su takvi uspjesi prolaznog karaktera. Čitalačkoj publici ne smijemo podilaziti, nju treba odgojiti. Do toga uvjerenja došao sam prigodom raspačavanja svoje pripovijesti »Ljubav prema nepoznatoj«, koju sam izdao u vlastitoj nakladi.

Ta je knjiga, štampana u 1500 primjeraka, bila razaslana na adrese pretplatnika dvaju naših najraširenijih katoličkih časopisa. Izabrao sam samo pretplatnike iz gradova i industrijskih mjesta, po mogućnosti školovane ljude. Bio sam pripravan na to da mnogi od njih neće knjigu prihvatiti, tj. da

će je vratiti. Ali dogodilo se nešto drugo. Polovica adresata zadržala je knjigu bez naplate, a trećina je nije platila ni nakon vrlo oštre opomene. To ne mogu protumačiti drukčije nego da je kod nas lijepa knjiga još uvijek potrošno dobro, za koje ne vrijedi izdati novac. Knjiga se posuđuje ili, ako se nađe kakva budala koja vam je pošalje na ogled, zadrži se bez ikakve materijalne ili moralne obaveze. Krivo bi bilo mišljenje da su tako postupili samo neobrazovani ili siromašni ljudi koji teško dolaze do novaca (samo 10 d). Knjigu su zadržali bez naplate pojedinci na visokom položaju i dobro situirani građani s akademskom spremom u istom postotku kao i ostali adresati. To se može tumačiti na različne načine, ali za mene je to nedostatak ne književne, nego opće kulture u velikom dijelu hrv. naroda.

Ovaj moj pothvat bio je u neku ruku anketa o lijepoj knjizi. Među onima koji su knjigu prihvatili i platili bio je relativno mali broj onih koji su u njoj tražili i našli estetsku vrijednost, a isto tako onih koji su smatrali potrebnim da knjigu preporuče svojim prijateljima ili omladini kao ustuk protiv seksi-literature. Za ilustraciju kako je knjiga primljena, navest ću nekoliko slučajeva. Evo što mi piše jedan liječnik profesor, koji uz dobru plaću vjerojatno ima još i privatnu ordinaciju: »Ne šaljite mi više pjesme, jer moj život nije pjesma!« Ja bih toga sveučilišnog profesora najprije zapitao da li on uopće znade što su stihovi, a što proza; nadalje, ako njegov život nije pjesma (u materijalnom pogledu), čiji je onda život pjesma? Nasuprot tome, penzionirani srednjoškolski profesor, koji od male penzije živi na selu, javlja mi: »Priuštili ste mi jedno ugodno veče, u kojem sam obnovio uspomene na svoju mladost. Hvala Vam!« Pravoslavni prota ocjenjuje ovako moju knjigu: »Odlična vam je!« Superior isusovačke rezidencije stavlja na poleđinu uplatnice kratku opasku: »Želim Vam svaki uspjeh. Pozdrav!« Jedna majka s neispisanim rukopisom, pošto je knjigu pročitala, šalje je svome sinu u vojsci, baka je poklanja svojoj unuci itd.

Na temelju ovakvih netraženih pozitivnih, ali i negativnih ocjena, došao sam do vrlo dragocjenih podataka. Ovdje ću se osvrnuti samo na dvije činjenice. Ponajprije katolički književnici još uvijek žive u iluziji da će svećenstvo poduprijeti njihovu akciju za unapređenjem lijepe knjige, kao što su to nekada činili. Danas pripadnici višega klera ne mogu i nisu više mecene, a ni seoski župnici kulturni i prosvjetni radnici. Oni su se ograničili na svoju pastoralnu službu i staleške probleme, te izvan toga nemaju gotovo drugih interesa. Ima doduše još uvijek svećenika koji rado kupuju i čitaju beletristiku, ali oni to ne čine kao pripadnici svećeničkog staleža, nego kao ljudi koji vole lijepu knjigu i priznaju njezinu odgojnu vrijednost. Druga je činjenica, koju bih htio istaknuti, da u izdavačkoj djelatnosti treba prekinuti sa svaštarenjem, tj. s običajem da se u istoj kolekciji izdaju knjige koje su namijenjene svakome i nikome, različitog sadržaja i različne književne vrijednosti. U tom pogledu još uvijek griješe gotovo sva naša izdavačka poduzeća, koja u jagmi za novcem izdaju sve za što misle da će »ići«. Jedinu iznimku čine donekle izdavači knjiga za omladinu, ali i oni u istu seriju trpaju dobre i loše knjige, tako da čitalac dolazi do zaključka da se pretplata na čitavu seriju ne isplati. Uspjeha u našoj izdavačkoj djelatnosti neće biti tako dugo dok se ona ne specijalizira, tj. dok ne bude izdavala serije, kolekcije, biblioteke koje će imati određenu književnu vrijednost i biti namijenjene određenom sloju čitalaca. Samo tako moći će pojedino poduzeće steći stalne pretplatnike za svoja izdanja jer će oni biti sigurni da će im odgovarati knjige na koje se pretplaćuju.

Sve to treba imati na umu ako želimo postići uspjeh u izdavanju lijepih knjiga kršćanske orijentacije. Treba organizirati posebnu kolekciju ili biblioteku za širu čitalačku publiku, biblioteku za mladež i biblioteku romana i pripovijesti iz domaće i strane književnosti za čitaoce koji imaju veće literarne zahtjeve. Meni ova posljednja biblioteka posebno leži na srcu. Mnogi će se pitati da li je moguće takvom bibliotekom postići uspjeh. Imamo li dovoljan broj čitalaca koji će je prihvatiti? Moje je mišljenje da imamo, samo bi ih trebalo pronaći, osvojiti i odgojiti. Do toga uvjerenja došao sam evidentirajući one adresate koji su prihvatili moju objavljenu knjigu i povoljno se o njoj izrazili. Ali bi bilo pogrešno tražiti takve pretplatnike među pripadnicima određene školske spreme ili određenih zanimanja. Naći ćemo ih među akademski i srednjoškolski obrazovanima, s osmogodišnjom školom, kao što ćemo i u svakoj od ovih grupa naći opismenjenih analfabeta. Naći ćemo ih na svakom položaju i u svakom zanimanju. Treba samo načiniti dobar program i solidno organizirati prodaju koja će dati pravu knjigu u prave ruke.

Drugoga izlaza nema.

Josip Vrana

»TUROBNA SLIKA O APOSTOLATU LAIKA KOD HRVATA«

Pod tim ne baš vedrim naslovom se je **»Glas koncila«** u svome br. 19 (239) od 24. rujna 1972. osvrnuo na moje predavanje »APOSTOLAT LAIKA« objavljeno u br. 3/1972 časopisa »MARULIĆ«. U tom se osvrtu piše, da tvrdnje koje sam iznio u svome predavanju **»zaslužuju da se o njima raspravlja pa i da se autora izazove da neke svoje konstatacije bolje razjasni.«** Potaknut tom sugestijom uputio sam »GLASU KONCILA« članak u kojem sam pokušao razjasniti neke tvrdnje iznesene u predavanju. »GLAS KONCILA« nije taj članak objavio. Zbog toga umoljavam uredništvo časopisa »MARULIĆ« da ono to učini unaprijed zahvaljujući na uvrštenju.

S. Z.

Uljudno Vas molim da u idućem broju Vašeg cij. lista (tj. »Glasa Koncila«) objavite ovaj osvrt na komentar koji ste pod gornjim naslovom popratili vijest o mome članku »Apostolat laika« objavljenom u broju 3/72 časopisa »MARULIĆ«.

Najprije Vam iskreno zahvaljujem na zadovoljštini koju ste mi pružili priznanjem da apostolat laika u cjelini u našoj Crkvi loše stoji te da kler u nas ne daje tako lako apostolat iz svojih ruku. Trebalo bi ispitati i ustanoviti koji su razlozi prouzrokovali da je u našem kleru formiran i učvršćen klerikalni mentalitet baš poslije Koncila i u eri tzv. koncilske obnove. Zanimljivo bi također bilo ispitati i ustanoviti motive koji su determinirali hrvatski kler da čvrsto u svojim rukama drži sve grane apostolata, iako je u povijesti hrvatskog katolicizma laikat u svome apostolskom djelovanju nailazio ne samo na simpatije, nego i na podršku i bratsku i drugarsku suradnju svećenstva i episkopata.

Što se tiče tvrdnje, da laici baš jako ne traže sudjelovanje u apostolatu, ne bih se mogao složiti s »Glasom Koncila«. Kada je neke naše laike Odbor BK za laički apostolat pozvao da prouče situaciju i podnesu prijedlog na kojim područjima i kojim sredstvima bi se u nas mogao aktivirati apostolat laika, laici su se tom pozivu spremno odazvali. Pozvali su bili i »Glas Koncila« da u tom radu sudjeluje, ali se »Glas Koncila« tom pozivu nije odazvao. Pripremljeni prijedlog bio je dostavljen Odboru BK za laički apostolat, ali taj prijedlog, iako su u njegovoj redakciji sudjelovala tri biskupa, nije uopće bio podnesen na diskusiju ni Odboru BK za laički apostolat, a ni plenumu BK. O tom kako je do toga došlo, opširno je izloženo u dijalogu između o. Tomislava Šagi Bunića i mene u listu »Svjedočenje«. Smatram da na ovom mjestu to ne treba ponavljati. Baš u vezi s tim prijedlogom tzv. predratni naši katolički laici bili su oglašeni kao ljudi ostvarenje čijih inicijativa bi upropastilo Crkvu u Hrvatskoj, kao ljudi koji žele uspostaviti predratnu organizaciju i predratne metode u apostolatu laika i kao ljudi koji bi u našoj sadašnjosti mogli kompromitirati i apostolat i Crkvu. Etiketirani na taj način od članova klera i članova hijerarhije, laici nisu smjeli riskirati bilo kakvu inicijativu na polju apostolata.

Ostajem pri onome što sam u predavanju rekao o našem tisku uopće, a posebno o informativnom. Otvorenost »Glasa Koncila« prema laičkim suradnicima osjetio sam na vlastitoj koži, kad mi je uskraćeno objavljivanje obrane na napadaje triju osoba, koje su me bile napale u »Glasu Koncila«. Možda je moj odgovor bio »nepismeno« napisan... ne znam!? Me-

đutim otvorenost našeg informativnog tiska prema ljudima koji ne pripadaju njihovom krugu najbolje je osvijetlila član uredništva »Glasa Koncila« **gđica Smiljana Rendić** u svome članku **»Teror u Crkvi šutnje«** objavljenom u br. 1/1971. časopisa »SLUŽBA BOŽJA«. Ne može se valjda tvrditi da gđica Rendić ne pozna dobro sredinu s kojom godinama surađuje.

Pokretači vjerskoga lista u nas nisu bili samo svećenici, nego **u istoj mjeri i laici.** O tome sam opširno pisao u odgovoru na članke gđice Smiljane Rendić, objavljene u listu »Svjedočenje«, kojim se člancima ona bila pridružila dijalogu što se je o apostolatu laika baš u tom listu vodio između o. Tomislava Šagi Bunića i mene. Taj je moj članak bio na »gestetneru« umnožen pod naslovom **»Potrebna razjašnjenja«.** Ovdje se neću ponavljati, ali ponovno tvrdim, jer sam u toj akciji osobno sudjelovao, da su u inicijativi za pokretanje vjerskih novina u nas aktivno i ravnopravno sudjelovali i laici. Nažalost, nije bio prihvaćen prijedlog da se uredništvo formira mješovito, od klerika i laika. Nikada i nigdje laici nisu pokretali akciju da se svećenici izguraju iz informativnog tiska. Laici su tražili, oni to i danas traže, samo ravnopravnu suradnju.

Što se tiče KANE, ona je pokrenuta na brzu ruku da bi se osujetila inicijativa HKD Sv. Ćirila i Metoda za pokretanje katoličkoga obiteljskog lista. HKD Sv. Ćirila i Metoda bilo je pozvalo i »Glas Koncila« i »Kršćansku Sadašnjost« na suradnju oko ostvarenja te inicijative. Pozvani na suradnju, oni se nisu odazvali, nego je uskoro nakon toga »Kršćanska Sadašnjost« počela izdavati KANU uz aktivnu suradnju grupe oko »Glasa Koncila«. U već citiranom članku »Potrebna razjašnjenja« iznio sam kako je uz aktivnu suradnju nekih klerika izdavačko poduzeće STVARNOST preuzelo izdavanje »Biblije« koju je HKD Sv. Ćirila i Metoda godinama pripremalo kao posebno izdanje uz svoju stogodišnjicu i kako su ustanove Nadbiskupskog stola u Zagrebu (»Glas Koncila« i »Kršćanska Sadašnjost«) postepeno istiskivale to Društvo s područja dotadanjeg njegovog djelovanja (izdavanje liturgijskih knjiga, katekizama, molitvenika itd.) i na taj način ga lišile materijalne podloge za aktivniju nakladničku djelatnost. Ovdje ni to neću ponavljati, nego ću spomenuti da nisu samo laici odgovorni za djelatnost i aktivnost HKD Sv. Ćirila i Metoda. Uz laike su u tom Društvu uvijek djelovali i svećenici. Predsjednik Društva je uvijek bio svećenik, a i u upravnom i u nadzornom odboru uvijek se je nalazio znatan broj svećenika.

Koliko je meni poznato Odbor za tisak BK sazvao je bio sastanak zainteresiranih radi osnivanja Vijeća za tisak u smislu čl. 165. Instrukcije COMMUNIO ET PROGRESSIO. Bio je izabran odbor za izradu statuta toga Vijeća. Taj se Odbor sastao da pristupi ostvarenju svoga zadatka, ali je predstavnik »Kršćanske Sadašnjosti« izjavio da se »Kršćanska Sadašnjost« ne slaže s takvim oblikom inicijative. Zbog toga nije uopće došlo do rasprave o statutu Vijeća za tisak, već je inicijativa zamrla.

Iz moga se predavanja jasno razabire da sam, govoreći o karitativnom radu, mislio općenito na karitativni rad u župama i pastoralnim vijećima, a ne na plodno i bogato djelovanje Karitasa, ne isključujući ni činjenicu da se u pojedinim župama i kod pojedinih vijeća karitativni rad povoljno razvija.

Hvala na uvrštenju!

Sibe Zaninović

Vijesti

HEINRICH BÖLL DOBITNIK NOBELOVE NAGRADE ZA 1972.

Heinrich Böll, o kojemu smo pisali u Maruliću 3/72 i čije je djelo »Kruh ranih godina« upravo izišlo iz štampe kao 4. svezak »Džepne knjige« HKD sv. Ćirila i Metoda, dobio je ove godine Nobelovu nagradu za književnost »za stvaralaštvo u kojemu daje široku perspektivu svojega vremena i ujedno pokazuje majstorstvo u karakterizaciji, čime je doprinio preporodu njemačke književnosti«, kako se kaže u službenoj izjavi Švedske akademije. Böll (rođ. u Kölnu 1917) trenutačno zauzima položaj predsjednika međunarodnog PEN-kluba (tu je funkciju preuzeo od Pierre Emmanuela, našega dobrog prijatelja). On u svojim romanima, razotkrivajući otuđenost suvremenoga čovjeka, otkriva skrovitu Božju prisutnost u ljudskoj ljubavi, koja mijenja ljude čineći ih odgovornijima i sretnijima. Važnija djela prevedena su mu i na naš jezik. Dok su Claudel i Bernanos ćirilometodskim izdanjima zapravo prezentirani našoj čitalačkoj publici prvi put, što je pomalo nevjerojatno s obzirom na njihovo mjesto i ugled u svjetskoj književnosti, Graham Greene i Heinrich Böll, čija smo djela objavili nakon toga, nisu kod nas ni pošto nepoznanica.

Možda neka Böllova i Greeneova djela i nisu pisana za svakoga i možda nekoga smućuju, no ipak je potrebno uz zanosne opise kršćanske duhovnosti jednoga Claudela ili Bernanosa čuti i realističke prikaze sumorne i sive svagdašnjice u kojoj se grijeh bori s milošću. Stoga je potrebno čuti i glas pisaca koji odbijaju etiku »katoličkog književnika«, ali ne sakrivaju svoje kršćansko i humanističko opredjeljenje, izražavajući kršćansku poruku u književnosti adekvatnijim i diskretnijim sredstvima bez »pobudne« retorike i tendencioznih uljepšavanja stvarnosti. U tom smislu pisala je u »Osservatore Romano« (16. IX 1972. i 21. IV 1972) Carmelina Sicari o Böllu i Greeneu (čije djelo »Svršetak ljubavne priče«, objavljeno nedavno također u »Džepnoj knjizi« HKD sv. Ćirila i Metoda, ona zove »najkatoličkijim suvremenim romanom«).

Generacije koje su iskusile strahotu i besmislenost ratne i poratne situacije imaju više razumijevanja za pisce koji zajedno s F. Mauriacom ističu kako oni nisu katolički pisci nego katolici što pišu književna djela i koji su se u našemu vremenu literarno afirmirali svojim netendencioznim prikazom ljudske stvarnosti. Uz Greenea i Bölla ovamo možemo ubrojiti čitavu plejadu suvremenih književnika (Auden, Marshall, Waugh, Eliot, Fabbri, Betti, Buzzati, Lesort, Bésus, Bourbon-Busset, Estang, Cayrol, Grass, Majault, R. Massip, F. Mallet-Joris itd.).

R. G.

CRKVENI ARHIVI

Dne 2. lipnja 1971. održan je u Nadbiskupskom domu u Rijeci sastanak crkvenih arhivista. Otvorio ga je nadbiskup-metropolita dr Viktor Burić. U svom je govoru istaknuo trajnu brigu Crkve i Sv. Stolice za istinitu kulturu, prema tome i za crkvene arhive, u kojima se obilno odrazuje djelovanje Crkve, kako to nauka, posebno arhivistika, redovito napominje. Ivan XXIII i Pavao VI izričito su to istaknuli. Nadbiskup je najavio održavanje seminara za pastoralno svećenstvo po dekanatima.

Msgr dr Šime Duca, tajnik Papinske komisije za crkvene arhive i međunarodnog Udruženja crkvenih arhivista, u svojoj je uvodnoj riječi podsjetio na napore Sv. Stolice, Papinske komisije za crkvene arhive i međunarodnog Društva crkvenih arhivista oko uređenja crkvenih arhiva i arhivske službe. Izdavanje potrebnih priručnika, održavanje stručnih sastanaka, rješavanje problema stručnog izgrađivanja crkvenih arhivista, rješavanje problema crkvenoarhivske službe i drugo vodi do osnivanja Međunarodnog savjeta crkvenih arhivista, koje bi okupilo i pojedina nacionalna društva.

Referate su održali: dr Josip Manjgotić, profesor Visoke bogoslovske škole u Rijeci i župnik u Bakru, prof. Zora Brečević, referent za vanjsku službu Historijskog arhiva u Rijeci, dr Makso Peloza, diplomirani paleograf i arhivist Vatikanske paleografsko-diplomatičke škole, msgr Vladimir Kraljić, kanonik Stolnog kaptola senjskog, arhivist Arhiva Senjske biskupije, msgr Ivan Žic-Rokov, kancelar Krčke biskupije, msgr Mihovil Bolonić, tajnik Krčke biskupije, Ivan Grah, dijecezanski povjerenik za crkvene arhive Istre, dr Ivan Ostojić, profesor Visoke bogoslovske škole u Splitu, Metod Hrg, arhivist Arhiva Hrvatske u Zagrebu, dr Stjepan Krašić, diplomirani paleograf i arhivist Vatikanske paleografsko-diploma-

tičke škole, bibliotekar Dominikanskog samostana u Dubrovniku, dr Emanuel Hoško, profesor Visoke bogoslovske škole u Rijeci, Predrag Belić, profesor Filozofsko-teološkog instituta Družbe Isusove u Zagrebu, Gizela Subotičanec, iz Družbe sestara sv. Vinka Paulskog, tajnica Riječke provincije Majke dobrog savjeta, doc dr Michel Romuald Gustav, direktor Biblioteke Katoličkog sveučilišta u Dublinu, dr Radojica Barbalić, pravni referent Lučke kapetanije u Puli, i Bazilije Panžić, generalni arhivist Franjevačkog reda u Rimu.

Stručno obrazovani i iskustveni referati točno su uočili i ispravno obrazložili svoje shvaćanje osnovnih načela, položaja i zadataka crkvene arhivske službe te pravnog položaja crkvenih arhiva po našim državnim propisima. Iznesene su mnoge vrlo zanimljive pojedinosti o dijecezanskim arhivima Riječke nadbiskupije, o inventaru arhiva Senjske i Krčke biskupije, o crkvenim arhivima Istre, o arhivima nekadanjih benediktinskih samostana i sadanjih samostana benediktinki u Riječkoj metropoliji, o inventaru arhiva nekadanjih pavlinskih samostana na području Riječke metropolije. Ocrtano je djelovanje dominikanaca na području današnje Riječke metropolije s posebnim osvrtom na arhive i biblioteke njihovih samostana. Opisan je arhiv Franjevačkog samostana na Trsatu a podjedno i arhivi nekadanjih isusovačkih ustanova u Riječkoj metropoliji.

Zanimljiva je činjenica da Poljska u granicama od 1945. g. ima 25 crkvenih jedinica s vlastitim ordinarijatom, s oko 30.000.000 katolika (93% pučanstva). Za vrijeme rata i nacističke okupacije 1939—1945. g., zajedno s ostalom kulturnom baštinom, stradala je djelomično i crkvena građa. Nakon oslobođenja suradnja crkvenih i državnih vlasti dala je lijepih rezultata u smještavanju, uređenju i u konzerviranju crkvene arhivske građe.

Crkveni arhivi i njihova građa, poznato je, imaju svoje značenje ne samo za crkvenu nego i za političku, kulturnu, socijalnu, ekonomsku povijest, pa i za povijest pomorstva. Crkveni arhivi Hrvatskog primorja i istarske obale pružaju obilje gradiva za proučavanje naše pomorske prošlosti. Posebnu važnost imaju matične knjige i »Status animarum«.

Kako je napomenuo dr Peloza, nikada nije proveden sistematski popis crkvenih arhiva Riječke metropolije pa, prema tome, ne postoji ni njihov pregledni inventar. Kodeksi, rukopisi i pojedini spisi razneseni su od Zagreba i Ljubljane do Engleske i Španjolske. Glavna riznica za čitav vremenski raspon i područje Metropolije ostaje Vatikanski arhiv, a za pojedina razdoblja i područja Propaganda, Venecija, Beč, Grac, Ljubljana. Priprema se izdavanje djela »Hrvatski dokumenti i rukopisi u rimskim arhivima i bibliotekama« i rimska dokumentacija o biskupu Dobrili.

Većina gradiva benediktinskih arhiva odnesena je u Italiju. Dominikanski samostani na tlu današnje Riječke metropolije postoje sve brojniji od 1378. g. Propadaju za najezde Turaka u 16. st., a s njima propada i najveći dio arhivske građe. Ono što se sačuvalo u nekim arhivima i bibliotekama, treba tek otkriti. Franjevci Trsatskog samostana, osnovana darovnicama Martina Frankopana 1431. i 1453. g., za vrijeme prošloga rata sakrivali su kojekuda relativno bogatu sačuvanu arhivsku zbirku. Arhivalija o djelovanju Družbe Isusove u Riječkoj metropoliji nalaze se u Beču, Milanu, Parizu, Opatiji, Rimu, Rijeci, Zagrebu.

Poslije predavanja na tom sastanku razvila se ozbiljna i zanimljiva diskusija, koju je jasnim izlaganjem ocijenio nadbiskup-koadjutor msgr. Josip Pavlišić. Zaključak je bio da riječki sastanak, međubiskupijskog značaja, treba da se proširi na cijelu Jugoslaviju bez teritorijalnih ograničenja, i da ne ostane osamljena inicijativa.

Josip Nagy

EVROPSKI FORUM LAIKATA

Članovi Upravnog odbora HKD sv. Ćirila i Metoda prof. Ljiljana Matković i prof. Radovan Grgec sudjelovali su kao predstavnici naših laika na Evropskom forumu laikata koji se održavao od 31. VIII do 3. IX 1972. u Luinu (Varese, Italija). Zasjedanju je prisustvovalo stotinu delegata iz 20 evropskih zemalja. Glavna tema zasjedanja bila je »Evangelizacija i oslobođenje«. Svaki sudionik pokušao je odgovoriti na pitanje kako Crkva koja naviješta Riječ spasenja i oslobođenja obavlja tu misiju u svojim laičkim strukturama. Na kraju zasjedanja izabran je Koordinacioni komitet u koji je uz predstavnike Italije, Njemačke, Belgije, Portugala, Engleske i Poljske ušao i naš predstavnik R. Grgec. Na zasjedanju je sudjelovao i mons. Roger Etchegaray, marsejski nadbiskup i predsjednik Vijeća evropskih biskupskih konferencija, a za predsjednika grupe šefova delegacija izabran je dr Vittorio Bachelet, sveučilišni profesor iz Rima i predsjednik talijanske Katoličke akcije.

SADRŽAJ

J. B.: Ivan Česmički — Janus Pannonius 1
Nedjeljko Travljanin: Zašto si me ostavio, Graditeljima nasipa, Strpljivo zore plodovi 5
Krešimir Jelić: Pitam vas, makovi, makovi 8
S. Marija od Presv. Srca (Anka Petričević): »Zgiboh od boli nepreboli« . . . 9
Carmelina Sicari: Katolička značajka Greeneovih romana 18
W. H. Auden: Postskriptum: Kršćanstvo i umjetnost 19
Boro Pavlović: Eksperimenti Dragutina Vunaka 23
Dragutin Vunak: Sekvenca pijesak 29
Ljiljana Matković: Navikni se biti stranac 31
Krešimir Šego: Kruhoprognanici 32
Ante Bačić Fratrić: Porojenje 37
Josip M. Janković: Jesenji vjetar i mala ptica 43
August Đarmati: Trenuci vedrine 52
Ante Jakšić: Nemoj noćas ugasiti svijeću, Svu noć šume klasovi niz ravni . . 52
A. Marius: Tvoj silazak, Bože 54
Ante Parčina: Spokoj i ljubav, Drugu 55
Matej Šavora: Napušten 57
Mate Blašković: Molitva za Vinku 57
Ivica Jembrih: Žulj ruke ne pozna takvih običaja 58
Veljko Vučetić: Traktat o eseju 60
Miroslav Slana-Miros: Slana sonata, Ribari, Neprekidni danas 63

Nova imena

Milan Živković: Male noćne priče 66
Mile Maslać-Pedić: Smrt ili preporod, Ulazak u prazninu 67
Mile Stojić: Klaun, Mater 68
Josip Ćosić: Raspjevani borovi 69
Drago M. Karadik: Ocu i majci 69
Ivan Bekavac Basić: Daljine 70
Vlado Lozić: Mi 70
Ljubica Benović: Žalost za crvenim šumama 71
Jadran Vučetić: Rastanak 71
Mislav Ježić: Susret u Gradskoj kavani 72

Kazalište

sk.: »Dundo Maroje 72« 74

Izložbe

Mirko Validžić: Pjesma u drvetu 74
Smiljan Velebit: Sedmi zadarski salon, »Bijeg iz vremena« 76

Knjige

Boro Pavlović: Zlatna knjiga hrvatskog pjesništva 80
Josip Berka: Stjepan Šimeta, Plamenovi srca 81
Veljko Vučetić: Lirika Ante Parčine 82

In memoriam

Kamilo Križanić: Pjesnik Zvonko Kuhar 84
Enver Čolaković: A Hifzi Bjelevac 86

Mišljenja

Josip Vrana: Kako ćemo odgojiti čitaoce lijepe književnosti 87
Sibe Zaninović: »Turobna slika o apostolatu laika kod Hrvata« 89

Vijesti

R. G.: Heinrich Böll dobitnik Nobelove nagrade za 1972. 90
Josip Nagy: Crkveni arhivi 91
Evropski forum laikata 92

OBAVIJEST PRETPLATNICIMA

ZBOG VELIKOG POSKUPLJENJA PAPIRA I GRAFIČKIH USLUGA BIT ĆEMO U IDUĆOJ GODINI PRISILJENI POVISITI PRETPLATU. KOLIKO ĆE IZNOSITI PRETPLATA ZA IDUĆU GODINU, ZA SADA NE MOŽEMO TOČNO UTVRDITI. PREDVIĐA SE OKO 50.— D.

MOLIMO CIJENJENE PRETPLATNIKE DA SHVATE I UVAŽE OVU NOVU SITUACIJU U KOJOJ SE NAŠAO NAŠ ČASOPIS I DA GA POMOGNU KAKO BI MOGAO I NADALJE IZLAZITI.

UPRAVA

UPRAVO IZIŠLO

Dobitnik Nobelove nagrade za književnost za 1972.

Heinrich Böll: Kruh ranih godina

Cijena 20.— din

Narudžbe prima: **HKD sv. Ćirila i Metoda,**
41000 Zagreb, Trg kralja Tomislava 21